

*До 100-літнього ювілею
факультету філології та журналістики
Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

НАУКОВІ РАКУРСИ

Випуск 1

Збірник наукових праць

2018

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА
Кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов

НАУКОВІ РАКУРСИ

Збірник наукових праць

Випуск 1

Полтава
2018

УДК 378(062)+82(062)

НЗ4

НЗ4 Наукові ракурси : зб. наук. пр. / [упоряд. Король Л. Л., Черчата Л. М.]. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. – Вип. 1. – 82 с.

До наукового збірника увійшли статті, які висвітлюють результати досліджень, присвячених актуальним проблемам сучасної лінгвістичної науки, перекладознавства, професійної підготовки фахівця у закладах вищої освіти.

Видання розраховане на лінгвістів, літературознавців, викладачів, учителів, аспірантів, магістрантів, студентів. Його матеріали стануть також у нагоді всім, хто цікавиться проблемами лінгвістики, педагогічного краєзнавства, історією та персоналіями видатних співробітників Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Редакційна колегія:

к. пед. н. **Король Л. Л.** (голова), к. філол. н. **Корнєва Л. М.**, к. філол. н. **Петрушова Н. В.**, к. пед. н. **Черчата Л. М.** (відповідальний редактор), проф. **Ансарі К. Р.**

Відповідальна за випуск – к. пед. н. Король Л. Л.

Рецензенти:

В. В. Кононенко

к. іст. н., доцент кафедри романо-германської філології ПНПУ імені В. Г. Короленка

В. М. Люлька

к. філол. н., доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін ПДАА

Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 5 від 29 листопада 2018 року).

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність викладених фактів і посилань несуть автори статей.

© Колектив авторів, 2018

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018

ЗМІСТ

КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ ПНПУ імені В. Г. КОРОЛЕНКА - 100

Король Лариса, Черчата Лідія

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ПОРОЗІ 100-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ _____ 4

ЛІНГВІСТИКА. МЕТОДИКА. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Корнева Людмила

НЕВЕРБАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В МОВНІЙ ПАЛІТРИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ _____ 18

Король Лариса

ІВАН БАБИЧ: НАРИС ЖИТТЯ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ___ 29

Петрушова Наталія

МЕТОДИКА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ _____ 43

Халявка Лідія

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНА» В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ) _____ 53

Черчата Лідія

ЖІНЕТ МАКСИМОВИЧ ТА ІВАН БАБИЧ: ПЕРЕТИНИ ДОЛЬ І ЛІТЕРАТУРНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ _____ 64

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Люлька Олександр, Ляховський Віталій, Ковальов Олександр, Немченко Іван, Костомарова Інна, Городова-Андрєєва Тамара, Краснов Олег, Кизименко Олексій

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ _____ 73

Ляховський Віталій, Немченко Іван, Ковальов Олександр, Люлька Олександр, Баля Геннадій

ІННОВАЦІЙНА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ НА КАФЕДРІ ХІРУРГІЇ _____ 76

Немченко Іван, Ляховський Віталій, Ковальов Олександр, Люлька Олександр, Баля Геннадій

ВИКЛАДАЧ ІННОВАЦІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ, ЯК СУБ'ЄКТ ПРОЦЕСУ ПЕРЕДАЧІ ЗНАНЬ І ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ _____ 78

КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ТА ІНОЗЕМНИХ
МОВ ПНПУ імені В. Г. КОРОЛЕНКА – 100

**КАФЕДРА
ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО
МОВОЗНАВСТВА ТА ІНОЗЕМНИХ
МОВ НА ПОРОЗІ 100-ЛІТНЬОГО
ЮВІЛЕЮ**

Лариса Король

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Лідія Черчата

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: *Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов, етапи історичного розвитку структурного підрозділу.*

Анотація: *У статті розглянуто етапи історичного розвитку кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, подано інформацію про її очільників, видатних особистостей, здобутки й перспективи подальшого розвитку цього структурного підрозділу.*

Кафедру загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка створено в День знань, 1 вересня 2010 р. (Наказ № 42-р від 23.06.2010), шляхом об'єднання в новий структурний підрозділ частини викладачів кафедри загального і слов'янського мовознавства та журналістики з академічною громадою кафедри іноземних мов – однієї з найстаріших в університеті.

Слушно ствердити, що підмурівком як сучасного, так і прийдешнього поступу кафедри є майже столітня, насичена датами, подіями й викладацькими долями історія обох її складників – кафедри іноземних мов, яка зберігала свою назву впродовж десятиліть, та кафедри загального та слов'янського мовознавства, котра спізнала чимало реорганізацій і називалася по-різному: кафедра мовознавства, кафедра російської мови, кафедра російської мови з методикою її викладання, кафедра загального і російського мовознавства, кафедра загального і слов'янського мовознавства, кафедра загального і слов'янського мовознавства та журналістики.

На посаду завідувача впотужненого мовознавчою секцією підрозділу була обрана Наталія Георгіївна Вишня – кандидат філологічних наук, доцент, досвідчений менеджер і педагог. На вістрі наукових інтересів випускниці Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1974) перебували питання іспанської фразеології та пареміології. Студенти й аспіранти університету охоче відвідували заняття з латини, іспанської, англійської мов, змістовні консультації, а також яскраві виховні заходи «Іспанського

клубу», проведені з ініціативи Наталії Георгіївни – невтомного поширювача країнознавчих знань і культурних цінностей Іспанії. Від 2015 р. ветеран праці перебуває на заслуженому відпочинку.

До штатних працівників (станом на 01.09.2010 р.) належало 5 доцентів: Дегтярєва Клавдія Віталіївна, Корнєва Людмила Михайлівна, Король Лариса Леонідівна, Петрушова Наталія Вікторівна, Черчата Лідія Михайлівна, 5 старших викладачів: Болотнікова Алла Петрівна, Дузенко Валерій Миколайович, Купар Майя Сергіївна, Омеляненко Вікторія Іванівна, Піскова Олена Федотівна; викладач Мокляк Оксана Іванівна; старший лаборант Шевченко Олена Миколаївна та завідувач лабораторією аудіовізуальних засобів Кішек Євгеній Валерійович.

Викладацький колектив «мовознавців» та «іноземців» згуртувала тяглість науково-педагогічних традицій кафедр-попередників. Розпочнімо з хронік «іноземного» крила, яке в 30-х рр. ХХ ст. щонайменше двічі перетиналося з мовознавчим.

Як засвідчено в обстежених архівних джерелах, латина, німецька, французька, англійська мови посіли належне місце в підготовці майбутнього вчителя вже на зорі діяльності Полтавського вчительського інституту (від 1914 р.), адже освіченість, за переконаннями дореволюційної інтелігенції, невіддільна від багатомовності. Перші директори закладу, професори О. К. Волнін, О. І. Левитський домагалися саме такого рівня освіченості своїх вихованців, мотивували їх до читання автентичних наукових праць, публіцистичних і художніх текстів, на заняттях нуртували жваві дискусії іноземними мовами.

Відомий літературознавець-поліглот Г. Й. Майфет, захоплено згадував викладачів своєї alma mater 1920–1924 рр. Д. Ф. Сергієва, М. О. Дейнеко, Я. Ф. Неврлі, яких схарактеризував як бездоганних професіоналів, віртуозів методики навчання іноземних мов: «Тогочасному керівництву пощастило добре впорядкувати й викладання чужоземних мов. ... Англійську викладав Донат Федорович Сергієв, поліглот петербурзької лінгвістичної школи, ґрунтовно обізнаний чи не з усіма європейськими мовами романської й германської сімей. Вивченням французької мови керувала Марія Олександрівна Дейнеко, з дивовижною легкістю переходячи з рідної української на французьку, володіючи обома напрочуд добірно. Професором німецької мови став Ярослав Федорович Неврлі». Свого улюбленого наставника Г. Й. Майфет описав так: «Ярослав Федорович з'являвся на лекції... без портфеля і без книжок, записок, мавши все в голові, миттю орієнтуючись у будь-яких підручниках. Зрідка спиняючись біля катедри, він або сідав серед нас, або ж ходив поміж лавами, визволяючи студентів з тимчасових сумнівів: так тривала дружня праця, уміло керована досвідченим товаришем, чий незаперечливий авторитет базувався на широкій ерудиції, бездоганно-досконалому знанні мови. ... Відчувалося, що його академічні ресурси необмежені, і ділиться він з нами щиро, щедро віддаючи скарби свого добре натренованого мозку, чулого серця, одвертої душі. Як на екрані миготять примхливі образи фільму, так проходили перед нами герої Шіллерових драм у натхненній промові керівника, стинаючись поміж собою в напруженій борні пристрастей, відповідно до хронологічного розвою творчості автора: цитати здебільша наведено з пам'яті, виключно багаті та неодмінно свіжої. ... Та, захоплюючись красним письменством, наш керівник не спускав з власного пильного ока досвідченого педагога із систематичних навичок фонетики, морфології, синтакси, елементарно вже відомих нам із середньої школи».

На початок 30-х рр. ХХ ст. «іноземці» (В. І. Гуссова, Е. Я. Штеккер, О. І. Чуругіна) належали до кафедри мовознавства, якою керував Віктор Макарович Гуссов, відомий учений, автор «Підручника синтаксису російської мови (у сув'язі з морфологією) для середніх навчальних закладів» (1915), низки фундаментальних розвідок з історії західноєвропейської та російської літератур.

У складі цього підрозділу, незважаючи на лавину репресій і політичних переслідувань на словесному відділенні Полтавського ІНО, потвердили високий гатунок

викладання доц. Волинський І. А., викладачі: В. І. Гуссова, О.-А. І. Сичова, О. І. Чуругіна, Е. Я. Штеккер. Примітно, що від 1935 року в інституті, крім традиційних європейських, викладалася ще й мова есперанто (В. Х. Клименко).

У 1936 р. організовано кафедру російської та іноземної мов. Очолив підрозділ Михайло Власович Судейкін, кандидат філологічних наук, доцент, дослідник граматики та мови художніх творів. За три роки цю кафедру знову реорганізували, бо в 1939-му, набрала чинності урядова директива, згідно з якою у вищій школі в разі збільшувався обсяг дисципліни «Іноземна мова». Іншомовний вишкіл проходив від першого по випускний курс, було введено вступний іспит на всі педагогічні спеціальності та державний іспит з іноземної мови. Природно, що назріла потреба у створенні окремої кафедри.

Історія кафедри іноземних мов у статусі самостійного підрозділу інституту розпочалася 31 травня 1939 року. З легкої руки котрогось із тогочасних гострословів прижилася неформальна, дотепер загальноновживана назва: КІМ.

Адміністрація вишу не одразу визначилася з кандидатурою орудника: навесні керував сумісник – М. В. Судейкін, а з 01.09.1939 – Оттоліна-Адель Іванівна Сичова – ерудований педагог-поліглот. Вона народилася 1873 р. в м. Тула в родині ліфляндського громадянина німецького походження. Батьки перебралися до Харкова, де в 1897 році А. І. Сичова закінчила восьмикласну німецьку гімназію, після якої помандрувала до Німеччини вдосконалювати знання мов. Випускниця Вищих курсів іноземних мов (німецької, англійської, французької) при Марбурзькому університеті (м. Кассель, м. Гессен-Нассау, м. Марбург, Німеччина) 1900 року переїздить до Полтави у зв'язку із заміжжям. Від 1901 р. по 1920 р. вчителювала в жіночій гімназії В. Ашхарумової. Від 1904 по 1917 р. поєднувала посади вчителя й викладача-сумісника іноземних мов у Приватному комерційному семикласному училищі О. Байера. Протягом 1922–1932 рр. А. І. Сичова викладає німецьку й англійську мови в Полтавському індустріальному технікумі, від 1934 р. – на Вищих педагогічних курсах при Полтавському педагогічному інституті. За рік стає штатним викладачем цього вишу. У 1937/1938 н. р. вона стає на чолі секції іноземних мов кафедри російської та іноземної мов у Полтавському державному педагогічному інституті. За рік, у 1939-му, А. І. Сичова закінчує чотирирічну фонетичну школу Дослідного інституту Ленінградського університету та дворічні курси Московського державного інституту іноземних мов. Відчувши моральний остракізм у колективі (ставлення до етнічних німців на місцях у повоєнні роки визначалось партійною ідеологією та політичними репресіями сталінського періоду), 27 листопада 1940 р., Адель Іванівна пише заяву про звільнення з посади «задля користі справи». Окупацію 67-літній жінці довелося пережити в Полтаві, оскільки в той час доглядала за тяжкохворою родичкою. 29.10.1943 року звільнену відновили на посаді старшого викладача кафедри іноземних мов, однак національність і безпартійність у поєднанні із невиконанням розпорядження про евакуацію стали фатальними чинниками. Після арешту 12.02.1944 р. «ворог народу» А. І. Сичова, віддавши 40 років життя педагогічній ниві, сповна відчула на собі нещадну лють сталінщини до так званих *volksdeutsche* (етнічних німців): Особливою нарадою при НКВС СРСР 6.05.1944 р. за статтею 54-1 «а» КК УРСР засуджена до 5 років заслання у Новосибірську обл. Реабілітована як безвинна жертва політичних репресій 1989 р. (посмертно).

Разом з А. І. Сичовою професійним викладацьким авангардом довоєнного періоду виступили К. В. Волощук, В. Є. Чорбінська, О. І. Чуругіна, які відшліфували свої знання в Німеччині, Франції, Британії, і в подальшій діяльності намагались орієнтуватися на прогресивні методики мовної освіти. Раз у раз допомагав розв'язувати проблемні ситуації виховання і комунікації багатий досвід М. Р. Баканової, Л. П. Леонтовської, В. А. Ткаченко, Е. Я. Штеккер.

Навчальний процес в інституті відновився 1943 року. А. І. Сичову змінила на посту керівника Ольга Іванівна Чуругіна.

Потерпаючи від холоду і голоду, розрухи і хронічної втоми, нестачі підручників (на 244 студентів їх мали всього-навсього 13), викладачі О. К. Белікова, В. Ф. Верезомська, К. В. Волощук, В. А. Ткаченко, Н. К. Цигунова з усмішкою заходили в нетоплені аудиторії, аби, привітавшись до обпалених війною першокурсників, будити їхню зацікавленість до іноземних мов. Майбутні вчителі студіювали військову термінологію, інтерпретували повідомлення радянського Інформбюро, читали й перекладали тексти, виконували граматичні вправи, готували політінформації іноземними мовами, відвідували засідання мовних гуртків.

Крім традиційних посадових обов'язків, О. І. Чуругіна з колегами регулярно читали лекції містянам, військовослужбовцям, колгоспникам Полтавського району.

Активна, відповідальна, безкомпромісна до «буржуазно-націоналістичного елементу» О. І. Чуругіна тримала управлінські важелі до 1962 р. Під її недремним оком в умовах ідеологічних утисків 50-х рр. викладачі В. П. Фесенко, А. М. Хабад, В. А. Ткаченко, Л. Д. Цвік, І. В. Бондаренко, В. П. Валусев занурювалися в навчальну, наукову та виховну роботу, консультували вчителів області, в поті чола відновлювали знищену матеріальну базу, організовували науково-практичні конференції, вечори іноземної мови, заохочували студентів випускати стіннівки трьома мовами (німецькою, французькою, англійською). Кафедра всіляко допомагала школам: В. А. Ткаченко, Н. К. Цигунова, О. І. Чуругіна написали підручник для сьомого класу середньої школи, уклали збірку ідіоматичних і фразеологічних висловів. На початку 1950-х обладнали довгоочікуваний кабінет іноземних мов і ввели посаду лаборанта.

У той період, установивши тотальний контроль за вищою школою, «керівна і спрямовувальна сила», вимагала підпорядкувати навчальний процес сталінському вченню про мову. Ідеологічне втручання у зміст дисципліни призвело до засилля абсурдних форм аудиторної і самостійної роботи – заучування біографій вождів, переклад уривків із творів класиків марксизму-ленінізму, переказ пропагандистських газетних передовиць тощо. Пріоритетними темами визначалися, наприклад, такі: «Як К. Маркс, Ф. Енгельс і В. Ленін вивчали іноземні мови», «Як наш геніальний вождь писав свої шкільні твори», «Як дорогий товариш Й. В. Сталін вивчив іноземну мову» тощо. Дисципліна «Іноземна мова», як і всі інші, по суті, перетворювалася на інструмент маніпулятивного впливу на свідомість молоді.

Упродовж 60–70-х рр. КІМ заявив про себе науковими здобутками й новаторськими устремліннями завідувача, кандидата філологічних наук, доцента Вілена Вікторовича Белого, творчим стилем В. П. Андерш, І. Т. Бабича, Н. Д. Волкової, Т. Д. Ганич, М. О. Дейнеко, А. Ф. Дзюбенка, Р. І. Дмитренко, В. П. Валусева, Я. Г. Вовка, В. М. Котельчук, В. М. Костенка, В. Х. Клименко, Г. М. Кудрявцевої, О. С. Кузнєцової, Т. Г. Линник, К. Ф. Халімонової, А. В. Хихлі, В. І. Шепелевої, інших. Примітно, що студенти вивчали дисципліну «Іноземна мова» з першого по останній курс, а випускники всіх факультетів складали державний іспит або захищали дипломні роботи англійською, німецькою, французькою мовами.

Поліпшилась і технічна оснащеність навчального процесу. 1963 р. на кафедрі створено фонокабінет, обладнаний 20 кабінетами з магнітофонами. Кафедра отримала засоби статичної проекції, звукозаписувальну й звуковідтворювальну апаратуру, кіно- та діапроеційний апарати. Викладачі почали широко застосовувати ТЗН у навчальному процесі, врізноманітнювати форми аудиторної та самостійної роботи.

Від 1962 року кафедру очолив Вілен Вікторович Белий (22.05.1925, м. Ленінград) – учений-лінгвіст, доктор філологічних наук (1984), професор (1986), поліглот, поет, завідувач кафедри іноземних мов Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1962–1966 і 1968–1974).

Вілен Вікторович – постать, без перебільшення, унікальна: снайпер-герой Другої світової війни, автор монографії “Profiles of Rafinesko” (2003), понад 200 наукових статей із методології лінгвістики, дескриптивної лінгвістики, історії американської лінгвістичної думки та кількох збірок поезій.

Повернувшись із фронтового госпіталю після важкого поранення, що призвело до ампутації ноги (1946), працював слюсарем, майстром контролю на Київському заводі газової апаратури, навчавсь у вечірній школі. 1951 року закінчив екстерном факультет романо-германської філології Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Працював учителем англійської мови, асистентом, старшим викладачем у Київському сільськогосподарському інституті (1951–1957 рр.), завідувачем кафедри іноземних мов у Мордовському державному університеті (м. Саранськ, РФ) (1958–1962) й у Вінницькому політехнічному університеті (1974–1999).

1982 року захистив докторську дисертацію на тему «Філософські і методологічні основи американської дескриптивної лінгвістики» в Інституті Мовознавства АН СРСР.

Від 1962 р. по 1974 р. завідував кафедрою іноземних мов ПДП імені В. Г. Короленка. Поборник технологій навчання мови на комунікативній основі зніціював створення фонолабораторії, навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів.

Нині 93-літній професор мешкає в м. Арад (Ізраїль), куди виїхав із родиною 1999 р. Вільно володіє українською, англійською, івритом, російською, німецькою, французькою, болгарською, італійською, іспанською, шведською, латинською, іншими європейськими мовами, розмовляє японською, бере участь у міжнародних наукових форумах, працює над трьома монографіями, пише нові й нові вірші.

Учений планетарного рівня, В. В. Бєлий має орден Слави третього ступеня, інші бойові нагороди, диплом Американського Біографічного інституту, яким засвідчується обрання його Людиною 1998 року й нагородження Почесною Золотою Медаллю другого тисячоліття. Колишнього завідувача кафедри іноземних мов ПДП імені В. Г. Короленка визнано одним із 500 провідних учених ХХ сторіччя (2000).

«Голублю в пам’яті затишну Полтаву і тішуся, що в її педінституті мені поталанило стати на чолі кафедри одностумців, непересічних, креативних і самовідданих натхненників молоді. Я понад усе гордий із того, що трудивсь опліч з Іваном Бабичем, великим митцем слова, людиною честі...», – пригадував Вілен Вікторович.

Колегою і соратником В. В. Бєлого був Іван Трохимович Бабич (02.07.1929, м. Осер, Франція – 04.06.1993, м. Полтава) – філолог, педагог, перекладач, член Спілки письменників СРСР, член Спілки письменників України, поліглот. Він народився в сім’ї заробітчан українського походження. Батько, Трохим Іванович Бабич, походив із родини сільського священика. 1924 року голод і скрута приневолити його помандрувати з Рівненщини до Німеччини, звідки потрапив до Парижа. Узяв шлюб (1928) із громадянкою Франції Марією Федорівною Бублінською-Лежє. Їхній первісток Жан відмінно закінчив приватну початкову школу в Парижі, музичну школу, коледж у містечку Жуаньї, склав екстерном іспити на ступінь бакалавра природничих наук в Університеті Бургундії (м. Діжон). Влітку 1947 р., аби вберегти двох синів від участі в алжирській війні, батьки повернулися в Україну й оселилися в м. Карлівка Полтавської області.

Юнак розпочав трудову діяльність учнем токаря Жовтневого цукрозаводу (1947), електриком (1948) на Карлівському цукрозаводі, завзято навчавсь у вечірній школі, мріючи про гуманітарну вищу освіту. Закінчив із відзнакою Харківський педагогічний інститут іноземних мов імені Н. К. Крупської (1960), Вищі педагогічні курси з підготовки викладачів іноземних мов при Московському державному педагогічному університеті імені В. І. Леніна (1964). Викладав німецьку мову в школах с. Сенчі та с. Ждани Карлівського району (1953–1953), у Карлівській середній школі № 3 (1953–1962). Від 1964 р. до 1989 р. працював старшим викладачем кафедри іноземних мов Полтавського

державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, в. о. завідувача цієї кафедри (1966–1968). Досліджував проблеми теорії перекладу, мови і стилю художніх творів, методики викладання французької мови у вищій школі. Вів просвітницьку роботу, співпрацював із Державним спеціалізованим видавництвом художньої літератури «Дніпро», часописом «Усесвіт», був провідним перекладачем об'єднання «Зовнішторгвидав». Крім рідної французької, володів сімома європейськими мовами.

Іван Трохимович переклав французькою твори відомих українських письменників Р. Братуня, Я. Галана, Є. Гуцала, О. Вишні, І. Вільде, Н. Забіли, П. Загребельного, В. Земляка, Ю. Дольд-Михайлика, А. Головка, О. Гончара, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Стельмаха, І. Франка, М. Ірчана, І. Микитенка, Ю. Мушкетика, П. Панча, О. Слісаренка, Ю. Смолича, Б. Сушинського, Ю. Щербака й інших українських письменників. «Він відкривав Україну світові», – так оцінив його літературну спадщину крайовий поет В. С. Мирний.

Переклади І. Т. Бабича увійшли до франкомовної Антології української літератури від XI до XX століть (“Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle”), що 2004 року за сприяння ЮНЕСКО побачила світ у Парижі й Києві.

Подвижницька праця Івана Трохимовича в літературній і педагогічній сферах – узірєць високої любові до французької й української мов, а його перекладацький доробок – значущий внесок у скарбницю української школи художнього перекладу.

Добру славу залишив по собі завідувач кафедри іноземних мов від 1974 до 1978 рр., старший викладач Анатолій Федорович Дзюбенко. Ті, хто його знали, тепло згадують справжнього педагога-гуманіста, життєрадісного, завжди чемного і привітного заступника декана філологічного факультету.

Сумлінно й неухильно вберігав репутацію колективу чільник кафедри іноземних мов від 1979 до 1994 р. Степан Іванович Алексеєнко, кандидат філологічних наук, доцент, випускник Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1964), Київського державного педагогічного інституту іноземних мов (1969), дослідник проблеми освоєння іншомовних слів у східнослов'янських мовах, автор публікацій в обласних газетах, нестямно залюблений у край свого дитинства – Чернігівщину.

У зазначений період чимало викладачів дістали можливість пройти стажування в зарубіжних вишах Великобританії, Німеччини, Франції, США, вдосконалити знання на дворічних Вищих педагогічних курсах іноземних мов у Києві. Кафедра поповнилася когортою енергійних, ініціативних дослідників: Л. Б. Алефіренко, Н. Г. Вишня, Л. В. Данилюк, В. В. Кононенко, С. Д. Щербина захистили кандидатські дисертації, здобули звання доцентів. Їхні наукові звершення стали тією висхідною основою, що надалі забезпечила колективний поступ.

Пам'ятною історичною датою слушно вважати 1983-й – рік, коли інститут розпочав підготовку майбутніх учителів іноземних мов (англійської, а згодом і німецької). Піонерами викладання англійської як мови майбутнього фаху стали наставники-ентузіасти, поборники педагогіки співробітництва, блискучі науковці Л. Б. Алефіренко і Л. В. Данилюк.

Група іноземного відділення Р-17 (куратор Л. Б. Алефіренко) за результатами першої ж сесії 1983 р. визнана кращою в інституті й не поступалася високим званням упродовж чотирьох років. Майже всі студентки були членами КІДу – клубу інтернаціональної дружби, яким керувала Л. В. Данилюк, брали участь у художній самодіяльності, міжнародних студентських наукових конференціях, організовували виховні заходи англійською. Випускниці 1988 р. Лариса Король та Лідія Черчата розпочали свою трудову діяльність викладачами інституту.

Згодом до роботи на іноземному відділенні долучились інші колеги з високим рівнем підготовки, працелюбності й організованості – доценти Кононенко В. В., Щербина

С. Д.; старші викладачі В. М. Котельчук, Н. О. Шахова, І. Г. Губіна, Т. М. Щевлюкова, О. Г. Данилюк.

Студентів нефілологічних спеціальностей полонила краса педагогічної дії В. П. Андерш, І. Т. Бабича, Д. Г. Білоконя, Н. Д. Волкової, Н. Г. Вишні, В. І. Герасимчук, Р. В. Глущенко, А. Ф. Дзюбенка, Р. І. Дмитренко, В. М. Костенка, Г. М. Кудрявцевої, В. О. Лапочки, І. І. Перець, А. І. Щербаня.

Із метою активізації пізнавальної діяльності студентів практикували спецкурси і спецсемінари, для проведення яких часто залучали відомих учених з інших вишів. Приміром, студентів зачарувала енциклопедійністю знань та рівнем володіння англійською мовою професор О. П. Воробйова, відомий фахівець у галузі германістики, загального мовознавства, когнітивних студій художнього тексту. Кафедра виступила організатором низки факультативів для студентів нефілологічних спеціальностей.

Дійову допомогу майбутнім учителям у поглибленні знань, розширенні світогляду, набуття необхідних навичок надавав факультет громадських професій, створений 1968 р. Деканом цього факультету була ст. викл. Волкова Н. Д. Спершу ФГП мав 5 відділень, а в середині 80-х – 11. Під керівництвом інтелігентної та врівноваженої Ніни Дмитрівни студенти оволодівали професіями лекторів, керівників художньої самодіяльності, інструкторів фізичної культури тощо. Протягом 1969–1988 рр. факультет громадських професій закінчили 9223 випускники інституту.

Багато років вірою і правдою служили рідній кафедрі старші лаборанти В. А. Тимчук і М. І. Прядун. Валентина Андріанівна вирізнялася невдаваним пієтетом до кафедральної бібліотеки, котра налічувала кілька тисяч іншомовних художніх творів, словників, довідників, посібників, науково-методичних часописів.

У 1995 естафету попередніх управлінців прийняла доц. Вишня Н. Г., обіймаючи посаду завідувача кафедри іноземних мов до реорганізації підрозділу в 2010 р. і п'ять наступних років.

Штатні можливості КІМу сягнули апогею. Різновіковий колектив, який склали доценти: С. І. Алексеєнко, Л. Б. Алефіренко, Ю. В. Бардакова, Л. В. Данилюк, О. Г. Данилюк, В. В. Кононенко, С. Д. Щербина; старші викладачі: Л. В. Глобіна, Н. О. Грінченко, В. М. Дузенко, Л. Л. Король, О. В. Клінковська, І. С. Клотц, Т. І. Коновалова, В. Г. Костенко, Н. Г. Кравцова, Н. А. Кришталь, М. С. Купар, В. О. Лапочка, Я. С. Маркович, К. І. Мізін, В. М. Назаренко, І. В. Смуглий, Г. С. Сосой, І. М. Тимінська, Н. В. Цехановська, Л. М. Черчата; викладачі В. М. Артюх, Є. Є. Гончарова, Ю. В. Малярєнко, Л. К. Кирилюк, О. О. Сіденко, Л. В. Станіславська, О. Ф. Піскова, Г. М. Петренко, В. І. Пушкар, Т. Л. Романенко, О. М. Таран, С. І. Терехова, Т. П. Тягун, В. О. Черненко, Т. В. Чеснакова, О. М. Шевченко, М. О. Шиловська, Л. О. Шумська, В. О. Яблунівська й інші, впевнено тримав руку на пульсі новітніх методик і технологій іншомовної освіти, викладаючи академічно потужний практичний курс іноземної мови на всіх факультетах університету, низку теоретичних дисциплін для спеціальності «Інформатика та англійська мова і зарубіжна література». Відповідально виконували свої професійні обов'язки старші лаборанти Прядун М. І., Шевченко О. М., Цюрюпа Н. Г.

Поміж вагомих здобутків тієї доби вирізняємо успішні захисти кандидатських дисертацій (Л. Л. Король, 2007 р., Н. В. Петрушова, 2009 р., О. М. Шевченко, 2011 р.); членство доц. Вишні Н. Г. у науковій групі “Frasesologia y Paremiologia Universidad Complutense de Madrid”, участь у міжнародній програмі «Європейський пареміологічний мінімум. Іспанський пареміологічний мінімум» (2005–2008 рр.), підготовку низки вагомих наукових публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях, укладання навчальних посібників для студентів денної і заочної форм навчання тощо. На кафедрі започаткували щорічні студентські читання «Кроки в науку», відкрили кімнату-музей

І. Т. Бабича, у 2001–2007 рр. видавали науково-інформаційний часопис «Євробюлетень» (ISBN 172799-86), збірку наукових праць «Іноземні мови у вищих навчальних закладах».

Мовознавче крило кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов не один десяток років забезпечувало високий рівень підготовки вчителів-мовників, які нині викладають в Україні, Казахстані, Узбекистані, Росії, Болгарії, Німеччині, Польщі, Словаччині, Чехії, Сербії.

Навчання в Учительському інституті, як відомо, велося російською. Гуманітарний складник програми забезпечували: Закон Божий, російська мова, церковнослов'янське читання, загальна і російська історія, педагогіка (зміст дисципліни інтегрував загальнотеоретичні відомості, філософію, історію педагогіки, психологію, логіку), каліграфію, малювання, співи. Одним із восьми педагогів, що працювали в інституті, був викладач російської мови Ф. К. Лисогорський. Цю ж дисципліну викладав і О. К. Волнін – перший директор Учительського інституту.

Філологічний хист директора виявлявся не тільки у викладанні російської мови й інтегрованого курсу педагогіки, а й у заохочуванні майбутніх учителів до читання й аналізу першотворів, до вивчення іноземних мов, а здібності організатора, прогресивні методичні погляди – у прагненні поліпшити навчальний процес: урочну систему замінено лекційною з елементами усного контролю, розлогі письмові роботи, виконання яких потребувало аналізу наукових джерел і проникливого осмислення проблеми, визнано дійовим засобом формування когнітивних умінь, уведено регулярний заліковий контроль знань із кожної вивченої теми тощо. З ініціативи О. К. Волніна до програми вступних іспитів увійшли диктант з російської та твір-роздум.

Викладач В. Н. Тарасов пригадував: «Випробування починалися диктантом (такого змісту й обсягу, щоб можна було сповна визначити рівень грамотності). Дві-три помилки в диктанті хоча і не позбавляли права тримати подальші випробування, але вже значно знижували можливість вступу. Після диктанту був екзамен-твір (зазвичай на розмірковування). Незадовільна оцінка з твору зачиняла перед вступником двері до інституту. В результаті письмових випробувань з російської мови відсівалося 40–50% вступників».

Підтвердженням ефективності навчання мови в закладі слугує, зокрема, характеристика, видана педагогічною радою інституту випускникові А. С. Макаренку: «Макаренко Антон Семенович – видатний вихованець за своїми здібностями, знаннями, розвитком і працьовитістю. Особливе зацікавлення виявив до педагогіки та гуманітарних наук, багато читав і виконав прекрасні твори. Буде дуже обдарованим викладачем усіх предметів курсу вищих початкових училищ, особливо історії та російської мови».

У 20-х рр. ХХ ст. в Інституті народної освіти діяли кафедри порівняльного мовознавства та класичної філології. Серед викладачів того часу – професор Ріттер П. Г. (кафедра порівняльного мовознавства), професор Прийма І. С., викладач Франко Т. І. (кафедра класичної філології). Обидва – високоосвічені представники дореволюційної інтелігенції, носії академізму, шляхетної поведінки, педагогічного досвіду. Самовіддані трударі на ниві словесності, вони науково утвердилися в лінгвістичному світі, прищеплювали студентам любов до книги, до мови як непроминальної культурної цінності, вели широку громадську роботу.

Часом словесники опинялися в епіцентрі помилкових ідей, приміром, бригадно-лабораторного методу. Створені за його канонами «філологічні бригади» виявилися безпорадними в розв'язанні завдань самостійного групового навчання, тому трудовий колектив схвально зустрів постанову 1932 р. «Про навчальні програми і режим у вищій школі й технікумах», що повернула індивідуальний облік знань. Обсяг лекцій зріс до 40–50% часу, відведеного на вивчення дисципліни, семінари і конференції становили близько 20%, решта – самонавчання.

Важливою ланкою підготовки вчителя-філолога вважалася педагогічна практика. Студенти першого й другого курсів проходили її в дитячих будинках або в молодших класах школи, знайомились із життям і читацькими зацікавленнями малюків. Третьюкурсники пізнавали специфіку роботи із старшокласниками, звітувалися про виконання запланованих завдань. Від 1925 р. філологи-практиканти почали давати й аналізувати уроки.

Точну дату заснування кафедри російської мови встановити не вдалося. Відомо, що на початку 1929/30 н. р. в Полтавському ІНО була кафедра мовознавства, яка забезпечувала підготовку студентів історико-філологічного відділення. У тридцяті роки російську викладав професор Б. Д. Рабинович, про якого з вдячністю згадував В. О. Сухомлинський.

Академічні обов'язки тогочасних професорів та доцентів полягали в читанні лекцій. Штатних асистентів кафедрам бракувало, тому кращі студенти, починаючи з другого курсу, призначалися на посади позаштатних асистентів (із навантаженням від 140 до 360 годин на рік) і вели практичні заняття. Примітно, що традиційні заліки скасували на користь сумнівної моделі обліку академічної успішності. За результатами вивчення тієї чи тієї теми викладачі робили відмітку «зараховано» / «не зараховано», тому диференціювати рівень знань було неможливо. Згодом, відповідно до Наказу від 12.05.1932 р., почали ставити «добре», «цілком задовільно», «задовільно», «незадовільно».

Кафедра мовознавства розбудовувала матеріально-технічну базу: відремонтували й обладнали навчальний кабінет, одержали необхідне приладдя, літературу.

1933 р. відбулася важлива реорганізація – Полтавський інститут соціального виховання став педагогічним закладом із чотирирічним терміном навчання, а філологічний та історичний факультети – окремими підрозділами вишу.

Не забракло й інших нововведень. Навчальний процес розпочинався 1 вересня, а не 1 жовтня. Урядова постанова внормувала підсумковий контроль знань, запровадивши двічі на рік – наприкінці осіннього і весняного семестрів – залікові сесії. Випускників зобов'язано готувати дипломні роботи. Відповідно до постанови Наркомату Освіти УСРР від 20.09.1932, у 1933 р. дипломи про вищу освіту містили інформацію про кваліфікацію студента, про результати складених іспитів із теоретичних курсів, про виробничі практики, а також тему захищеної дипломної роботи.

Тим часом на філологічних кафедрах факультету проходила «зміна педагогічної варті». Репресії, переслідування, голод і недуги з року в рік скорочували кількість викладачів старої генерації – поважаних інтелектуалів і мудрих навчителів. Вакансії заповнювали здібною молоддю. Серед високих професіоналів, живих енциклопедій передвоєнного часу відзначали завідувача кафедри загального мовознавства В. М. Гуссова. Його насичені фактами лекції зачаровували дотепністю, змістовністю, розкутою атмосферою. Примітно, що під крилом кафедри В. М. Гуссова працювали й викладачі іноземних мов.

Наказом Наркома Освіти УСРР від 26.05.1936 року № 341 в педагогічних інститутах уведено письмові державні іспити. Багатьох студентів вишу не допускали до екзаменаційних випробувань саме через незадовільно написані диктанти з української та / або російської мов, отож їм на допомогу прийшли кафедри філфаку. У професійній значущості філологічних знань і вмій переконалися всі.

Того ж року педінститут відкрив консультативні пункти заочного відділу: Полтавський, Красноградський, Кременчуцький, Лубенський. Викладачі-філологи виїздили для роботи із студентами й водночас допомагали вчителям місцевих шкіл методично, а ті щедро ділилися своїм досвідом, збагачували колег цікавими ідеями.

Восьмого серпня 1944 р. відбувся перший повоєнний випуск учителів української мови та літератури і російської мови та літератури. Випускників мовно-літературного факультету педінституту – 18, мовно-літературного факультету вчительського інституту – 68. У повоєнному 1945–1946 рр. кафедру мовознавства очолював І. П. Ковальський.

Із середини 1950-х до кінця 1960-х років підготовка фахівців на факультеті здійснювалась за такими спеціальностями, як «російська мова, література та історія», «російська мова, література, музика і співи», але вже із середини 1960-х років набір студентів знову проводиться за моноспеціальностями. Пізніше діапазон спеціальностей розширюється й збагачується: вчитель російської мови і світової літератури; учитель російської мови, світової літератури і практичний психолог в системі народної освіти; вчитель російської мови й літератури та іноземної мови, англійська, російська мови і зарубіжна література.

Від 1966 року на російському відділенні філологічного факультету навчалися студенти з Узбекистану, а від 1971 – із Казахстану. До початку 80-х у стінах вишу було підготовлено 280 учителів для цих союзних республік.

Протягом другої половини ХХ століття кафедрою керували яскраві особистості. Володимир Якимович Савельєв (25.07.1908, м. Скопін Рязанської губернії – 26.05.1968, м. Полтава) – учений-мовознавець, кандидат філологічних наук, глибокий науковець, фахівець з історичного синтаксису, палеославістики, лінгвопоетики, поет, поліглот.

Він походить із родини службовця. 1932 р. закінчив факультет мови і літератури І-го Московського педагогічного інституту, де протягом 1932–1933 рр. викладав російську літературу. З 1939 р. в Полтавському педагогічному інституті. Від 1939 р. по 1941 р. викладач, від 1945 р. по 1967 р. завідувач кафедри російської мови. Володів російською, українською, чеською, болгарською, німецькою мовами. Мав глибокі знання зі світової літератури. Написав низку статей, присвячених творчості В. В. Короленка, М. В. Гоголя.

За свідчення доньки вченого, Л. В. Савельєвої, її батько товаришував із поетом В. В. Маяковським.

Дмитро Іванович Ганич (13.10.1919, с. Татаринівка Сквирського р-ну Київської обл. – 29.03.1981, м. Полтава) – видатний учений-мовознавець, лексикограф, кандидат філологічних наук (1953), доцент (1961), завідувач кафедри російської мови Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1968–1979).

Походить із родини селянина-середняка. Закінчив філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1941). У червні-липні 1945 р. – курсант Харківської інтендантської академії, закінчивши яку, служив начальником фінансової частини Південно-Західних Першого, Другого і Третього Українських фронтів на території Австрії, Угорщини, Румунії, Чехословаччини.

Після Другої світової війни розпочав педагогічну діяльність: старший викладач Черкаського державного педагогічного інституту (1945–1947), старший викладач, а згодом завідувач кафедри російської мови Мелітопольського державного педагогічного інституту (1947–1955).

У 1953 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Модальні функції ввідних слів у сучасній російській мові» та продовжив викладацьку кар'єру: доцент кафедри російської мови Запорізького державного педагогічного інституту (1955–1963), завідувач кафедри російської мови Київського державного педагогічного інституту імені М. Горького (1963–1964), проректор з навчальної і наукової роботи (1964–1965), доцент кафедри російської мови (1965–1966) Запорізького державного педагогічного інституту, доцент кафедри російської мови Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка (1966–1968), завідувач кафедри російської мови (1968–1979) Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка.

1958 року вийшли «Збірник диктантів для середньої школи» (Д. І. Ганич, І. С. Олійник), «Збірник диктантів з української мови», «Збірник диктантів з української мови для 5–8 класів» (Д. І. Ганич, Н. П. Москальова, І. С. Олійник), що витримав три видання. На замовлення Міністерства освіти УРСР учений розробив програму з російської мови для студентів педагогічних вишів (спеціальність «Українська мова і

література)). За спогадами М. В. Нікончука, доцент Ганич аргументував методичну концепцію, відповідно до якої навчальний курс російської мови належало вибудувувати в узаємозв'язку з іншими лінгвістичними дисциплінами, передовсім з українською мовою.

У полтавський період життєдіяльності Дмитро Іванович написав розділи «Словотвір» та «Морфологія» популярного навчального посібника з російської мови для студентів педагогічних вишів (1978, співавтори: М. Я. Брицин, В. І. Кононенко), десятки наукових статей, у яких розкрив питання дериватології, граматики, словотвору, лексикографії. Інша важлива грань мовознавчого хисту вченого – словникарство. Стали бестселерами, витримавши кілька видань, укладені у співавторстві з І. С. Олійником «Російсько-український словник», «Російсько-український і українсько-російський словник», «Словник лінгвістичних термінів». Лексикографічні праці мали схвальну оцінку в широких мовознавчих колах, полюбилися молоді.

1977 р. вчена рада ПДПІ імені В. Г. Короленка звернулася до Вищої атестаційної комісії СРСР із клопотанням про присудження Д. І. Ганичу вченого звання професора, яке московські чиновники від науки відхилили. Однак для тисяч студентів і колег Дмитро Іванович – учений-світоч, народний професор, чиє ім'я назавжди вписано в аннали лінгвістичної науки.

На пошану незабутньої постаті Д. І. Ганича з 1993 р. в Полтавському педагогічному проводилися щорічні «Ганичівські наукові читання».

У 70-х – 90-х рр. кафедру вели за собою Володимир Олександрович Горпинич (1978–1982) – відомий учений-мовознавець, доктор філологічних наук, професор дослідник проблем словотвору, топонімії та антропонімії; Микола Федорович Алефіренко (1986–1991) – доктор педагогічних наук, професор, видатний фразеолог і лінгвокультуролог, Лариса Леонідівна Безобразова (1982–1986, 1991–1999) – кандидат філологічних наук, доцент, талановитий морфолог і лінгвостиліст.

У різні роки на кафедрі працювали обдаровані вчені, нині відомі в Україні та за її межами професори: Н. А. Борисенко, Н. Ф. Баландіна, З. О. Валюх, В. О. Горпинич, О. А. Колесников, А. А. Лучик, В. В. Лучик, М. М. Нестеров, М. В. Скаб, М. С. Скаб, І. І. Чумак-Жунь; доценти: С. І. Алексєєнко, Н. А. Вакуленко, М. П. Волочай, О. О. Григор'єва, К. В. Дегтярьова, В. М. Єрмак, Г. М. Козуб, Л. М. Корнева, Л. В. Колесникова, Н. В. Котух, С. О. Лебеденко, Г. Т. Линник, А. В. Оголевець, Л. О. Сологуб, І. М. Сіднін, Н. І. Тарасова, М. В. Тимінський, кожен із яких зробив дослідницький внесок у розвиток вітчизняної філологічної науки. Сумлінною працею торували стежки до студентських сердець старші викладачі: М. І. Бойко, В. М. Будущева, Г. З. Ібраєва, А. І. Каган, Л. І. Карагоднікова, М. В. Нецадіна, Г. Г. Сидорова; асистенти: І. Л. Гриценко, О. В. Федоренко, І. В. Стельмах, І. І. Кокова й інші.

Якнайгрунтовніше на кафедрі російської мови досліджувалися такі царини, як фразеологія (проф. Алефіренко М. Ф., доц. Корнева Л. М., доц. Волочай М. П.), словотвір (проф. Горпинич В. О. проф. Валюх З. О., доц. Єрмак В. М.), лінгвістичний аналіз тексту (доц. Безобразова Л. Л., доц. Оголевець А. В.), ономастика (доц. Лебеденко С. О.), українсько-російська мовна інтерференція (доц. Борисенко Н. А.), методика викладання російської мови в навчальних закладах України (доц. Сіднін І. М.), що зреалізувалися не лише на сторінках викладацьких наукових досліджень, а й в рясних інтелектуальних ужинках студентської науки, перемогах у конкурсах, олімпіадах тощо.

Невтомні кафедрали провели низку всеукраїнських та міжнародних конференцій, науково вшанували видатних колег (Ганичевські читання, Савельєвські дні тощо), зробили свій підрозділ визнаним центром громадського життя, численних освітньо-культурних проєктів і виховних заходів.

Сьогодні тисячі учителів-словесників завдячують дипломами про вищу філологічну освіту інтелектові й майстерності своїх викладачів, які донесли до них сутність місії

педагога, прищепили високі зразки інтелігентної поведінки, поваги до розмаїття культурних цінностей.

В діалозі з історією, насиченою то звитяжною працею, славою відкриттів і корисних справ, то полиною гіркотою кривд, негараздів, знівечених можливостей, кристалізується віра в педагогіку Добротворення, що навіть у найтемніших пластах минулого розвиднялася світлими образами правди.

Як, за влучним висловом Великого Каменяря, учителем школа стоїть, так і кафедра вищого закладу освіти стоїть викладачем. Тому нетлінний скарб кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов – це її науково-педагогічний потенціал, який уособлює плеяда окрилених любов'ю до професії особистостей: кандидат педагогічних наук, доцент Король Лариса Леонідівна (завідувач кафедри від 2015 р.), кандидат філологічних наук, доцент Корнева Людмила Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент Петрушова Наталія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент Черчата Лідія Михайлівна, кандидат філологічних наук, викладач Мокляк Оксана Іванівна, викладач, старший лаборант (за сумісництвом) Халявка Лідія Валеріївна. Знаменно, що всі – наділені досвідом і початківці – випускниці філологічного факультету (нині – факультет філології та журналістики) Полтавського педагогічного.

Високоосвіченим фахівцям притаманне бажання розвиватися й удосконалюватися: до когорти кандидатів наук влились ініціативні, творчі колеги: Л. М. Черчата (2013 р. захистила дисертацію на тему «Організація самостійної роботи студентів гуманітарних факультетів вищих педагогічних закладів в умовах застосування інформаційних технологій навчання»); О. І. Мокляк (2016 р. захистила дисертаційне дослідження «Лінгвопрагматичні характеристики українських афектонімів»), отримали атестати доцентів Л. Л. Король (2012 р.), Н. В. Петрушова (2014 р.), Л. М. Черчата (2014 р.), успішно завершила навчання в магістратурі викладач Халявка Л. В. (2018 р.).

Науково-педагогічний склад підвищує кваліфікацію у провідних вишах України. Своєю чергою, кафедра – платформа для вивчення досвіду та підвищення кваліфікації колег із закладів вищої освіти Полтави й інших освітніх інституцій регіону.

Наробки науковців – це кількості публікацій, з-поміж яких навчальні посібники і словники: “Laugh or Tears for Your Ticket Price” (Л. Л. Король, 2008); «Практикум із використання сучасних інформаційних технологій в організації самостійної роботи студентів гуманітарних факультетів вищих педагогічних закладів» (Л. М. Черчата), 2010; «Слово про Івана Трохимовича Бабича» (Л. Л. Король, Н. А. Кришталь, Л. М. Черчата, 2010); “Management in Education: українсько-англо-іспанський словник” (Н. Г. Вишня, Л. Л. Король, Н. В. Петрушова, 2011) та ін.; збірники наукових праць, укладені за результатами проведення щорічних студентських читань “Passus in Scienciam”, навчальні програми дисциплін, методичні вказівки, наукові статті, тези доповідей та ін.

Доценти Король Л. Л., Корнева Л. М., Петрушова Н. В., Черчата Л. М. працюють в оргкомітетах і журі Всеукраїнських студентських та учнівських олімпіад, міського й обласного етапів конкурсу «Учитель року», конкурсу-захисту учнівських наукових робіт учнів-членів Малої Академії наук України, виступають опонентами кандидатських дисертацій, рецензентами наукових та методичних видань, членами груп експертів електронних версій проектів підручників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

За досягнення у науковій, методичній та виховній роботі викладачі кафедри нагороджені грамотами і подяками Полтавської облдержадміністрації, Полтавської міської ради, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, факультету філології та журналістики.

На кафедрі розроблено й успішно впроваджено інноваційну методику проведення інтерактивного семінару для учнів «Актуальні проблеми мовознавства» (автор доц. Корнева Л. М.), який ставить за мету поглиблене вивчення окремих науково-

практичних проблем сучасного мовознавства учнями старших класів. Лекційний виклад вдало поєднується з активною пошуковою та дослідницькою діяльністю школярів, а саме: виконання веб-квестів, генерування ідей, технології спільного та власного досвіду, дискусії, проблемні завдання тощо. Старшокласники виступають у ролі доповідачів та опонентів, набувають умінь і навичок розв'язання тих чи тих інтелектуальних проблем, відстоювання своїх поглядів. Результатом навчання є написання науково-дослідницьких робіт, поданих до участі в конкурсі-захисті, що проводиться Малою академією наук України. Методика пройшла апробацію в Полтавській гімназії № 13, де впродовж чотирьох років проводиться інтерактивний семінар, учасники якого ставали призерами II і III етапів Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук учнівської молоді.

2015 року при кафедрі започатковано міжнародний волонтерський проект «Разом!», який об'єднав викладачів, колишніх випускників і їхніх вихованців, студентів університету з громадськими діячами української діаспори США і Канади (В. Кунько, З. Гайдучок, М. Федорів) у справі допомоги захисникам України.

Учасники проекту відправили на передову та до госпіталів східного регіону десятки посилок із медикаментами, медичними приладами, дитячими малюнками, ласощами. У 2017 р. кафедра отримала Подяку від командування військової частини А0206.

Нині колектив утілює в життя накреслені плани та креативні ідеї, що збагачують діяльність факультету філології та журналістики новими здобутками.

Кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов як структурний підрозділ Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка проводить освітню (навчальну, методичну, наукову, виховну, громадську, організаційну) діяльність, пов'язану з вивченням іноземної мови (англійської, німецької) і мовознавчих дисциплін.

Пріоритетним напрямом є навчальна робота. На цьому важливому терені забезпечуємо викладання нормативних і вибіркового дисциплін для майбутніх бакалаврів і магістрів історичного, природничого, фізико-математичного, факультетів технологій і дизайну, фізичного виховання, філології та журналістики, а саме: «Іноземна мова» (англійська, німецька); «Іноземна мова у професійній діяльності» (англійська, німецька); «Іншомовний академічний дискурс»; «Туристичне країнознавство»; «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Вступ до мовознавства»; «Загальне мовознавство»; «Теорія мови»; «Історія лінгвістичних учень», а також для здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» («Іноземна мова у науковій діяльності» (німецька)).

Основне спрямування діяльності кафедри – практичне. Укладені викладачами робочі програми з дисциплін зорієнтовані на забезпечення якості освітнього процесу відповідно до стандартів вищої освіти, нормативних документів з організації освітнього процесу і ґрунтуються на Рекомендаціях Комітету Ради Європи з питань освіти щодо формування іншомовної комунікативної компетентності, на комунікативному підході, сучасних стратегіях навчання мови.

Раз у раз оновлюються навчально-методичні комплекси нормативних і вибіркового дисциплін – засіб формування професійно орієнтованої мовної особистості майбутнього фахівця, готового до міжкультурної комунікації та постійного саморозвитку. Задля цього викладацький колектив розробляє й творчо вдосконалює методичне супроводження освітнього процесу, інструментарій контролю навчальних досягнень студентів, завдання самостійної роботи студентів.

Доценти Король Л. Л., Корнєва Л. М., Петрушова Н. В., Черчата Л. М. беруть участь у роботі Екзаменаційних комісій з атестації здобувачів вищої освіти.

Підвищенню професійного рівня викладачів слугують не лише впроваджені сучасні методи навчання, обмін досвідом, узаємодідування й обговорення відкритих занять, методичні тренінги тощо, а й чітка робота кафедральних методичних семінарів.

У коло наукових зацікавлень уходять проблеми формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця, ономастики, гендерної лінгвістики, стилістики, концептології, міжкультурної комунікації, лінгвокраїнознавства, організації самостійної роботи студентів з іноземної мови, методики викладання гуманітарних дисциплін, педагогіки, розвитку сучасного літературного процесу тощо.

Результати наукових розвідок опубліковано у фахових та внесених до наукометричних баз виданнях України і зарубіжжя (Австрія, Білорусь, Словаччина, Пакистан, Польща, Чехія, Швеція), збірках наукових праць, матеріалах конференцій тощо. Виголошено сотні наукових доповідей на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових зібраннях, на засіданнях кафедральних наукових семінарів.

Від січня 2017 р. на кафедрі досліджується державна наукова тема: «Життєвий і творчий шлях педагога і перекладача Івана Трохимовича Бабича» (Державний реєстраційний номер 0117 U 003224), яка ставить за мету створення повної біографії митця літературного перекладу, висвітлення творчої явленості І. Т. Бабича в українському й іншомовному культурному просторі (керівник доц. Король Л. Л.).

Триває науковий пошук у руслі теми «Дослідження мовних одиниць в антропоцентричній парадигмі» (керівник доц. Корнєва Л. М.), в межах якої заплановано виявити закономірності лінгвoseміотичного засвоєння людиною навколишнього матеріального світу та інформаційного простору, стратегічної побудови комунікації для реалізації людських потреб.

Створення умов для розвитку й реалізації наукових можливостей студентів – предмет нашої постійної уваги. Від 2005 р. проводяться студентські наукові читання “Passus in Scienciam”, науково-практична конференція студентів і магістрантів «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики й літературознавства» (2010–2015), засідання Круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури. Видано друком 14 збірників студентських наукових праць. Під керівництвом викладачів кафедри підготовлено понад 200 студентських публікацій, виголошено десятки доповідей на конференціях та засіданнях гуртків.

Кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов діяльно співпрацює із загальноосвітніми школами Полтави, Кременчука, Горішніх Плавнів, районних центрів Полтавщини у справі надання методичних консультацій, проведення профорієнтаційних заходів тощо.

Викладачі активні й відповідальні в організаційній роботі факультету філології та журналістики: доц. Король Л. Л. виконувала обов'язки заступника декана з наукової роботи (2010–2015), доц. Черчата Л. М. – заступника декана з практик (2015–2018). Доц. Король Л. Л., доц. Черчата Л. М. уходять до групи, яка координує розроблення англomовних версій додатків до дипломів про вищу освіту європейського зразка. Доценти Король Л. Л., Корнєва Л. М., Петрушова Н. В., Черчата Л. М. – члени ради факультету філології та журналістики.

Щороку кафедра проводить перший тур Всеукраїнської олімпіади з англійської та німецької мов для студентів історичного, природничого, фізико-математичного та факультетів технологій і дизайну, фізичного виховання. Різноманітні конкурси сприяють виявленню найталановитішої студентської молоді та формуванню духу здорової конкуренції. Приміром, зажили популярності змагання першокурсників-знавців англійської лексики “CleverDuck”, конкурс ерудитів “GrammarStudent”. Яскравий колорит і піднесений настрій учасників вирізняють конкурси: лінгвістичного анекдоту, художнього перекладу англomовного поетичного твору та художньої ілюстрації до нього,

новорічних стіннівок “ChristmasStory”, експрес-вікторини і раптівки, з нагоди Дня Європи, Дня англійської мови, етнофестиваль німецьких свят тощо.

Куратори академічних груп (доц. Корнева Л. М., доц. Петрушова Н. В., доц. Черчата Л. М., викл. Мокляк О. І.) проводять численні виховні заходи із студентською молоддю (відвідування музеїв, обговорення театральних вистав, філологічні експедиції, подорожі та екскурсії, зустрічі із знаменитими країнами, бесіди тощо), долучаються до узвичаєних філфаківських подій.

Приємно констатувати, що колишні студенти різних років і факультетів – часті й бажані гості кафедри, наші добрі друзі, порадики та джерело наснаги.

Плекаючи кращі традиції своєї столітньої історії, сучасна кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов потверджує сумлінною працею ідеї підготовки компетентного вчителя для Нової української школи й конкурентоспроможного фахівця-професіонала для інших галузей народного господарства України.

Key words: *Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, the Department of General and Slavic Linguistic and Foreign Languages, stages of historical development of the structural unit.*

Summary: *The article deals with the stages of historical development of the Department of General and Slavic Linguistics and Foreign Languages of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. The information about its leaders and outstanding personalities, the achievements and prospects for the further development of the structural unit is collected.*

ЛІНГВІСТИКА. МЕТОДИКА. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

НЕВЕРБАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В МОВНІЙ ПАЛІТРІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Людмила Корнева

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: *художній твір, вербальна та невербальна інформація, невербальна поведінка, літературно-стилістичний прийом, одиниця номінації несловесної поведінки, кінетика, кінема.*

Анотація. *У статті досліджується знаково-системна організація невербальних засобів спілкування в художньому творі на прикладі романів О. Гончара. Розглядаються специфіка мовної репрезентації жестів, функції кінем, роль їх у створенні психологічного портрета персонажа. Особлива увага звертається на усмішку як прикметну рису жестового стилю письменника.*

Сучасна лінгвістика, орієнтована на людину як мовну особистість, акцентує увагу на проблемах спілкування та дослідження усіх компонентів комунікативної діяльності індивіда в їх взаємозв'язку. Як відомо, спілкування здійснюється не тільки шляхом обміну мовними знаками, але й за допомогою свідомого порушення правил мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, жестів, міміки, пози, інтонації тощо. Невербальні

компоненти, таким чином, є невід'ємною та важливою частиною будь-якого комунікативного акту. Саме позамовні чинники забезпечують цілісність процесу спілкування та його успішність. Супроводжуючи мовлення, невербальні дії не тільки повідомляють про соціальний статус мовців, їх ставлення до інформації та один до одного, емоційну залученість у момент спілкування, але й «захищають» вербальні засоби від нерозуміння, несуть додаткові смисли, інколи навіть протилежні словесним, тобто вони відіграють значну роль у процесі кодування й декодування повідомлення. Під час безпосередньої (усної) комунікації несловесна поведінка співрозмовника оцінюється за рахунок візуального контакту. В умовах опису акту спілкування виникає потреба в мовній фіксації його невербальних компонентів, оскільки без їх урахування наше сприйняття обмежується тільки словесним обміном інформацією, що не дає можливості сприймати повну картину взаємодії комунікантів – тон бесіди, її емоційний фон, психологічну налаштованість мовців, щирість їх реакцій, правдивість висловлювань та ін. Багатоканальність усних форм мовлення, таким чином, призводить до багатоканальності сучасних писемних форм [9].

Особливо нагальною проблема передачі невербальної інформації є для художньої літератури, що відображає дійсність у всіх її виявах. У центрі будь-якого твору завжди знаходиться людина, що взаємодіє з іншими, виявляє себе як особистість з певними рисами характеру, емоціями та прагненнями. Герої живуть, спілкуються, переживають певні почуття, демонструють ставлення до інших і, взагалі, як і в реальному житті, мають свій неповторний характер. Однією з природних форм вираження їхніх індивідуально-психологічних особливостей є жести у широкому розумінні (значущі рухи рук, ніг, корпусу чи обличчя), тому опис невербальної поведінки – повноправний компонент і необхідна складова мови художнього твору. Фіксація таких елементів є спеціально створеним літературно-стилістичним прийомом.

Письменник визначає, осмислює й зображає всі виразні моменти буття персонажів: не тільки слова і вчинки, але й інтонацію, жести, міміку, пози, погляд. З одного боку, поєднуючи вербальну та невербальну інформацію, автор максимально точно відображає комунікативну ситуацію, з іншого – це дає йому можливість глибше проникнути в душу персонажа, створити його динамічний (психологічний) портрет. Цікаво, що в літературі до XVII ст. жести й міміка героїв не описувалися взагалі або описувалися дуже коротко. Тільки з середини XVII ст. персонажі поступово починають ставати активними, через механіку й моторику їхніх дій письменники прагнуть висвітлити психологічну основу жестів, вчинків тощо. Угадати жест тіла (у широкому розумінні), знайти для його відтворення точний словесний опис – це практично й означає проникнення в душу літературного героя.

Отже, одиниці номінації несловесної поведінки є важливою складовою не тільки системи мови, але й художнього мовлення, що виступає засобом створення образу літературного героя й реалізації намірів автора. Зазначимо, однак, що жести, рухи тіла, міміка та інші нюанси поведінки персонажів найчастіше залишаються поза увагою при аналізі художніх творів.

Загалом, вивчення невербальних засобів спілкування останнім часом активізувалося. Піддавалися аналізу деякі проблеми співвідношення вербальних і невербальних знаків (Г. Крейдлін, А. Шмельов, В. Шаховський, О. Янова), специфіки відображення несловесних елементів засобами мови (Є. Верещагін, В. Костомаров, Є. Красильникова), особливостей семантичної структури цих вербальних номінацій (Л. Ройзензон, І. Абрамець, А. Філіпов). Невербальні засоби стають об'єктом комунікативної лінгвістики (Т. Колокольцева, О. Мартинова, Н. Мечковська), соціо-, психо- та етномовних досліджень (А. Вежбицька, З. Чанишева, А. Акішина, О. Чувиліна). Окремі питання відображення та функціонування невербальної поведінки людини в

письмових текстах, зокрема в художній літературі, розглядалися в роботах А. Блінова, С. Гончаренка, Н. Накашидзе, Л. Чурсіної, С. Ваймана та ін. Однак багато проблем не вивчені, розглянуті поверхнево чи не мають однозначного трактування, наприклад, знакові властивості рухів та контекстні умови їх вживання, особливості номінації жестів, їх система, соціальна та культурна еволюція, місце та роль в письмових текстах тощо.

Таким чином, актуальність нашої розвідки обумовлена: 1) зростанням інтересу гуманітарних наук до невербальних компонентів спілкування, у тому числі як до зовнішніх виявів внутрішнього світу людини; 2) необхідністю звернення до недостатньо вивчених теоретичних та функціональних аспектів несловесної поведінки, співвідношення вербального та невербального кодів. Наша мета – розглянути несловесні засоби комунікації з погляду їх знаково-системної організації в художньому творі та визначити функції невербальних компонентів, тобто схарактеризувати «жестовий стиль» (термін М. Жорнікової) письменника.

Джерелом фактичного матеріалу стали тексти романів О. Гончара «Твоя зоря» й «Циклон», оскільки одиниці номінації невербальної поведінки є важливим складником мови його творів. Олесь Гончар як людина, яка багато пережила й багато спостерігала, як стиліст і майстер слова, що, за словами П. Загребельного, бажав «оволодіти істиною людського буття», активно використовує жести, рухи та міміку, щоб розкрити типові психічні стани героїв, їхні думки та наміри, подвійність почуттів тощо.

Поняття невербальних засобів спілкування, як відомо, охоплює широке коло комунікативно значущих немовленнєвих знаків – рухи тіла, візуальну та аудіальну поведінку комунікантів, просторові та часові елементи, а також одяг, кольори, їжу, напої, запахи, елементи інтер'єру тощо. Оскільки центральне місце серед них належить одиницям кінесики (системи тілесної техніки), ми зосередимо увагу саме на кінемах, або жестах (у широкому смислі). Під кінемою ми розуміємо «значущі рухи рук, ніг, корпусу чи обличчя» [5, с. 464], що використовуються у процесі мовленнєвої комунікації й наділені здатністю передавати певну інформацію.

О. Гончар використовує увесь спектр жестів, притаманний спілкуванню. Це й жести-емблеми, що мають самостійне лексичне значення, тому здатні передавати смисл незалежно від лексичного контексту: *нахмуритися, знизати плечима, відмахнутися*; ілюстративні жести, які супроводжують мовлення та є зазвичай багатозначними: *посміхнутися* (вираження різноманітних почуттів), *наморщити лоба* (роздуми, сумніви), *понурити голову* (відчай, сум, сором); жести-регулятори, що керують ходом комунікативного процесу: *кивнути головою* (згода), *торкнутися плеча* (заклик до уваги). Усі ці жести можуть бути власне комунікативними, тобто нести інформацію, яку мовець свідомо передає адресатові. За своєю природою вони діалогічні, наприклад, посмішка може демонструвати симпатію до співрозмовника, недовіру до його слів, співчуття, підтримку, невдоволення тощо. Однак окремі кінеми інколи мають і симптоматичний характер – свідчать про емоційний стан героя, тим самим наближаючись до фізіологічних рухів, оскільки є спонтанними та неконтрольованими. Так, описуючи реакцію персонажів, письменник звертає увагу на інтенційні знаки почуттів: *спалахнула від сорому* [1, с. 20]; *усміхнешся від захвату* [1, с. 31]; *зблід, оприкрений* [1, с. 200].

Вербальна репрезентація семіотично важливих рухів – художніх кінем – традиційно представлена в О. Гончара словами, словосполученнями та фразеологізмами як узуальними, так і okazіональними. Ці одиниці відображають особливості жестового фрейму, його обов'язкові (суб'єкт-виконавець, використання кінеми і спосіб цього використання) та факультативні компоненти (якість жесту, причина використання, об'єкт, функція щодо вербального повідомлення тощо) [7]. Оскільки головною ознакою, покладеною в основу номінації кінеми, є рух, то найчастіше невербальний вияв репрезентується дієсловом або

дієслівним словосполученням: «Виховаємо, впевнено *всміхається* молодий учитель» [1, с. 157]; «Тамара *кинула* звеселений *погляд* у простір» [1, с. 281].

Письменник взагалі віддає перевагу саме дієслівним сполученням, тому що вони більш точно описують рух, хоча й не повністю. Як і в безпосередньому спілкуванні, читачеві доводиться, щоб правильно потрактувати жест, використовувати фонові знання щодо проєкції почуттів, намірів та переживань на їх зовнішній вияв. Своєрідними «підказками», які допомагають однозначно зрозуміти художню кінему, є ідентифікатори, що актуалізують її семи (зазвичай прикметники чи прислівники): *кинути погляд (позирк) – вдячності, спідлоба, недобрий, приятний, заінтригований, веселий, гострий, невидючий, вивчальний* та ін. Переважно вони репрезентують контенсивний план жесту – емоційний стан комуніканта та його ставлення до партнера. Уточнити семантику багатозначного жесту дозволяє широкий комунікативний контекст – репліки чи дії співрозмовників, коментар автора: «На саму згадку про печінку Заболотний *схмурює брови*, він вважав гральні автомати прокляттям цих островів» [1, с. 36] – 'невдоволення' (пор.: 'гнів', 'інтерес', 'печаль', 'докір').

Значення кінеми інколи буває для О. Гончара більш важливим, ніж її номінація. У таких випадках експонентний план жесту не представлений: «... він уже в обличчя Заболотного примовляє з *нахабною гідкою міною ...*» [1, с. 41]; «... тільки *grimаса* сказу на хвастуватім розбряклім обличчі...» [1, с. 127]. Опис може бути відсутнім і тоді, коли йдеться про загальновідомий чи загальноприйнятий жест: «І татко визирає з висоти паровозного віконця, усміхнений, *подає* донечці *знак вітання*» [1, с. 15]; Соня проводить чоловіка в дорогу «... певне, від матері перейнятим *благословляючим жестом*» [1, с. 47].

Вербалізація жестів стійкими словосполученнями – жестовими фразеологізмами (термін Г. Крейдліна) – у мові творів представлена значно менше. Семантика цих одиниць наслідує та інкорпорує риси вихідного фрейма (поведінка людини), але на перший план в них виходить переносне, образне значення (емоції). Жестові фразеологізми функціонують як символічні одиниці з переносним значенням, без супроводу відповідними кінемами: «Ну чого ти вже й *губи надув?*» [1, с. 167] – 'образився'; «Ми, дітлашня, просто *падали від реготу*» [1, с. 132] – 'дуже сміялися, радіючи'. Незначна кількість цих одиниць пояснюється увагою саме до конкретних виявів емоцій через мову тіла, яка репрезентується словами й вільними їх сполученнями. Письменник вдається до варіативності, відображаючи жести у вербальних формах. Ця варіативність може бути граматичною (*нахмурити брови – нахмуритися, кидає позирк – позиркує*), лексичною (*кидати погляд – кидати оком – кидати позирк*), стилістичною (*усміхнутися – щиритися осміхом*).

Номінація невербальних компонентів комунікації в романі О. Гончара, таким чином, прагматично обумовлена. Художні кінеми забезпечують читача достатньою кількістю інформації, необхідною для адекватного сприйняття змісту. З іншого боку, жести, відображені в тексті, взаємопов'язані з вербальними компонентами, оскільки комунікативної релевантності вони набувають тільки у структурі комунікативної діяльності. Створюючи своєрідний невербальний контекст, кінеми семантично модифікують і завершують повне чи зредуковане вербальне висловлювання та виявляють в ньому додаткові смисли. Зазвичай, жести супроводжують словесний текст, при цьому вони або дублюють актуальну мовленнєву інформацію, або доповнюють семантику повідомлення. «То що ж – поступитись? О, ні! – *змахнув* білим *кулаком* у повітрі Микола Васильович» [1, с. 155]: заперечення підсилюється жестом; «Лицеміри! Ханжі! – аж *зубами скреготнув* Дударевич» [1, с. 303]: жест експлікує невдоволення і злість мовця.

Художня кінема може й суперечити словам персонажа, виявляючи його істинні почуття та наміри: «В госпіталі до мене дуже добре ставилися. Один офіцер, коли виписувався, навіть пропонував одружитись. – Її *усмішка* при цьому *вийшла зовсім*

гіркою, негарною» [1, с. 208] – Софійка насправді не раділа чужій увазі, бо кохала Заболотного. Інколи О. Гончар свідомо підкреслює порушення дисбалансу між вербальною й невербальною поведінкою дійових осіб: «Завтра, до речі, грубку топити ваша черга, колего, і не спробуйте ухилитись, – *вдавано насуплюється Андрій Галактіонович»* [1, с. 154].

Частотним у тексті романів, як і у процесі спілкування, є функціонування репрезентантів несловесних дій замість вербального висловлювання. Наприклад, для підтримки мовця, підтвердження розуміння його слів та згоди використовується кивок головою, незгода виказується хитанням голови, кінема *махнути рукою* без слів виражає безнадію, неспокій, невдоволення, відразу тощо. О. Гончар наводить поширені описи невербальної поведінки, що краще за слова героїв свідчать про ставлення один до одного. Так, Кирило Заболотний та його дружина Софія не говорять про любов, але їхні жести, міміка, погляд свідчать про світле кохання, яке вони пронесли через роки: Соня *«заяснівши очима, по-дівочому ніяково тупиться йому до грудей. А за мить уже відсторонилась, мовчки дивиться йому в очі. І знову, як завше... очі її наливаються сяючою, просто-таки небесною синявою»* [1, с. 269]; їх почуття приваблювало гармонійністю: «Так делікатно могло це почуття *поправити* пальчиками *краватку* йому на шії, або, мимовіль прориваючись ніжністю, здмухнути *невидиму пушинку* їй із плеча, або разом *усміхнутись*, нагледівши на стороні щось таке, що їм здалося комічним» [1, с. 30].

Загалом, письменник намагається створити гармонічне співвідношення між діалогами персонажів та їх діями, бо інколи, вилучивши невербальну інформацію з тексту, ми можемо невірно зрозуміти вербальну реакцію героїв. Крім того, саме художні кінеми значною мірою наближають читача до героїв твору, занурюють його в атмосферу діалогу, створюють ілюзію присутності при спілкуванні. Схожість художнього й реального комунікативних актів обумовлює практично тотожні функції несловесних компонентів.

Кінеми містять вказівку на ставлення комуніканта як до співрозмовника та його поведінки, так і до інформації, що він передає: згода, заперечення (*кинути, похитати головою*), зацікавленість/незацікавленість (*не зводить очей, уважно вдивлятися*), неприязнь (*дивитися спідлоба, відвести погляд*), презирство, зневага (*скривити губи, відвернутися*) та ін. Кінематичний рух може регулювати процес спілкування, експліцитно чи імпліцитно сигналізуючи про значущість для героїв комунікативного акту: сприяти встановленню контакту (*приємно посміхнутися, застрибали блищучими привітності в очах*), підтримувати його (*дивитися в очі*), привертати увагу (*торкнутися плеча*), зупиняти спілкування (*відвернутися*), повідомляти про виникнення комунікативного збою (*нахмуритися, як звірєня; очі налилися слізьми*) тощо.

Таким чином, кінеми в художній комунікації виконують експресивну, комунікативно-прагматичну, фатичну, апелятивну, репрезентативну, конотативну, метамовну функції, використовуються як додатковий елемент, для економії мовного повідомлення та надання діалогу динамізму і спонтанності. Однак, на нашу думку, основне їх призначення – діагностика та виявлення певних психічних явищ, створення образу героя. Ю. Лотман зазначав, що в художньому творі «жест завжди знак і символ... його значення – замисел автора» [7, с. 34], тому більшість жестових виявів стають знаком внутрішнього життя, «вісником душі» персонажів.

Усі невербальні ознаки дійових осіб, що виявляються в художній оповіді, можна звести до цілісного жестово-мімічного портрету персонажа, що є засобом створення динамічного, або психологічного, портрету. Діалектика психічних станів, типова поведінка та її зміни, манери, все, що відображається в мимовільних чи свідомих рухах тіла, дозволяють створити більш точний художній образ, схарактеризувати героя, виокремити його серед інших. Так, наприклад, Валерій Дударевич («Твоя зоря»), який є носієм філософії прагматизму та раціоналізму, вважає, що всі лиха від емоцій, тому не

слід піддаватися «спалахам пристрастей, бурям емоцій» [1, с. 302]. Він, за характеристикою дружини, «сама розважність, сама доцільність і ніяких відхилень» [1, с. 284], і ці якості виявляються в його невербальній поведінці. Усе, що виходить, на думку Дударевича, за межі розсудливості, дратує його, він «*докірливо хитає головою*» [1, с. 282], *сидить «випростаний, очужілий, як німий докір», «навіть у широких, круто піднятих плечах відклалась ніби зневага й погорда», «аж зубами скреготнув»* [1, с. 301–303]. Дипломат навіть в екстремальних ситуаціях зберігає *кам'яне обличчя*, володіє «мистецтвом осклянілих очей»: якщо «важливо було не виявити раніше за інших свої позиції, не розкрити завчасу свого ставлення, *сидів просто-таки з ніби скляно замерзлою в очах бурштиною речовиною*: дивиться людини, дивиться відкрито, а що думає, ніякий маг, ніякий ясновидець не розгадає!» [1, с. 301–302]. Дударевич має «*професійно гострий, трохи іронічний погляд з-під брів*. Вольове, боксерське підборіддя й – контрастом до нього – *ямочки на щоках*. Коли вони з'являються, разом з ними з'являється у виразі обличчя щось майже по-дитячому наївне. Хто-хто, а Тамара знає про оманливість цього виразу» [1, с. 290–291]. Однак О. Гончар змальовує Дударевича не тільки як кар'єриста та своєрідного егоїста, для якого моральним є те, що вигідно йому. Валерій – люблячий чоловік, і жести це підкреслюють. Він «*стежить за дружиною з ревнивою гордістю*» [1, с. 289], *бере її за руку, приспокійливо гладить плече* [1, с. 291], «повернеться з відрядження і одразу до неї: що в очах?» (*заглядає в очі*) [1, с. 295].

Слід зазначити, що в художньому творі прослідковується певна закономірність в описові жестів, притаманних його героям: повтори кінем чи їх характеристик є засобом створення неповторного, індивідуального образу. Для кожного персонажа вибудовується своєрідна ієрархія жестів, які відображають глибини внутрішнього світу особистості. Найбільш значущі рухи, що акцентують увагу на характерних рисах та емоціях, домінують, повторюються. Так, прикметною рисою Романа Винника, старанного трудівника, для якого праця – це радість спілкування з природою, є так «до кінця не розгадана *усмішка*». Він «*усміхається не всміхаючись, – такий чоловік! І все завдяки мереживу зморщок та особливій складці житніх вусів... Сердитим Романа-степового ми рідко бачили. Все більше в усмішці, справжній чи гаданій*» [1, с. 70]. Роман *поводить вусом весело, усміхається вусами*, вуса виказують і його переживання: «... *вус, донизу опущений, стріпнувся раптовим посмиком, наче від різкого болю*» [1, с. 170]. Говорячи про Соню, що щиро кохає свого чоловіка, О. Гончар завжди звертає увагу на її очі та погляд. Вона *дивиться на Кирила Заболотного «ніжно, мов перед розлукою»* [1, с. 30], «*сама ніжність була... в її погляді*» [1, с. 208], *очі Софії «стають сяючі, просто розкішні»* [1, с. 30], «*наливаються синявою ..., глибшають і мовби ростуть*» [1, с. 46]. Все в ній звичайне, «була б, можливо, навіть особою безбарвною, якби не оті очі, що просто купами світла стають, так і повняться щоразу сяйвом назустріч веселому погляду свого Заболотного» [1, с. 319].

Як бачимо, письменник поєднує різні види невербальної інформації, створюючи динамічний портрет чи описуючи почуття своїх героїв. Однак, частіше за все звертає він увагу на погляд та усмішку персонажа. Саме очі, як дзеркало душі, передають стан людини, її настрій, ставлення до інших. Вони (як і погляд) можуть бути *сумовитими, вдячними, сміливими, зболеними, лютими, веселими, сердитими, вивчальними, з неудаваюною добротою, недовірливими* та ін. О. Гончар уміло «перекладає» мову очей на словесне мовлення, дошукуючись мотивів людської поведінки й характеризуючи її. Герой, що зацікавився співрозмовником чи його словами, *піднімає очі, не зводить очей, припадає поглядом*; байдужість, небажання спілкуватися виявляє в тому, що *ухиляється від погляду, відводить очі*. Уся палітра емоцій знаходить вираження в погляді: *недовіра (поглядає сторожко), гнів та ненависть (сердито поблискує білками, сердито глипнув, креснув очима) горе (сльози бринять в очах, очі налилися слізьми), осуд (очі кричать),*

збудження (*очі блищать, стриже очима*), радість, кокетство (*пострілює оченятами, сяяла очима*), зневага (*пройшовся поглядом*), скромність (*спозирнула, ковзнула поглядом*) тощо. Іноді саме очі виказують справжні почуття: «... У відповідь на якесь слово того типа *очі* Заболотного *зблиснули гостро, якимось металево*, хоча губи й тоді не перестали всміхатися» [1, с. 41]. Недаремно Кирило Заболотний, зустрівшись з Софійкою, саме по очах намагається дізнатися про її почуття: він «невідривно дивився Софійці в обличчя, в оті її небесно-сині дивився, мовби відшукуючи в них якісь знаки, вловлюючи якісь змижки, що додалися би до її слів і щось для нього важливе підтвердили» [1, с. 208].

Однак, на нашу думку, улюбленим жестом О. Гончара є усмішка. Для нього вона – «це ж, власне, частка душі, її вияв, її світло, і тому вона, треба думати, вічно буде» [1, с. 188]. Ці слова Кирила Заболотного найкраще відображають ставлення автора до цього поруху вуст й пояснюють його пильну увагу до цієї кінеми. Ми вважаємо, що різноманітні реперезентації жесту «усмішка» – одна з рис індивідуального стилю О. Гончара, тому розглянемо більш докладно саме цю художню кінему.

У тлумачних словниках подається таке визначення усмішки – 'особливий порух м'язами обличчя (губ, очей), який виражає схильність до сміху; цей порух як вираження чого-небудь' [8, т. 10, с. 491]. У ньому підкреслюється її подвійність: з одного боку, це фізіологічна дія: рух м'язів обличчя, з іншого – це дія, що має психологічну причину, певний привід. Така особливість призводить до багатозначності усмішки, Ч. Белл (англійський анатом, фізіолог і художник), наприклад, вважав, що вона може передавати тисячі різних значень. Письменник, вибираючи засіб номінації усмішки, орієнтується як на опис кінеми (значущого руху), так і на її комунікативну спрямованість.

О. Гончар частіше репрезентує усмішку за допомогою дієслів, що мають різне лексико-стилістичне наповнення: *усміхнутися, посміхнутися, осміхнутися, посміюватися, відсміюватися, реготати, ошкіритися*. Домінантою в синонімічному ряду дієслів сміху виступає *усміхнутися* як семантично повне і стилістично нейтральне – 'усмішкою виявляти певні почуття' [6, т. 10, с. 491]. Усі інші дієслова мають крім спільної з ним семи ('Я хочу, щоб ти знав мої почуття') ще й додаткові відтінки значення та/або стилістичного забарвлення: *посміхнутися* – 'посмішкою виражати свої почуття або ставлення до когось, чого-небудь (перев. з відтінком іронії, глузування, кепкування тощо)' [8, т. 7, с. 347]; *посміюватися* – 'підсміюватися, насміхатися з когось, чого-небудь. посміхатися час від часу' [8, т. 7, с. 348]; *реготати* – розм., 'гучно, нестримно сміятися' [8, т. 8, 479]; *ошкіритися* – розм., 'розсуваючи губи, відкривати, показувати зуби' [8, т. 1, с. 547].

Різні почуття, неоднакові вияви їхньої інтенсивності та тривалості в часі передаються письменником і за допомогою іменників: *усмішка, посмішка, усміх, посміх, осміх, півусмішка, смішок, усмішечка, регіт*. Та чи та ознака мімічного жесту часто підкреслюється дієсловом-присудком: *смішок тріпоче* ('ледве помітно проявляється'), *усмішка зблиснула/сяйнула* ('з'явилася на короткий час'), *усмішка блукає* ('виявляється упродовж довгого часу, але не дуже помітно'), *усмішка черкне* ('неочікувано з'явиться на короткий час').

Фразеологічні сполучення так само відображають особливості жестового фрейму: *подарувати усміх* – 'усмішкою виявити своє ставлення до когось-небудь' [8, т. 6, с. 734]; *строїти смішки* – 'жартувати, сміятися, перев. не тоді, коли потрібно' [8, т. 9, с. 784]; *падати від реготу* – 'сміятися до нестями, до знемоги, реготати, згинаючись до землі' [8, т. 6, с. 11]; *обмінятися усмішкою* – 'усміхатися один одному' [8, т. 5, с. 540].

О. Гончар, інколи навіть при наявності закріпленого за усмішкою найменування, використовує неспеціальні мовні засоби її реперезентації. Подібні номінації формуються на основі ознаки «орган продукування невербальної дії» та дієслів що передають рух усмішки [10]. Зазвичай, орган продукування називають іменники-соматизми (вуста, губи, очі): *усміхнулася вустами, губи кривилися в усмішці, усміхнено розтягнуті губи, весело*

зблиснула / всміхнулася очима. Однак, письменник, бажаючи виділити прикметні риси усмішки, або виокремлює нетипові соматичні компоненти (*усміхатися вусами, усмішка торкає вуса*), або акцентує увагу на деталях опису фізичного жесту (*ледь всміхнеться кутиками вуст, зуби поблискують, ямочки всміхалися, веселіє губою*).

Усі зазначені вище номінації усмішки більшою чи меншою мірою експлікують ознаки цього жесту. Проте зустрічаються в текстах творів О. Гончара і сполучення, в яких не репрезентовано експонентний план кінеми: *заясніло лице, весела міна*. Усмішка в подібних номінаціях – імпліцитно представлена, вона тільки мислиться як частина кінетичного комплексу, що виражає задоволення та радісний настрій.

Звичайно, частіше О. Гончар прагне «розкрити» сутність усмішки, розширити її семантику, виокремити певні ознаки, оскільки це важливо для розуміння дій персонажів та їхніх характерів. Уточнюючі та додаткові смисли надають жесту «посмішка» переважно слова-ідентифікатори (детермінанти, мовні оператори). Їх функцію виконують прикметники та прислівники, що «створюють різноманітність значеннєвих типів усмішок, часто навіть розмиваючи межу між усмішками й іншими видами жестів» [4]. Наприклад, *завчено, сумовито, тихо, впевнено, хитрувато, поблажливо, приязно, стримано, криво, потай, визволено, чарівно* посміхнутися; усмішка *терпляча, благальна, гордовита, розбишацька, щаслива, коротка, сліпуча, скупа, гірка, поламана, вільна, трагічна, терпкувата, сонячна, чарівна, скривджена, ніякова*.

Як бачимо, ідентифікатори виражають різні компоненти невербальної дії: характеризують усмішку за її фізичними виявами (*крива, поламана, миттєва, білозуба*), за емоційним станом мовця (*сумовита, змучена, скорбна*) та за знаковим характером жесту (*вітально, підбадьорливо, завчено* посміхнутися). Такі номінації, що утворюються за рахунок модифікації спеціальних лексичних засобів або шляхом поєднання їх зі словами-ідентифікаторами, О. Дементьев [3] називає номінаціями мовленнєвого плану. Саме вони відображають усі нюанси значення усмішки, «розшифровують» його для читача, щоб у того не залишилося сумнівів щодо справжніх почуттів дійових осіб.

Звичайно, ситуативний контекст теж уточнює семантику усмішки: «От і добре, – професор *посміхнувся*» [2, с. 92] – експлікується значення 'схвалення' за допомогою вербальних засобів; «... *посміхнувшись*, Заболотний *поплескує* нового знайомого *по плечу* [1, с. 180] – супутня кінема актуалізує значення 'схвалення', 'приязнь'. Інколи письменник поєднує ситуативні маркери усмішки з її вербалізованою ознакою: «Він *усміхнувся хитрувато, підморгнув* хмільним своїм *оком*» [1, с. 234]. Це дає можливість зосередити увагу читача на комунікативно значущих ознаках усмішки – 'сповнена добродушних хитрощів' + 'легке кепкування' + 'долучення до таємниці'.

Як зазначає О. Янова [10], у семантичному збагаченні номінацій усмішки вирішальну роль відіграють стилістичні прийоми, перш за все – метафора. Використовуючи класифікацію Г. Крейдліна [6], ми виявили низку найбільш поширених метафоричних описів усмішки, які використовує О. Гончар. Це метафори світла (*сліпуча, сонячна усмішка, блискати усмішкою, сяйнути усмішкою, тень усмішки*), руху (*усмішка торкає вуса, блукає на обличчі, смішок тріпоче, застигла подоба усмішки*), смаку (*гіркий посміх, терпка, прісна усмішка*), температури (*тепло усмішки*), величини (*широка, відкрита усмішка, ледь-ледь усміхнувшись, коротко, стримано всміхнувся*). Усі вони акцентують увагу на природі почуттів героїв та на способах вияву їх.

Письменник послуговується й іншими стилістичними засобами увиразнення усмішки. З метою максимальної деталізації значення жесту він використовує нанизування синонімів: «З цією *відкритою, зичливою усмішкою* мулатка, видно, стежила за нами...» [1, с. 213]; «Її *усмішка* при цьому *вийшла зовсім гіркою, негарною*» [1, с. 208]. Інколи якість усмішки порівнюється з відомими об'єктами, уявлення про яких є усталеними, стереотипними: «...відкрило нам його (хлопця) *загадкову, як у Мони Лізи, усмішку*» [2,

с. 22]; «... усміхнулася тим своїм *гіркуватим*, як від терпкого терну, усміхом» [1, с. 208]. У деяких випадках О. Гончар, щоб підкреслити суперечливість усмішки або виражених нею емоцій, застосовує прийом антитези: «... усім усміхається завчено, але чарівно» [1, с. 38]; «... сидить твоя усміхнена й заплакана, твоя довгождана» [2, с. 85]; «І ця усміхненість її чомусь сумна» [2, с. 180].

Усі виразні засоби та стилістичні прийоми надають номінаціям усмішки перш за все емоційного забарвлення, тому, на думку О. Янової [10], уведення подібних вербалізацій до художнього тексту сприяє інтенсифікації його емотивного змісту. Попри традиційне уявлення про усмішку як виразник позитивного емоційного стану, вона може сигналізувати і про негативні настрої та почуття. Це пов'язано із загальною здатністю мімічних рухів виражати шість основних емоцій (гнів, радість, страх, страждання, подив, відраза) та з особливостями семантики слів *усмішка* та *усміхатися* (немає вказівки на позитивне чи негативне забарвлення жесту).

У більшості контекстів творів О. Гончара можна визначити позитивні та негативні емоції, що виражаються усмішкою, наприклад, щастя, радість, ніжність, вдовolenня, симпатія, прихильність, повага і злість, презирство, нещирість, горе, сором, пригнічення, іронія, сарказм. Так, Сергій Танченко, знімаючи наслідки циклону, відчував збудженість, рішучість, відчайдушну сміливість, про що свідчить його обличчя, яке «на мить *освітилося широким зухвальським усміхом*» [2, с. 250]. Соня, яку Заболотний навіть не відразу впізнав у змученій та нещасній жінці, посміхається *гірким усміхом*, що «*поповз їй по устах, скривив болісно все лице*, на мить зовсім зістаривши його» [1, с. 207]. Проте в деяких випадках навіть з контексту неможливо точно розпізнати емоцію за усмішкою. Автор тільки називає жест, надаючи читачеві можливість самому семантично наповнити його: «... ідуть (молоді батьки) за малим своїм вожаком зіщулені, їх він собою тішить. Нам *чути сміх* молодої матері ...» [1, с. 326]. Уява та досвід читача відтворюють особливості сміху та почуття, що він передає: веселий, щасливий, сповнений гордощів, ласкавий тощо.

Усмішки, що виявляють емоції героїв, належать до симптоматичних знаків-емблем. Однак у творах О. Гончара окрім подібних мимовільних жестів функціонують і усмішки, які передають комунікативно значущу інформацію іншого плану. Доповнюючи або замінюючи вербальне повідомлення, усмішка виступає засобом передачі нюансів поведінки та взаємовідносин персонажів, регулятором комунікативного акту.

Звичайно, письменник використовує усмішку як знак увічливості, що є обов'язковим при вітанні та розмові. Але О. Гончар добре усвідомлює, що частіше за все ці усмішки – формальні, мають етикетний характер: Софії Іванівні на прийомі треба було вітати гостей, «*усміхаючись, як ведеться, кому на повний усміх, а кому на півусміх*» [1, с. 271]. Подібний жест свідомо демонструє радість, довіру та увагу, виявляє доброзичливість до всіх, сприяє встановленню контакту, проте він не завжди правдивий. Письменник більше поціновує усмішки ширі, приязні, які сприяють дружнім та довірливим стосункам: «– Хто ти? – Прися, – і *посміхнулася*. І він теж *посміхнувся*» [2, с. 76]. Взаємна усмішка – це своєрідний обмін позитивною енергетикою, знак відкритості, готовності до розвитку стосунків.

У процесі спілкування усмішка, зазвичай, демонструє миролюбність, прихильність, схвалення, дружні почуття до партнера: «Казочка для дорослих, – *відповідає* Ліда йому *скупою, та все ж таки усмішкою*» [1, с. 190]. Проте вона може виражати недовіру до слів співрозмовника («У вас є історія! – *кривилася* пані *поламанною усмішкою*» [2, с. 102]), несхвалення (*холодно всміхнувся*), невдоволення чи докір («Заболотна *всміхнулася злегка* на цю дружню безтактність, однак не образилася» [1, с. 320], перевагу (*поблажливо усміхнувся*), глузливе ставлення («... а в іншого *по губах повзе ледь помітна іронічна усмішка*: що, мовляв, не вийшла?» [2, с. 171]) тощо. Усмішка в О. Гончара демонструє й

наміри мовця щодо адресата (*заспокійлива, підбадьорлива усмішка*), і спонукання співрозмовника до певної дії (*благальна усмішка*). Інколи вона – засіб замаскувати почуття та приховати справжнє ставлення до партнера по комунікації, тому письменнику доводиться давати читачеві підказку, часто теж невербальну: «*Губи раз у раз усміхаються, все обличчя ... всміхається теж, і тільки в очах незникаючий пильний холодок*» [2, с. 67]; «... *очі Заболотного зблиснули гостро, якимось металево, хоча губи й тоді не перестали всміхатись*» [1, с. 41].

Усмішка у творах О. Гончара – одна з деталей жестово-мімічного портрету, і нерідко саме вона виокремлює персонаж з-поміж інших, формує в читача певне ставлення до нього. Так, в романі «Твоя зоря» усмішка – прикметна риса Кирила Заболотного, що живе «*за звичкою своєю всміхаючись*» [1, с. 41]. Він «молодо сивий, як завжди, елегантний, з виразом доброзичливості на блідому обличчі» [1, с. 338], і ця доброзичливість до всіх людей виявляється в усмішці, йому не властива «службова похмурість». І люди, яких він зустрічав на своєму шляху, частіше за все усміхалися у відповідь. Недарма навіть в «Новій Зеландії ще й досі тільки згадай містера Заболотного, одразу ж *усмішка...*» [1, с. 3]. Звичайно, Заболотний не завжди в гарному настрої, не всі люди йому подобаються, він теж може *посміхатися «усмішкою чемності», стримано і холодно*. Та Кирило Петрович відкрита, щира, чесна, здатна на глибокі почуття людина, що мріє про гармонію в житті та боляче переживає відсутність взаєморозуміння між людьми. Для нього щира усмішка якраз і є тим знаряддям, що може зруйнувати бар'єри відчуження між народами й окремими особистостями. Недаремно саме він стурбовано промовляє: «*Менше сміху чує планета – це ж який серйозний симптом!*» [1, с. 184].

Усмішка доповнює психологічними рисами портрети героїв твору, відображає постійні риси їхнього характеру і почуття, що вони переживають у певні моменти життя. Ми поділяємо думку деяких науковців (Л. Юркіної, О. Янкової) про те, що письменник приділяє багато уваги усмішці, якщо герой ідеалізується. Саме цей мімічний жест, який постійно повторюється, чи не найкраще демонструє авторське ставлення до персонажа.

О. Гончар теж наділяє здатністю щиро посміхатися героїв, яким симпатизує, і навпаки – позбавляє цієї здатності негативних персонажів. Це виявляється навіть в емоційно-експресивних номінаціях жесту: Дударевич *зблискує «аж злісно своєю маленькою усмішечкою»* [1, с. 325], фашисти *регочуть, «чути регіт озброєних автоматників»* [2, с. 73]. Цікаво, що позитивні герої в письменника практично не сміються довго, голосно й нестримно.

На нашу думку, таке ставлення О. Гончара до реготу можна пояснити преш за все впливом релігійних традицій. Християнство вважало сміх гріхом через його надмірність та недоречність, це був атрибут диявола, а усмішка, навпаки, виражала світлу радість, причетність до таємниці, була знаком добросердечності, як і сльози, очищала людину. Мотив таємничої усмішки постійно повторюється у творах письменника. Це й загадковий, як у Мони Лізи, усміх, хлоп'яти, що «ніби переживає мить натхнення», «таїну тієї дитячої усмішки» так і не вдалося розгадати Сергієві [1]. Так само нерозгаданими до кінця залишилися й усмішки Романа-степовика [2], характеринка-чародійця Мамаєва [1], Будд, що «*посміхалися з незмінною загадковістю*» [1, с. 278], і «*натяк, зачаток усмішки, тихе зоріння її*» Мони Лізи [1, с. 188].

Ми вважаємо, що на О. Гончара вплинули й національні традиції ставлення до усмішки. Українцям, як і росіянам, притаманна побутова неусміхненість [6], тому вони сприймають усмішку як вияв щирих почуттів, гарного настрою, доброзичливості, для неї повинна бути вагома причина. Тільки у людини щасливої «*усмішка весь час губи лоскоче, сама бринить на вустах, і ти вже не можеш сховати її...*, бо вона лише відблиск того, що робиться десь там, у недрах душі» [2, с. 189]. Письменник поціновує відкриту усмішку, «*коли щира усмішка, не награна... Коли в ній настрої чи щире ставлення до когось*» [1,

с. 187]. Для нього щирість усмішки перш за все асоціюється з дітьми («А що може може бути прекраснішим за усміх дитини?» [1, с. 69]) та жінками («Кожній людині личить усмішка, та, мабуть, найбільше дівчатам» [1, с. 266]). Недарма діти, що не втратили природної безпосередності, можуть в романах О. Гончара *падати від реготу*, радіючи життю у всіх його виявах. На сторінках творів частіше посміхаються та сміються жінки *красивим, теплим, ласкавим, добрим сміхом*. Усмішка, різна за своїм емоційним наповненням, обов'язково характеризує героїнь романів: Катрю, Агнесу, Ярославу, Прісю, Надю, її доньку, Софію, Тамару, Лиду.

Таким чином, кожна подробиця та деталь промовляють щось вагоме про властивості характеру героїв романів, про їхні душевні порухи та про авторське до них ставлення. Усі кінеми пов'язані з концепцією персонажа в системі дійових осіб, з його фізіогномічною ідеєю. Виконуючи різноманітні функції, невербальні компоненти відображають і вплив усних форм спілкування на письмове. Поєднання їх з вербальними одиницями, особливості мовної репрезентації рухів (узуальні, okazionalno модифіковані та авторські) формують також індивідуальний стиль Олеся Гончара. Прикметною його рисою є феномен усмішки, улюбленого жесту письменника. Різні його номінації, що разом з ідентифікаторами передають увесь емоційно-чуттєвий спектр кінеми, свідчать про майстерність письменника. Усмішка загострює увагу на особливостях спілкування і взаємовідносин персонажів, душевному стані героя та його індивідуальних характеристиках, поглиблює психологізм і художню ідею твору. Водночас використання цієї кінеми демонструє особисте ставлення письменника до усмішки, що сформувався у письменника під впливом християнства та стереотипів української культури.

Як і у процесі живого спілкування, жести дають можливість читати «між рядками», більш точно розпізнати характери, тим самим дозволяючи глибше проникнути в сюжет твору.

Література

1. Гончар, О. Твоя зоря / О. Гончар. – К. : Радянський письменник, 1980. – 360 с.
2. Гончар О. Циклон / О. Гончар. – Ужгород : Карпати, 1981. – 264 с.
3. Дементьев А. В. Семантико-функциональные аспекты кинематических речений в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Горького. / А. В. Дементьев. – М., 1985. – 21 с.
4. Кішубаєва О. Т. Функціонально-семантичні особливості номінації усмішки / О. Т. Кішубаєва // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1574>. – Назва з екрана.
5. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика / Г. Е. Крейдлин – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
6. Крейдлин Г. Е. Улыбка как жест и слово (к проблеме внутриязыковой типологии невербальных актов) / Г. Е. Крейдлин, Е. А. Чувилина // Вопросы языкознания. – 2001. – № 4. – С. 66–93.
7. Лотман Ю. Декабрист в повседневной жизни (бытовое поведение как историко-психологическая характеристика / Лотман Ю. // Литературное наследие декабристов. – Л. : Наука, 1975. – С. 25–74.].
8. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4 : І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.
9. Шубина Н. Л. Вспомогательные семиотические системы в устной и письменной коммуникации / Н. Л. Шубина, М. А. Антошинцева. – СПб. : ПетроПресс, 2005. – 291 с.
10. Янова О. А. Номінативно-комунікативний аспект позначення усмішки як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. А. Янова. – К. : Київський нац. лінгв. ун-т, 2001. – 19 с.

Key words: *work of art, verbal and non-verbal information, non-verbal behavior, literary-stylistic method, unit of non-verbal behavior nomination, kinetics, kinematics.*

Summary. The article deals with the investigation, based on O. Honchar's novels, of the sign-system organization of communication non-verbal means in artistic work. The specificity of the language representation of the gestures, the kinrms functions, and their role in creating a psychological portrait of the character are considered. Particular attention is drawn to the smile as a significant sign of the writer's writing style.

ІВАН БАБИЧ: НАРИС ЖИТТЯ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ

Лариса Король

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: І. Т. Бабич, життєвий шлях, літературна творчість, освітня діяльність, перекладацька діяльність.

Анотація. У статті висвітлено біографію відомого педагога, перекладача Івана Бабича в контексті його літературної творчості, авторського стилю. Наведено маловідомі факти життєдіяльності майстра літературного перекладу та спогади про нього сучасників.

Кафедра загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка закарбувалася в curriculum vitae Івана Бабича, педагога, письменника, митця літературного перекладу, поліглота. Людина енциклопедичних знань, непроминальної інтелігентності, працелюбності, І. Т. Бабич став, без перебільшення, її легендарною постаттю, яка, щоправда, довгий час залишалася на узбіччі офіційного визнання у виші. Причин цьому можна назвати декілька: по-перше, Іван Трохимович був людиною скромною і не прагнув якоїсь особливої публічності в інституті, по-друге, самоповага І. Т. Бабича, його гідність, неприйняття грубого тиску чи нетактовного поведіння були далеко не тими якостями, які поцінювали в епоху «коліщаток і гвинтиків», по-третє, Бабич мав «інакшу» біографію, а це також було вагомим мотивом стриманого ставлення. Не варто відкидати й таку зужиту причину, як задрощі, адже літературні успіхи приносили гонорари, а отже, вищий рівень добробуту.

Виникла парадоксальна ситуація: в Полтавському педагогічному працював і творив Член Спілки письменників СРСР, Член Спілки письменників України, літературні переклади якого виходили великими тиражами, про якого вміщували статті тогочасні літературні та енциклопедичні довідники, якого поважали в колах красного письменства, але це не особливо афішувалося в закладі, де він працював.

Справедливо зауважити, що творчість Івана Трохимовича в галузі художнього перекладу збагатила собою літературну спадщину не лише України, а й франкомовного світу. Більше того, то було взаємозбагачення культур за посередництва непересічної особистості, інтелект і багатий духовний світ якої однаково належать Україні й Франції.

Відкриті й употаєні процеси формування глибоко залюбленої в слово людини розпочалася з раннього дитинства, яке пройшло у Франції. Жан Бабич народився 2 червня 1929 року в мальовничому французькому місті Осер (фр. *Auxerre*), в родині заробітчанина українського походження Трохима Івановича Бабича та французької громадянки з польсько-українського роду Марії Федорівни Бублінської-Лежєє [1].

Трохим Бабич – син православного священника із села Сінне Рівненської області. У 1924-ому голод і безгрошів'я змусили шукати кращого життя на чужині, тож молодий хлопець найнявся на роботу до Німеччини. Згодом з'ясувалося, що роботодавець перепродав підписані трудові угоди французькому промисловцеві: Трохим разом з іншими завербованими українцями опинився в Парижі. Робітник гарячого цеху складового заводу п'ять довгих років звикався з місцевим менталітетом, плакав сміливі плани. У 1927 р. зустрів Марію Бублінську, яка в 1928 р. зголосилася стати йому громадянською дружиною. Офіційному шлюбові завадила приналежність до різних церков (Марі – католичка, а її обранець навіть говорити не хотів про зміну віри), а також те, що Трохим не мав французького підданства [8, с. 10]. За свідченнями родичів, він був людиною вольовою і в багатьох ситуаціях незговорливою. Т. І. Бабич відмовлявся клопотати про французьке підданство, тричі на рік поновлював усі дозвільні документи, необхідні для перебування на території країни. Нині важко сказати, що саме зумовило таку несхитність позиції: патріотичні почуття чи прагматичне бажання unikнути бюрократичних процедур, які належало проходити кожному потенційному громадянину країни. На користь другої причини свідчить те, що своїх синів Іван та Марія не вчили рідної мови, вочевидь, не розглядаючи навіть у перспективі їхнього повернення в Україну.

Молода родина не шкодувала зусиль, аби стати заможнішими. Беручий до роботи українець, зібравши частину стартового капіталу, зважився на орендування 50-ти гектарів землі (законодавство Франції це дозволяло). Попри податки, загрозливі для родинного бюджету платежі за користування кредитом, Бабич-старший зарекомендував себе підприємливим господарем: за кілька років родина не лише розрахувалася з фінансовою установою, а й започаткувала малий бізнес, відтак Т. І. Бабич став працедавцем.

Щоб упорати громіздке господарство, знадобилося десять найманих працівників. Гастарбайтерів в окрузі було вдосталь, та енергійний роботодавець не уявляв себе пасивним наглядцем. Працюючи плече в плече із сербами, поляками, угорцями, німцями, чехами, болгарами, Трохим опанував майже всі європейські мови. Вечорами обов'язково перечитував французьку й іноземну пресу, цікавлячись подіями в світі. Успадкована кмітливість підказала, що вироблену своїми руками сільськогосподарську продукцію треба реалізовувати з максимальною вигодою. Відтак родинний бізнес употужнився невеличким бістро, яке вимагало присутніх матеріальних витрат, а понад усе – комунікабельності й уміння догодити клієнтам [8, с. 11].

У 1931 р. народився Жак, молодший брат Жана. Відповідно до законів країни, обох дітей записали на прізвище матері, котра, як уже мовилося, мала паспорт громадянки Франції.

Над усе батьки прагнули дати синам належну освіту – шанс на ліпшу долю на новій батьківщині. З дитинства обидва хлопці зростали в атмосфері захоплення мудрим і прекрасним, оскільки в родині не заощаджували на розвиткові дітей: оплачували спершу приватні уроки музики, а потім музичну школу, купували багато іграшок, книжок, газет, журналів. Витрати на навчання були присутньою статтею родинного бюджету [8, с. 11].

Особливо, як пригадують рідні, полюбляв книги Жан, який готовий був годинами слухати, коли йому читали дитячі твори, а щойно опанувавши грамоту, проводив увесь вільний час із книжкою в руках. У ранньому дитинстві хлопчик зачитувався казками, легко запам'ятовував приказки, загадки, вірші. Часом старший син ставив такі запитання, на які батькам не легко було відповісти. Подружжя раділо, що в них зростає настільки здібна і допитлива дитина, яка рано навчилася читати, захоплено малювала, співала і сумлінно виконувала всі батькові завдання по господарству. Жана віддали до приватної початкової школи в Парижі, де він здобув блискучу підготовку до середньої школи.

Про шкільні роки Ж. Бабича відомо небагато. За спогадами Р. М. Бабич, до школи Жанові доводилося їздити велосипедом, долаючи щоранку та щовечора відстань понад

30 км. «У кишені мав один франк, у рюкзаку, крім нехитрого школярського добра, – запашний круасан чи хрусткий багет, шоколад і пляшка молодого сидру – найпопулярнішого бургундського напою (Франція є Франція). З тих пір смак здобного хліба з шоколадом асоціюватиметься в свідомості Жана зі шкільними роками дитинства» [8, с. 12]. Вроджені різнобічні задатки Жана у школі розбрунькувались і розвинулися: він виявив хист і до точних, і до гуманітарних наук, і до гри на скрипці, й у спорті не пас задніх (захоплювався волейболом).

Особливий же вплив на молоду душу, і, як виявилось, на подальшу долю хлопчика мав учитель Жан П'юсан, який майстерно викладав улюблений предмет – літературу [2]. Під керівництвом наставника його учень відшліфовував уміння відчувати красу слова, бачити й аналізувати деталі, глибоко характеризувати літературні твори.

Батьки не поділяли палкого синового захоплення гуманітарними науками («писаниною себе не прогонуєш», – твердив Т. І. Бабич), тому неухильно спрямовували його майбутній професійний вибір у прагматичне річище. Для Жана батькове слово було вагомим та авторитетним, тож він пообіцяв, що стане педіатром.

Наполегливістю, успішним навчанням у престижному коледжі “Classique et Modern” містечка Жуаньє (фр. *Joigny*), Жан справдив заповітну батьківську мрію: обдарований юнак екстерном склав іспити на ступінь бакалавра природничих наук в одному з кращих вишів регіону – Університеті Бургундії (м. Діжон). Здобутий диплом відкрив доступ до медичної освіти. Не можна сказати, що фах ескулапа був Жанові немилим, однак згодом у своєму інтерв'ю він зізнався, що змалечку віддавав перевагу філологічним наукам, а «... в кінцевому виборі професії відіграли головну роль життєві обставини, “воля долі”» [2], змусивши відмовитися від гуманітарного поприща на користь медицини.

Літом 1947-ого року змушений бакалавр набував першого професійного досвіду в гірському дитячому таборі. Аби розпочати приватну практику педіатра – справу прибуткову і престижну в крайовій громаді – належало пройти семирічний курс практичного навчання в клініці знаменитого лікаря, заручитися його рекомендаціями, завоювати довіру малих пацієнтів та їхніх батьків. Такий шлях не видавався звиклому до інтелектуальної праці юнакові проблематичним, адже то був поступ і в професійну фаховість, й у фінансово благополучне майбутнє.

Далекосяжні плани української родини, життя якої повільно входило в русло омріяного добробуту, розбив ущент військово-політичний конфлікт в анексованому Францією Алжирі.

За висновками істориків, політична ситуація в Алжирі на початку 40-х рр. ХХ ст. характеризувалася небувалим піднесенням громадянської самосвідомості [10, с. 92; 16, с. 124]. У відповідь колоніальний уряд посилював репресії. Порушення демократичних свобод, фальшування виборів, арешти стали системним явищем. Швидко прогресувало обезземелення селянства, безробіття в містах набуло ознак масового. «Невдоволення колоніальним режимом набрало форми загальнонаціонального протесту. В 1947 р. почали виникати партизанські загони, а від 1950 р. колонізатори виявляли в багатьох містах підпільну мережу організованих груп бойовиків [16, с. 135].

1 травня 1945 року по всій країні пройшли першотравневі демонстрації алжирців, організовані Партією Алжирського Народу. На вулицях лунали антифранцузькі заклики. У столиці та великих містах поліція відкрила вогонь по демонстрантах. Було вбито десятки людей, сотні отримали поранення. 8 травня 1945 р., всупереч проханням влади стабілізувати ситуацію, розпочалося стихійне, неорганізоване. Північно-східний регіон Алжиру сколихнули криваві погроми: повстанці – головно селяни – вбивали або калічили колоністів та їхні родини, спалювали ферми, нападали на жандармів та чиновників, а

появу військ зустріли вогнем із рушниць та трофейних автоматів. Повстання охопило близько 20 міст і селищ. У ньому взяло участь понад 50 тис. осіб [10, с. 99–112].

Дії повстанців були неузгодженими, тому французька влада відносно швидко придушила повстання. На алжирців кинули до 12.000 солдатів, підтриманих авіацією, флотом, поліцією та цивільною гвардією (загонами «самооборони» колоністів) [16, с. 139]. Райони повстання були розгромлені: міста й села спалено, населення безжально винищено. Різанина тривала до 17 травня, коли зброю склали останні загони повстанців. Жертвами французької влади стали, за різними оцінками, від 6.000 до 45.000 алжирців. Такі дії влади призвели до появи численних підпільних загонів, які все частіше нападали на військові частини [10, с. 117].

Отже, задовго до початку масштабних бойових дій 1954 року почали гинути сотні французьких солдатів. Очікування війни сколихнуло французьке суспільство, стало чинником небувалого підйому національно-патріотичного руху в колонії.

Безсилий проти неминучої мобілізації старшого сина до далекої африканської країни, Трохим Баби́ч прийняв рішення про репатріацію до радянської України. Того дня, коли Жанові принесли повістку, батько дістався до радянського консульства в Парижі, домігся зустрічі з послом, умовив того терміново видати офіційний дозвіл на переселення до СРСР. Про життя в повоєнній країні І. Т. Баби́ч знав із газет, які, в основному, висвітлювали перемогу над нацизмом, готовність народу відбудувувати міста і села, дещо писали про розруху, економічні труднощі, однак такі повідомлення працьовитого господаря не насторожували. Головним було врятувати дітей від куль чужої алжирської війни.

Найважчим було розв'язати не стільки побутові проблеми переселення, стільки те, що молодші Баби́чі не володіли ні українською, ані російською мовами. «Іноді батьки між собою говорили українською мовою, але я зростав серед французьких дітей, учився в коледжі й до 17 років говорив французькою...» – пригадував І. Т. Баби́ч [2].

Виснажлива подорож у невідоме життя тривала понад два місяці: потяг із репатріантами раз у раз зупиняли для карантинних процедур. Нарешті, перетнувши радянський кордон, уперше зустрілися з представниками влади й, звісна річ, КДБ [8, с. 14]. У ході ділової розмови з'ясувалося, що репатріанти можуть вибрати регіон та місце проживання (крім Москви та столиць союзних республік). Було вирішено оселитись у Східній Україні. Із запропонованого вподобали Полтавщину, а саме аграрно-індустріальне селище Карлівку (52 кілометри від обласного центру), де було п'ять промислових підприємств (машинобудівний, механічний, цукровий заводи, хлібозавод, спиртозавод) і разом із тим можливість працювати на землі.

Принагідно представники держави заявили, що жодні кваліфікаційні документи Франції на радянській території не чинні, іноземні мови тут узагалі мало кого цікавлять, а дітям доведеться повчитись у школі, щоб одержати атестат зрілості й опанувати ази мови. Хоча міжнародні домовленості про репатріацію передбачали поновлення громадянських прав осіб, які опинилися за межами своєї країни, паспортів СРСР нікому не видали. А ще твердо порадили зятимити: «Ви – ніхто. Вам буде важко. Дуже важко.» [8, с. 14].

Усупереч очікуванням, з'ясувалося, що перестороги уповноважених осіб на кордоні та дії місцевої влади – не одне й те саме. У вересні 1947 року родину Баби́чів заповідливо розмістили у світлому просторому приміщенні, на стіні якого красувалася рамка з написом: «Контора радгоспу імені Т. Г. Шевченка». Владоможці спішно виселили цілу установу, щоб не зганьбитися перед незвичайними новоселами.

Місцева громада зустріла «товаришів французів» досить стримано, адже роки масових репресій показали, що будь-який контакт з підозрілими людьми може завершитися арештом, а то й утратою життя. Приїжджі, які вирізнялися зовнішнім лоском, красивим одягом, якісним взуттям, розвантажували привезені меблі, килими, облаштовувалися на новому місці під недремним оком напівголодних і зубожілих односельців.

Становище з трудовими резервами в Карлівці, як і в інших райцентрах області, залишалося вкрай напруженим, адже значна частина колгоспників періодично залучалася до відбудови промисловості, на ударні комсомольські будови. Незважаючи на те, що для відродження народного господарства катастрофічно не вистачало людських ресурсів, Полтавщина направляла на відбудову шахт Донбасу, в західні області України тисячі юнаків та дівчат. Тож основну силу в колгоспах і радгоспах області у другій половині 40-х років становили жінки, чимало з яких освоїли механізаторські професії, працювали спеціалістами та керівниками господарств [4].

До руйнівних наслідків війни у цей період додалася посуха 1946 р., однак радянський уряд не зменшив постраждалим областям планів хлібозаготівель. Ігнорування життєвих потреб людей, прагнення представників влади будь-якою ціною виконати план хлібоздавання, повною мірою далися взнаки: почався голод. «Як показують щомісячні дані про кількість померлих, голод в Україні у 1947 р. почався в січні, різко посилювався в лютому і досяг свого максимуму в березні.» Смерть, що наступала внаслідок голоду, чиновники пояснювали різними захворюваннями, у т. ч. інфекційними. Інформацію про померлих приховували голови та секретарі сільських рад, бо рівень їхньої заробітної плати напряму залежав від числа тих, хто проживав на території сільради. Позначалася і відсутність у селян паспортів чи інших документів, які б посвідчували особу. Селян, які помирали в іншому селі чи місті, не маючи при собі документів, у жодну статистику не включали.» [4].

У той час, коли Карлівка потерпала від лютого голоду, відповідно до інструкцій керівних органів, родина репатріантів користувалася неймовірними привілеями: їм видавали хліб, біле борошно, масло, олію, молоко, цукор, крупи (і це тоді, коли інші мали на добу 700 грамів сурогатного хліба на двір). Так тривало близько року, допоки Трохим Іванович випадково не довідався, як гірко бідують односельці. За спогадами доньки І. Т. Бабича, Тамари Іванівни, «Якось він зайшов у справі до їдальні радгоспу й на мить остовпів від різкого запаху варива із зелених помідорів та глевкого хліба з буряками й лободою. Все те квапливо, мов ласощі, пережовували виснажені повоєнним лихоліттям селянки. Миттю збагнувши ситуацію, від продовольчих розкошів категорично відмовився. Повернувшись із роботи сказав, немов відрізав: «Відсьогодні їмо те, на що заробимо» [4].

Від щедрих дарів держави, яка настільки жорстоко поводитись із своїм народом, батько рішуче відмовився, однак справедливо зазначити, що його дружина виявилася запасливою господинею – із Франції вона привезла чимало консервованих продуктів, тому голоду її чоловік і сини не зазнали.

Родина жила за французькими традиціями. Матеріальними статками належало опікуватися чоловікам. У грудні 1947 р., щоб допомогти батькові, Жан Бабич улаштувався учнем токаря Жовтневого цукрозаводу. Тямушого юнака помітили і за рік, у 1948-ому, призначили електриком щитової, тобто відповідальним за безперебійне забезпечення струмом цукроварної установки [8, с. 15].

Французький вишкіл навчив раціонально організовувати особистий час, тому робота не перешкоджала регулярному відвідуванню уроків у заочній вечірній школі, наполегливому освоєнню мови, змаганню з тимчасовою маргінальністю.

Радянська цукрова промисловість модернізувалась. У 1950–1951 роках на Ланнівський цукрозавод, що неподалік від Карлівки, постачили дороге імпортне устаткування. Жана поросили перекласти з німецької та французької пакет технічної документації і той зголосився. За швидкість і якість перекладу розплатилися вчасно й щедро: 18 000 карбованців плюс подяка від дирекції. Крім того, 8 березня 1951 року Жан одержав трудову книжку радянського зразка.

Життя налагоджувалося: заощаджень і заробленого синовнім інтелектом вистачило на спорудження власного будинку по вул. Заводській, 12, господарських приміщень. Радгосп надав велику присадибну ділянку. Окрилений цим щастям, Трохим Іванович, як і

раніше, працюючи охоронцем на цукрозаводі, занурився в господарювання. Марія-Тереза пильнувала затишок у новій оселі. Жак навчався в Карлівському ремісничому училищі, а Жан марив можливістю безкоштовної освіти за межами селища. За чотири місяці навчання екстерном у Московському університеті імені Патриса Лумумби невизнаний другою Батьківщиною бакалавр виборов право на викладання латини, німецької, французької, польської мов у радянських школах.

На Карлівщині в серпні 1952 року розпочалася педагогічна діяльність 23-річного вчителя французької мови середніх шкіл с. Сенчі (1952 р.) і с. Ждани (1953 р.). Упродовж наступних дев'яти років (1953–1962) І. Т. Бабич викладав німецьку мову в Карлівській середній школі № 3 [1]. У роки вчителювання молодий мовник дістав незабутньо яскраві враження про учнівське життя, пересвідчився, що найголовніше – бачити і поважати в кожному вихованцеві особистість [7, с. 40].

Директор Карлівської десятирічки П. М. Покідченко схарактеризував свого підлеглого так: «Трудолюбивий. Систематично підвищує кваліфікацію. Активний учасник методоб'єднання вчителів. Вимогливий до себе, до товаришів по роботі, до учнів. Користується повагою серед учнів, серед учителів, батьків. Крім основної роботи за фахом, брав активну участь у радіотехнічному гуртку школи і заводу. Брав активну участь у громадсько корисній роботі Жовтневого цукрокомбінату» [7, с. 41].

Однак констатування офіційного документа не йдуть у жодне порівняння з відгуками людини, котра вважає безцінним дарунком долі свою зустріч з Іваном Трохимовичем. Мова йде про педагога-ветерана, в минулому завуча Карлівської ЗОШ № 3 Н. К. Федосієнко, інтерв'ю з якою ми провели 2010-го року, досліджуючи життєпис І. Т. Бабича [7, с. 42].

Наводимо розповідь Надії Костянтинівни дослівно: «Не можу стримати сліз, коли згадую про улюбленця школи, вчителя німецької мови Івана Трохимовича Бабича. В Карлівці всі пам'ятають його непересічним, інтелігентним, розумним педагогом. Нашому класові найбільше пощастило, бо Іван Трохимович не лише вів уроки німецької, а й був класним керівником. Свій предмет він знав досконало. А вже яким був красенем! Високий, стрункий, дуже вродливий, гарно вбраний... До уроків німецької готувалися з подвоєним завзяттям. Треба сказати, що Іван Трохимович був вимогливим: дбав і про знання, і про дисципліну на уроці. Вряди-годи когось із неслухнянців (якщо не допомагали зауваження), міг суто символічно взяти за вухо, але ніколи нікого з учнів не образив, не принизив. Він був надзвичайно добрим, чуйним, тактовним. За це ми, діти, віддячували йому повагою та палкою любов'ю.

Івана Трохимовича мені доводилося бачити й у позанавчальний час, адже наші батьки товаришували, але, бентежачись, я мало з ним спілкувалася, хоча помічала бездоганність манер, вроджену елегантність, уважно слухала цікаві розповіді гостей. У 1961-ому наш клас закінчував школу. Іван Трохимович вирішив зробити своїм випускникам сюрприз, який ми й зараз із захватом згадуємо щоразу, коли випадає нагода поговорити про минуле. Після врочистостей ми зібрались удома в нашого однокласника. Несподівано наш класний керівник приїхав туди на новенькому моторолері. Повірте, що в ті часи то було диво техніки. Він кожному учневі подарував восьмикілометрову мотопрогулянку. Враження ми дістали незабутні! Не дивно, що карлівські школярі, батьки та вчителі довго смутилися з того, що Іван Трохимович поїхав працювати до Полтави».

У педінституті доля знову влаштувала мені зустріч з улюбленим учителем. Як зараз пам'ятаю: три вступних іспити я здала на «добре». А коли зайшла в аудиторію, де мусив відбутися кінцевий етап випробувань – іспит з іноземної мови – чомусь відчула невимовний жах, який умить стер усі мої знання. І раптом зустрічаюся поглядом із рідними, найлагіднішими в світі викладацькими очима... Впізнавши мене, Іван Трохимович без вагань підійшов, привітався, обійняв мене за плечі й прошепотів: «Не

хвилюйся так, Надю! Ти ж – розумниця. Все буде чудово. Обіцяю...» Від щирості тих слів страх розтанув і я відповіла на «відмінно». Досі завдячую своїм успіхом, своєю довгою педагогічною кар'єрою людяності Івана Трохимовича [7, с. 42].

Іван Трохимович Бабич був надзвичайним педагогом і надзвичайною людиною. Переконана: немає в Карлівці випускника третьої школи, котрий би знав його і сказав, що не погоджується з таким висновком.» [7, с. 43].

Спогади Клавдії Полікарпівни Савченко, ветерана Карлівської ЗОШ № 3, несуть у собі ту ж енергетику захоплення колегою: «Про Івана Трохимовича можна говорити довго, адже це надзвичайна людина, талановита, геніальна. Справедливий, чесний, добрий, розумний, порядний – таким він дійсно був і залишається у наших серцях.

А знаєте, в перші тижні роботи добра вдача заважала Жанові налагодити в деяких класах належну дисципліну. Розкажу кумедну бувальщину: якось на уроці німецької мови бешкетники так розперезалися, що учитель-новачок ніяк не міг їх утихомирити. Гримати на дітей Іван Трохимович ніколи собі не дозволяв, однак у той момент зрозумів: якщо зараз не підпорядкує клас своєму впливові, шестикласники завжди галасуватимуть.

Він укотре закликав клас до порядку, та де там! Яким же був шок найактивнішого поміж розбишак, коли ставний «француз», не мовивши ні слова, виніс того у шкільний коридор разом із партою. Всі інші тієї ж миті вгамувалися. Спокійно дозволивши спантеличеному, червоному, мов рак, «герою дня» зайти до класу та сісти за іншу парту, Іван Трохимович незворушно продовжив урок... Звістка про «подію» набула розголосу. Учні-неслухи збагнули, що всяке довготерпіння скінченне, а ми підсміювалися: мовляв, гідний подиву, ефективний спосіб виховання, та на жаль, не всім до снаги.

Не можемо не згадати, що в учительській наш великовчений колега був справжнім наставником учителів. Він приголомшував різнобічністю й глибиною знань не лише філологів чи істориків, а й географів, біологів, математиків. Бувало, ми занотовували його розповіді, щоб перечитати перед уроком. І. Т. Бабич мав велику ерудицію, енциклопедичні знання. Звісно, що ми його дуже любили за інтелект, за щирі вдачу, за шляхетність учинків. Як жаль, що таким людям не в усьому щастить... Маю на увазі особисте життя. Хочу сказати одне: Іван Трохимович Бабич – постать значна. Він довів, що вчитель зобов'язаний бути в усьому взірцем» [7, с. 42–43].

У роки вчителювання молодий філолог дістав яскраві враження про учнівське життя, пересвідчився, що найголовніше – бачити і поважати в кожному вихованцеві особистість. Розв'язуючи опліч із колегами поточні проблеми сільської школи, пізнаючи секрети професійної майстерності, молодий педагог переконався, що розум і вмільість – надійні помічники в учительському ремеслі, однак без державного документа про вищу освіту майбутнього немає.

1960 року І. Т. Бабич із відзнакою закінчив Харківський педагогічний інститут іноземних мов імені Н. К. Крупської (заочно), а за два роки знову сів за підручники і конспекти, ставши у вересні 1962 року слухачем Вищих педагогічних курсів із підготовки висококваліфікованих викладачів іноземних мов Московського державного педагогічного інституту імені В. І. Леніна [1].

«Червоний диплом» вищу і посвідчення столичних курсів уможливили перехід сільського вчителя до вищої школи. 1964 року Іван Трохимович одночасно подав заяви про участь у конкурсі на посаду старшого викладача кафедр іноземних мов Полтавського і Київського педагогічних інститутів. Пройшов за конкурсом в обидва вищі, однак подружжя віддало перевагу Полтаві (звідси було набагато зручніше навідуватися в Карлівку до літніх батьків).

Першого вересня 1964 року Іван Бабич, маючи одинадцять років педагогічного стажу, дебютував як викладач вищого навчального закладу [1].

Кафедру іноземних мов Полтавського педагогічного тоді очолював кандидат філологічних наук Вілен Вікторович Бєлий, випускник Київського державного університету, фронтовик, кавалер ордена Слави III ступеня (нині доктор філологічних наук, професор, знаменитий у США та Європі вчений-поліглот). Харизматичний керівник натхненно працював сам і суворо вимагав від підлеглих самовідданості, дисциплінованості, творчого підходу до праці. «Голублю в пам'яті затишну Полтаву і тішуся, що в її педінституті мені поталанило стати на чолі кафедри однодумців, непересічних, креативних і самовідданих натхненників молоді. Я понад усе гордий із того, що трудивсь опліч з Іваном Бабичем, великим митцем слова, людиною честі.», – пригадував Вілен Вікторович.

Ідеями і справами кафедра вирувала: треба було готуватися до занять, організовувати самостійну роботу студентів, виїздити на консультаційні пункти для заочників, читати лекції вчителям міста й області, готувати та обговорювати на методсемінарах доповіді, брати участь у науковій і виховній роботі тощо. На кафедрі апробувалася технологія навчання іноземних мов із використанням нових технічних засобів навчання, методик лінійного програмування, створювався фонд аудіо записів, мікрофільмів, експериментально досліджувалося питання оптимального домашнього завдання для студентів тощо [8, с. 19].

Якщо науковий напрям не дуже заїмпонував новачкові, то навчальний і виховний із перших днів припали до душі. Виступивши ініціатором радіолекторіїв іноземними мовами в гуртожитках, старший викладач Бабич коригував матеріали студкорів, тренував дикторів-кореспондентів, які не лише інформували про події в інституті, а й виразно читали мовою оригіналу ліричні твори. Розклади радіопередач склалися так, щоб виходити в ефір першого вересня кожного нового навчального року [8, с. 20].

Як куратор академічної групи І. Т. Бабич організовував розвивально-виховні заходи: готував із студентами філологічного факультету вечори іноземних мов, бесіди, диспути, екскурсії, концерти тощо [5]. Навіть особиста зацікавленість Івана Трохимовича технічним перекладом стала навчально-методичним і виховним фактором. У перший рік роботи він підготував доповідь «Лексична синонімія у французькій технічній літературі» на науковий семінар кафедри [13], потім порушена тема вилілася в інший ракурс: «Використання перекладу на заняттях з іноземної мови».

Старший викладач розробив курс технічного перекладу для майбутніх фізиків, математиків і хіміків, уклав навчально-методичний посібник «Тексти для читання з фізики», вів гурток технічного перекладу, очолив оргкомітет конкурсу на кращий художній переклад (конкурс став традиційним і з 1969 року проводився в двох номінаціях: проза та поезія) [9, с. 54]. Усе це робилося по-бабичівськи: спокійно, ґрунтовно, без зайвої метушні й фанфаронства.

Студенти глибоко поважали ерудованого, стильного, завжди врівноваженого «француза», який умів дохідливо пояснити найскладніші граматичні явища, з легкістю «ставив» правильну вимову, навчав закономірностей діалогічного мовлення, знав масу цікавинок про далеку, оповиту романтикою Францію. На заняттях панувала така атмосфера, в якій ніхто не боявся необізнаності, не соромився запитувати, висловлювати свою думку. Однак простота поводження з вихованцями в аудиторії, поза нею, під час трудових семестрів (у ті роки студенти ПДП імені В. Г. Короленка регулярно виїздили на весняні й осінні сільськогосподарські роботи) ніколи не оберталася на панібратство. Сучасна дидактика називає такий тип стосунків у системі «викладач – студент» суб'єкт-суб'єктними.

Примітно, що у більшості спогадів сучасників Іван Трохимович постає носієм усіх цих якостей. Наведімо за приклад слова Г. М. Кудрявцевої: «Він дуже доброзичливий,

спокійний. Якщо треба допомогти студентові – він підкаже, виправить помилку, пояснить правило» (1983 р.) [8, с. 41].

В архівній особовій справі І. Т. Бабича є службова характеристика, підписана ректором ПДП імені В. Г. Короленка М. О. Семиволосом: «Досконало володіє французькою мовою. За період роботи на кафедрі вів заняття з французької, німецької мов. І. Т. Бабич – серйозний, вдумливий викладач, який працює над собою, підвищуючи свій кваліфікаційний і навчально-теоретичний рівень. Дисциплінований. Добросовісно виконує обов'язки» [1].

Визнання керівництвом професійного рівня незабаром обернулося призначенням Івана Трохимовича тимчасово виконуючим обов'язки завідувача кафедри іноземних мов (наказ ректора ПДП імені В. Г. Короленка № 42 від 04.04.1966) у зв'язку з переведенням доц. В. В. Белого на посаду наукового співробітника терміном на 2 роки.

Не зайве зазначити, що віртуозне володіння французькою мовою І. Т. Бабич спрямовував у практичну діяльність не лише різновекторно, а й економічно доцільно: став провідним перекладачем Всесоюзного об'єднання «Зовнішторгвидав», потужного видавця зовнішньоторговельної й туристичної реклами, пакетів технічної документації на товари радянського експорту, поліграфічної продукції. Полтавський перекладач співпрацював із Уральським, Московським, Київським відділеннями об'єднання, забезпечуючи технічний супровід низки важливих для держави угод із продажу ексклюзивної тульської зброї, самоварів, кришталевих виробів, мінеральних вод і т. ін. Інтелігентного полтавського француза не раз запрошували штатним перекладачем в організаційні комітети престижних міжнародних виставок. Заради істини додамо, що й гонорари за професійний технічний та синхронний переклад, на відміну від викладацької зарплатні, приносили родинному бюджетові суттєві надходження.

Закономірно, що КДБ тримав у полі особливої уваги таку помітну постать. Щороку працівники комітету викликали І. Т. Бабича на співбесіди, зміст яких, звісно, не розголошувався. Однак їхній візаві мав бездоганну репутацію: обирався профоргом факультету, посадові обов'язки виконував сумлінно, зі слів дружини, органи державної безпеки, життя йому не псували.

Інстинкт самозбереження в умовах фарисейського середовища, тягар «інакшості», почуття відповідальності за долю рідних зобов'язували бути максимально обачним, замкненим у собі. Та в питаннях, розв'язати які міг одноосібно, погляди Івана Трохимовича не розминалися з вчинками. Так, несподівано для всіх, розумницю-доньку повів до школи з українською мовою навчання. «Російську ти й так знатимеш, – сказав того дня першокласниці, – а от української, доню, треба вчитися». Десять років залишався несхитним, хоча і класний керівник, і вчителі не раз скрадливо радили перевести Тамару до якоїсь із російськомовних шкіл Полтави. Батько ж дівчинки без кінця повторював, що варто знати багато мов, а от говорити треба мовою тієї країни, де живеш. Удома, згадують рідні, твердо наполягав на грамотному україномовному спілкуванні, вказував на помилки [8, с. 23].

Батьківство – важливий штрих до портрета І. Т. Бабича. Зі слів Тамари Іванівни Бабич, батько викроював час на прогулянки «в поля». Вирушали, зібравши ватагу сусідської дітвори, за мікрорайон Половки. Міська малеча, затамувавши подих, слухала зворушливі історії Тамариного тата про коників, метеликів, бабок, про рослини і квіти. Розуміли їх від слова до слова, довго не забували. Ймовірно, завдяки тим дитячим мандрівкам, Т. І. Бабич вибрала фах учителя біології, й багато років працювала в полтавській школі-ліцеї № 28. Батько зумів прищепити доньці працелюбність і віру в найвище покликання на Землі – бути вчителем.

1973-ий рік ознаменувався фантастичною подорожжю. На запрошення французького кузена І. Т. Бабичеві поталанило побувати в країні дитинства. На

любительських фото сімейного альбому замріяний Жан милується краєвидами Парижа. Оскільки в часи «залізної завіси» пересічним радянським громадянам про подібне навіть не мріялось, «наслідки» не забарилися: на роботі побільшало кривд і непорозумінь.

Сховатися від не завжди беззлобної реальності можна було хіба у споминах. У своїй статті про Івана Трохимовича А. Дяченко написав: «Інтерес до художнього перекладу виник у І. Бабича тоді, коли почали тривожити спогади про першу Батьківщину, друзів дитинства і юности» [5]. Влучне слово «тривожити» вказує на те, що в серці перекладача сяяла любов до Франції, що не був він до кінця щасливим у країні, куди привела його примха долі, назавжди позбавивши права на вільний вибір місця проживання, прирікаючи на терпку печаль душевної самотності, а часом – на виснажливе безсловесне змагання з лицемірством і невіглаством.

Іван Трохимович упевнився, що інтенсивна перекладацька праця – ефективний засіб збереження психічної рівноваги. Обіклавшись словниками, працював, щонайменше, по п'ять годин на добу. То щось читав до глибокої ночі, то будив сонну безгоміннь оселі стукотінням клавіш друкарської машинки. В нічній перекладацькій лабораторії кожне слово подумки аналізувалося, добирались експресивні відтінки, вибудовувалися словосполучення, речення, абзаци. І так аркуш за аркушем, твір за твором...

Раїса Миколаївна і Тамара Іванівна Бабич пригадують, що їхнє помешкання зсередини скидалося на бібліотеку галузевих і двомовних словників, найрізноманітнішої довідкової літератури. (Навіть у пам'ятній «французькій» валізі гостинці поступилися місцем стосові важких закордонних фоліантів.) По суті, лексикони, тезауруси, глосарії – то випробувані порадики, зняряддя праці й об'єкти культового благоговіння Івана Трохимовича. Лексикографічний пієтет, однак, межував із критичними судженнями. Зацитуємо: «Якщо відверто, я не дуже люблю французько-російський словник Щерби, він недосконалий, не враховано відтінків слова, немає фразеологічних одиниць. Говорили, що незабаром має вийти друком російсько-французький словник під редактуванням Барановської, але щось про нього досі не чути. Люблю французький тлумачний словник Робера, французькі синонімічні, аналогічні словники. Аналогічні словники – потрібна річ! Словниковий ряд там підбирається за аналогією. Наприклад, після слова «*бджола*» стоять: «*мед*», «*вулики*», «*трутень*», «*пасічник*», «*медозбір*» і т. д. Це пробуджує образність мислення» [2].

Увесь вільний від викладацької роботи час Івана Трохимовича належав художньому перекладові. Повернувшись додому з інституту, працював, обіклавшись словниками, щонайменше, по п'ять годин на добу. В нічній перекладацькій лабораторії кожне слово подумки аналізувалося, добирались експресивні відтінки, вибудовувалися словосполучення, речення, абзаци. Можна твердити, що там вершилося літературне таїнство: речення першотвору ставали філігранними франкомовними висловлюваннями, що контекстуально-переконливо роз'яснювали ситуацію, авторський задум, адже для носіїв рідної йому французької мови кожен епізод перекладу мав означати те ж саме, що й у першотворі.

Стрункий бабичівський алгоритм якісного перекладу виглядає так: «Починаю з ознайомлення з творчістю письменника, книгу якого перекладатиму. Стараюсь прочитати якомога більше літературознавчих критичних статей, адже для перекладача важливо не просто глибоко знати текст першотвору й намагатися якнайточніше відтворити його. Треба знати та розуміти підтекст. Хоч робота над тестом – головне. І тут приходять на допомогу словники...» [2].

Тонке відчуття слова озброїло І. Т. Бабича індивідуальною технікою літературного перекладу, яка, підсилившись талановитістю й самовідданістю, робить ремісника митцем. Не випадково 1974-ого року в українських письменницьких колах заговорили про

майстерність перекладача роману А. В. Головка «Бур'ян», а наклад книги перевидавався декілька разів.

За спогадами Р. І. Дмитренко, одного дня Іван Трохимович показав на кафедрі першу свою книгу: скромно, спокійно, без тіні самохвальства, витяг темно-зелений том із великого портфеля... То був «Бур'ян» Головка. Приємно здивовані, приголомшені, що з нами поруч така людина, ми дивилися на нього, як на супер-героя. Ми ним захоплювались і пишалися! Але, знаєте, з роками лише розумієш, настільки то була, без перебільшення, знаменна подія... [8, с. 40].

І. Т. Бабич назвав перший досвід непростим: «Головка – прекрасний стиліст. Не так легко знайти відповідники його точеному слову. А українські реалії – як зробити їх доступними, зрозумілими французькому читачеві? Напружена робота наодинці з текстом тривала 9 місяців. ... Поставивши останню крапку, відчув велике полегшення. Немов гора звалилася з плечей. Але це скороминує почуття. ... Потім я повіз переклад у видавництво. Потім робота над зауваженнями редактора. Тоді переклад рецензує зовнішній редактор (французький). Набір, вичитування гранок, знову правка... У гранках бачиш все свіжим оком, бо за цей час уже з'явилося деяке відчуження від тексту. Та що говорити, недосконалі місця бачиш і в уже виданій книжці, й цього не можна позбутися» [2].

Наведене вище розмірковування виразно демонструє фахові, етичні та естетичні принципи перекладацької справи. Його автор чітко бачить надзавдання: достукатися до розуму й емоцій читача, вміло вивести його на орбіту адекватного сприймання реалій іншої країни, вправно відтворити в перекладі стилістичний букет першотвору.

І. Т. Бабич тонко відчував унікальність діалогічної місії художнього перекладу, відзначену ще Іваном Франком: «Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях, у різних часах причинялися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [15, с. 397].

«Бур'ян» широко відчинив перед музою Бабича двері співробітництва з грандом літературного перекладу – Державним спеціалізованим видавництвом художньої літератури «Дніпро», яке входило до п'ятірки найбільших у світі, експортуючи книги до 110 зарубіжних країн [3]. Як відомо, саме «Дніпро» відважно симпатизувало представникам української школи художнього перекладу (осудженої до небуття ІV Пленумом Правління Спілки письменників України 27 березня 1973 року).

Належність до гідної пошани інституції сприяла розвиткові талановитого перекладача, збагачувала творчу палітру І. Т. Бабича розмаїттям тем і жанрів. Ось неповний перелік перекладених ним книг: «Бур'ян» А. Головка (1974); «Люди без Батьківщини. Памфлети українських радянських письменників» (1974); «Біла пляма» В. Козаченка (1976); «Циклон» О. Гончара (1977); «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха (1978); «Гнівний Стратіон» В. Земляка (1979); «Захар Беркут» Івана Франка (1981); «Збірка українських оповідань» (1982); «Казка про пригоди хлопчика Юрчика та його друзів» Н. Забіли (1983); «День для прийдешнього» П. Загребельного (1985); «І один у полі воїн» Ю. Дольд-Михайлика (1987); «Казки Західної України» (1988); «Пан Халявський» Г. Квітки-Основ'яненка (1990), «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка (1991), «Украдене щастя» Івана Франка (1993).

З довідкових видань («Письменники Радянської України. 1917–1987» (1988), «Українська літературна енциклопедія» (1988), «Письменники Полтавщини» (1990), «Енциклопедія сучасної України» (2003) та ін.) дізнаємося, що І. Т. Бабич є автором літературних перекладів творів Р. Братуня, Я. Галана, Є. Гуцала, О. Вишні, І. Вільде,

М. Ірчана, І. Микитенка, Ю. Мушкетика, П. Панча, О. Слісаренка, Ю. Смолича, Б. Сушинського, Ю. Щербака й інших представників українського письменства.

Значна кількість авторських стилів, різножанровість творів, їхнє неоднакове цільове і вікове призначення, властива кожному з художніх текстів унікальність колориту, безперечно, вимагали специфічного перекладацького інструментарію. Усі ці вимоги поставали по-особливому рельєфно, коли брався за шедеври Івана Франка. Так, Іван Трохимович визнав: «“Пан Халявський” – твір важкий для перекладу, в цьому випадку опір матеріалу був особливо сильним. А от не знаю, чому так легко давався переклад “Захара Беркута”. Здавалося б у часі твір теж неблизький...» [2].

Рясно пересипана діалектизмами, авторськими неологізмами, стилістичними самобутностями мова Великого Каменяра – хитросплетений, навіть ризикований твір для художнього перекладу. Тут, окрім віртуозного володіння мовою, потрібне ще й емоційне єднання з автором, з минулою епохою, потрібне відчуття лексичного, семантичного, образного, концептуального, соціокультурного вимірів першотвору.

Усім наявним викликам І. Т. Бабич дав раду компетентно й переконливо. Високо оцінила франкомовний варіант «Захара Беркута» знаменита редакторка «Дніпра» Катерина Юрїївна Квітницька. В листі до І. Т. Бабича вона писала: «Дорогий Іване Трохимовичу! Успіх “Захара Беркута” – повний. Другий рецензент (стиліст із «Прогресу» Катрін Емерлі) з великою похвалою відгукнулася про рукопис...» [8, с. 28–29].

За своєю природою процес перекладання як літературної дії починається в перекладацькій майстерні, де підпорядковується неписаному кодексові професіоналізму. Митцями перекладу стають лише ті, чия душа наділена письменницькою божою іскрою, бо «... перекладається не лише текст, але й культурно-історичні його контексти. Поняття “мовна картина світу”, “національне світовідчуття”, “творча індивідуальність письменника” мають безпосереднє відношення до перекладу: відмінності в будові мовних систем і специфіка національно-культурних середовищ, у яких функціонують першотвір та переклад, неоднаковість життєвих досвідів і духовно-світоглядних орієнтацій автора й перекладача і, нарешті, мистецька унікальність оригіналу зумовлюють неможливість перенесення всіх його параметрів в нову культурно-мовну систему» [3]. Ті цінності, з якими жив і творив І. Т. Бабич, його прагнення наблизитися до рівня геніальних Миколи Лукаша, Бориса Пастернака, перекладати так, «щоб у читача зникло відчуття, що в руках у нього переклад» [2], не сумісні з кустарним підходом до художнього слова.

У всі перекладені тексти І. Т. Бабич вкладав часточку свого «Я», цим торуючи стежини до читацьких сердець. Однак мріяв, як і кожен професіонал, працювати з книгами одного автора, слушно відмітивши, що в процесі моноперекладу поглиблюється творче проникнення в інтерпретований текст, а значить – з’являються творчі знахідки, живомовна інтонація, розгадуються нерозгадані місця [2]. По суті, наведена думка віддзеркалює перекладацьке кредо Майстра слова, яке виражено ємним поняттям «живомовність». Саме переклад «живомовного гатунку» здатний становити реальну конкуренцію оригіналові.

На практиці, із жалем констатував Іван Трохимович, моноперекладачів мало. Доводиться працювати з тим, що пропонує видавництво, а це не більше двох-трьох авторів [2]. Дозволимо собі уточнити, що алогічні бар’єри створювалися не видавництвами. Оцінюючи доробок І. Т. Бабича як перекладача в контексті доби, слід ураховувати низку несприятливих чинників, що наклали відбиток на загальнодержавний асортимент україномовних джерел, «рекомендованих» для перекладу.

За висновком дослідника історії літературного процесу Л. Т. Масенко, сторінки партійної преси та літературно-мистецьких журналів 70-их–80-их років рясніли обвинувальними вироками цензури, як-от: аполітичність, ідейна обмеженість, позакласовість, абстрактний гуманізм, прояви антиісторизму, розпливчастість класових

критеріїв, ідейно-художній примітив, неточні ідейні акценти, камерність, соціальна звуженість, літературщина, ідеалізування старовини, «козакофільська» романтика, гіперболізація козаччини, несучасність стилю, розмитість соціально-етичних характеристик героїв, нечіткість авторської позиції, дрібнотем'я, рафіноване естетство й ін. [11, с. 97]. Постає очевидним, що в царині перекладання правила гри були жорсткими. Тоталітарний світогляд чиновників від літератури міг допустити лише імітацію вибору, і не більше.

Отже, констатуємо: онтологічні ознаки епохи вповільнювали творчий поступ І. Т. Бабича, віддаляли від співпраці з громадою літераторів.

Відомо, що Іван Трохимович листувався з П. А. Загребельним, В. П. Козаченком, К. Ю. Квітницькою, одержав теплого листа-подяку від Наталії Забіли за переклад «Казки про Юрчика та його друзів». Однак інтенсивних ділових контактів з колегами по цеху, на жаль, не мав. Наприкінці 80-их творче об'єднання перекладачів у Спільці письменників було, за його оцінкою, украй пасивним: «Не можу згадати за останні роки жодної наради чи семінару, присвячених проблемам художнього перекладу. Нас у республіці осіб п'ять тих, хто перекладає з української на французьку, кожен вариться у власнім соку» [2].

Членом Спільки письменників СРСР Іван Трохимович став 24.02.1984 року [1]. Новий статус пекучих проблем узаємодії не розв'язував, однак червоною посвідкою гарантувалося право на відпочинок у кримському відомчому санаторії. На сонячному півострові наш спілчанин не побував: не визнавав ні відпусток, ані вихідних – творив. На шляху від юного франкомовного репатріанта до сивочубого викладача вищої школи, від перекладача-початківця до члена Спільки письменників СРСР, І. Т. Бабич зажив знадливої радості саморозкриття людини в улюбленій справі.

На жаль, митцеві перекладу вдалося не все. Відомо, що І. Т. Бабич палко мріяв перекласти документальний роман Ю. М. Щербака «Причини і наслідки», який порушував теми наукового подвижництва, внутрішнього конфлікту особистості. Була тверда домовленість із П. А. Загребельним про переклад «Роксолани». Однак цим та іншим творчим планам не судилося здійснитися.

4 червня 1993 року Іван Трохимович пішов у засвіти.

Прикро, що ні хвальних офіційних відгуків про перекладені ним твори, ні високих державних нагород (окрім медалі «Ветеран праці»), ні літературних премій І. Т. Бабич за життя не мав. Найдорожчим та найбажанішим для себе уважав відгук учителя французької мови Жана П'юсана, якому надіслав кілька своїх книжок і який найвище оцінив «Гуси-лебеді летять» [2].

Сорок два роки Іван Трохимович проживав на Полтавщині, навчав французької мови українських школярів, студентів, і вів пройнятий сердечною теплотою діалог із франкомовним читачем. Вже тоді, в часи «залізної зависи» його великі природні здібності, хист, працелюбність стали засобами особистісної й професійної мобільності. Переклади українського художнього слова, якими, за влучним висловом голови Полтавської обласної організації Національної Спільки письменників України В. С. Мирного, «відкривав Україну світові», репрезентували вітчизняну літературу не лише у Франції, Америці, Канаді, а й в африканських франкомовних країнах [8].

Знайомлячи студентів педінституту з історією Франції, з її культурою, мистецтвом, літературою, а чудовими перекладами творів українських письменників І. Франка, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Гончара, А. Головка – шанувальників слова з Франції, Швейцарії, Бельгії й інших франкомовних держав з Україною, Іван Трохимович із честю виконав громадянський обов'язок перед своїми двома Батьківщинами: Францією та Україною – запевняє колега митця, Н. Д. Волкова [8, с. 42].

Він, напівзабутий, поєднавши в серці любов до двох національних культур – французької та української, й зараз продовжує цю справу. Художні тексти П. А. Загребельного в перекладі І. Т. Бабича, ввійшли до франкомовної Антології

української літератури від Х до ХХ століття (*“Anthologie de la litterature ukrainien du Xe au XXe siecle”*), котра 2004 року за сприяння ЮНЕСКО вийшла друком у Парижі й у Києві, набравши широкого розголосу. Фундаментальне видання репрезентує у французьких перекладах кращі зразки українських літературних творів. У своїй рецензії на «Антологію...» Марта Тарнавська, відома письменниця української діаспори з Філадельфії (США), зазначає: «Вважаю появу цієї франкомовної антології подією виняткової ваги, яка вказує на дозрівання української присутності у світовому культурному контексті... Редактори подбали про те, щоб укласти додатково 54 біо-бібліографічні довідки про перекладачів. Є серед них і французькі поети ..., і славісти, які професійно досліджують і перекладають українську літературу, є емігранти з України і народжені у Франції чи Бельгії нащадки українських батьків, що знають українську мову і цікавляться українською літературою. В цьому дуже вартісному і цікавому “репертуарі перекладачів” через недогляд, або, можливо, за відсутністю інформацій, забракло деяких перекладачів, чії твори вміщені в антології, *напр. І. Babytch (перекладач Загребельного)*, (курсив наш. – Л. К.) S. Davont (перекладач Винниченка), С. Falk (перекладач Ліни Костенко)...» [14].

Звідси висновок: ім'я І. Т. Бабича має бути збережене в радіусі загальної досяжності. Саме тому від січня 2017 р. на кафедрі загального та слов'янського мовознавства та іноземних мов досліджується державна наукова тема: «Життєвий і творчий шлях педагога і перекладача Івана Трохимовича Бабича» (Державний реєстраційний номер 0117 U 003224), яка ставить за мету створення повної біографії митця літературного перекладу, висвітлення творчої явленості І. Т. Бабича в українському й іншомовному культурному просторі (керівник доц. Король Л. Л.). Отже, нові публікації про життєдіяльність полтавського майстра слова – попереду.

Література

1. Бабич Іван Трохимович. Особова справа. – Архів ПНПУ, Ф. 1507, спр. 1015, арк. 1–28.
2. Бабич І. Т. Про текст, підтекст і пошуки влучного слова: [інтерв'ю з І. Т. Бабчем] / спілкувалася Т. Дениско // Зоря Полтавщини: загальнополіт. газ. / засн. Полт. облрада, Полт. обл. ком. КПРС; голов. ред. Леонід Думенко. – Полтава: Вид-во Полтава, 1988. – Виходить у віт., п'ятн. 1988, 28 лют. № 14. – С. 3.
3. Видавництво «Дніпро» святкує своє 90-річчя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culture.unian.net/ukr/detail/187363>. – Назва з екрана.
4. Голод 1946–1947 років на Полтавщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.adm-pl.gov.ua/page/golod-1946-1947-rokiv-na-poltavshchini>. – Назва з екрана.
5. Дяченко А. Іванові Бабичу – 60 / Анатолій Дяченко // Літературна Україна: всеукр. літ.-публіцист. газ. / засн. правління Спілки письмен. України; голов. ред. Б. Рогоза. – К.: Вид-во «Київська правда», 1989. – Виходить у четв. 1988, 20 лип. № 3 (4335). – С. 6.
6. Книга протоколів засідань кафедри іноземних мов 1969–1970 н. р. – ДАПО (Державний архів Полтавської області), Ф. 1507, оп. 3, спр. 25, арк. 10.
7. Король Л. Карлівський період життєдіяльності І. Т. Бабича / Лариса Король, Юлія Маліченко // “Passus in Scienciam”: тези доповідей III студентських наук. читань, (Полтава, 26 квіт. 2010 р.) / Полт. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ, 2010. – С. 39–43.
8. Король Л. Л. Слово про Івана Трохимовича Бабича: історико-біограф. нарис / Л. Л. Король, Н. А. Кришталь, Л. М. Черчата. – Полтава: РВВ ПНТУ, 2010. – 64 с.
9. Король Л. Л. Творчий пошук перекладача Івана Бабича в контексті доби та сучасних тенденцій / Лариса Король // Євробіюлетень. – 2010. – № 10. – С. 52–58.
10. Ланда Р. История Алжира XX века / Роберт Ланда. – Москва: Институт востоковедения Российской Академии Наук, 1999. – 304 с.
11. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К.: КМ Академія, 2004. – 163 с.
12. Мирний В. Він відкривав Україну світові: [Про письменника і перекладача І. Т. Бабича] / В. Мирний // Полтавська думка: незалежна газ. / засн. В. Кулик; голов. ред. Василь Кулик. – Полтава: Полтавська думка, 1999. – Виходить у серед. 1999, 4 черв. № 23 (239). – С. 7.

13. Річні плани і звіт про роботу кафедри за 1983–1984 н. р. – ДАПО, Ф. 1507, оп. 3, спр. 1212 № 16–11, 16–12, арк. 15.
14. Тарнавська М. Книга, яка викликає подив і заздрість [Електронний ресурс] / Марта Тарнавська. – Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=101&Itemid=41. – Назва з екрана.
15. Франко І. «Каменярі» Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання / Іван Франко // Зібрання тв. : у 50 т. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 39. – С. 7–20.
16. Horne A. A Savage War of Peace: Algeria 1954–1962 / Alistair Horne. – New York: Viking Press, 1977. – 604 p.

Key words: *I. Babych, lifetime, literary work, educational activity, translation activity.*

Summary. *The article highlights the biography of the well-known educator and translator Ivan Babych in the context of his literary work, author's style. The little-known life facts of the master of literary translation as well as memories of his contemporaries are given.*

МЕТОДИКА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Наталія Петрушова

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: *іноземна мова, особистісно-орієнтоване навчання, педагогічне спілкування, професійне спілкування, професійно-орієнтоване навчання, спілкування.*

Анотація: *Стаття присвячена вивченню методики формування навичок професійного спілкування майбутнього вчителя на заняттях з іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах. Автор узагальнює інформацію з теми та уточнює сутність понять «спілкування», «педагогічне спілкування» та «професійне спілкування», акцентуючи на їхніх особливостях та умовах організації ефективного процесу комунікації у навчальному процесі. Пропонований аналіз загальних характеристик особистісно-орієнтованого та професійно-орієнтованого підходів актуалізує їх використання у ході вивчення іноземних мов у вищих закладах освіти. Подано алгоритм формування навичок професійного спілкування майбутніх педагогів засобами іноземної мови. Відзначається важливість роботи викладача іноземних мов як організатора процесу навчання, що використовує різноманітні методи, прийоми та засоби навчання, професійно-орієнтовану літературу та позааудиторні заходи і творчі заняття для підготовки сучасного фахівця, здатного здійснювати комунікацію у професійній сфері.*

Трансформація сучасної вищої освіти України передбачає впровадження компетентнісного підходу, націленого на забезпечення студента не тільки теоретичними знаннями, але й досвідом для вирішення практичних завдань, упровадженням набутих знань, вмінь та навичок у професійну діяльність. Це передбачає не лише збільшення годин на виробничі практики, але й зміни в організації навчального процесу, у викладенні та поданні теоретичного матеріалу дисциплін, які і самі стають вузькоспрямованими, професійно-орієнтованими. У галузі професійної підготовки вчителів більш важливим

стає не навчати студентів матеріалу їхньої основної спеціальності, але стимулювати професійне становлення як педагогів та організаторів навчального процесу. Сучасні соціально-економічні умови вимагають від учителя високого рівня професіоналізму, творчого підходу до професійної діяльності, соціально-професійної активності та здатності до самовдосконалення впродовж усього життя. У законах України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про професійний розвиток працівників» (2012 р.), Указі Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та інших нормативних документах зазначена необхідність всебічного розвитку особистості, підвищення рівня якості мовної освіти, підготовки конкурентоздатного та кваліфікованого фахівця, створення умов для творчої самореалізації кожного громадянина. Зростаюча важливість іноземної мови у підготовці висококваліфікованого фахівця є однією з причин вдосконалення системи підготовки майбутнього вчителя відповідно до вимог сучасного інформаційно-технологічного суспільства. Новий вчитель повинен відчувати свою відповідальність за виховання нових поколінь, а відтак, вміти реагувати на виклики часу, на потреби глобалізованого суспільства, на запити сучасної освітньої реальності. Вивчення іноземних мов у педагогічних вищих навчальних закладах, на нашу думку, є необхідною складовою для професійного розвитку студентів, для становлення педагога як творчого спеціаліста, здатного до спілкування на професійному рівні. І взагалі, іноземна мова на етапі розвитку вмінь та навичок налагодження контактів у іншомовному середовищі, допомагає краще оволодіти рідною мовою, навчитися культури спілкування.

Питання впливу іноземної мови на розвиток особистості майбутнього вчителя розглянуто різнобічно: професійне становлення та розвиток особистості як цілісний процес досліджували О. Асмолов, А. Маркова, Е. Зеєр, П. Косенко, Н. Муқан; організацію сприятливого для професійного й особистісного розвитку освітнього середовища вивчали М. Максютя, О. Дубасенюк, І. Дичківська, Т. Франчук; проблему формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя як складової його професійного розвитку у вищій школі проаналізовано в працях Л. Карпової, О. Леонтєва, І. Зимньої, Л. Мітіної. Більшість сучасних науковців стверджує, що особистість викладача впливає на професійний розвиток студента (Т. Дуткевич, К. Абульханова-Славська, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна, Г. Філіппова). У нашій роботі ми зупинимося на питанні організації процесу вивчення іноземних мов з метою впливу на становлення професійного спілкування майбутнього вчителя, зосередивши увагу саме на процесі оволодіння методикою професійного спілкування студентами, адже таке питання не є достатньо дослідженим у сучасній педагогіці, хоча проблема є актуальною.

Метою статті є довести важливість вивчення іноземних мов майбутніми вчителями у процесі становлення їх професійного спілкування. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою є запорукою успіху, майбутньої вдалої кар'єри студента, професійною необхідністю.

Ми ставимо перед собою такі завдання:

- дослідити поняття «спілкування», «педагогічне спілкування», «професійне спілкування», визначивши їх особливості та важливість у встановленні сприятливої атмосфери для вивчення іноземних мов та становлення професійного спілкування майбутніх педагогів;
- виокремити загальні принципи особистісно-орієнтованого та професійно-спрямованого навчання;
- створити власну план-схему організації роботи на заняттях з іноземних мов по становленню професійного спілкування майбутніх педагогів.

Об'єктом нашого дослідження є принципи організації процесу становлення професійного спілкування студентів-педагогів, а предметом – процес спілкування в його

педагогічному контексті, дисципліна «Іноземна мова» як засіб організації процесу виховання професійних якостей.

Спілкування як процес передачі інформації та налагодження зв'язків між людьми є одним із найважливіших видів діяльності людини, показником існування суспільства. У психології дане поняття трактується як «процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або емоційно-оцінного характеру» [6, с. 334]. У посібнику «Соціальна психологія» (2003) в широкому розумінні розкрито даний термін – «увесь спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості та групи» [4, с. 444]. Отже, спілкування – це форма взаємодії людей, обмін думками, почуттями тощо. Феномен спілкування є виявленням людської сутності, відображенням потреби жити в соціумі, об'єднуватись і працювати один з одним, налагоджувати взаємозв'язки, обмінюватись інформацією, вміннями і навичками тощо.

Як процес передачі знань, вмінь та навичок, спілкування є однією із найголовніших умов існування процесу навчання. Педагогічне спілкування у науковій літературі трактується як форма спілкування педагога з учнями, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату; багатоплановий процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогами й учнями, який породжується цілями їх спільної діяльності. На думку О. Леонтєва, під педагогічним спілкуванням розуміють «професійне спілкування вчителя з учнем на уроці і в позаурочний час (у процесі навчання і виховання), що має визначені педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншу психологічну оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом та учнем» [7, с. 326]. Педагогічному спілкуванню властиві як загальні риси спілкування, так і специфічні для навчального процесу, зумовлені його суспільною роллю в навчанні, вихованні й розвитку особистості, і є органічною частиною багатосторонньої взаємодії педагога з учнями й учнями між собою.

Крім навчальних цілей, спілкування забезпечує психологічний контакт учасників процесу навчання, формує позитивну мотивацію, створює сприятливу атмосферу колективної творчості. У процесі спілкування учні отримують не лише інформацію, набувають нових знань, але й переосмислюють себе, власні ціннісні орієнтири, інтереси, почуття. До того ж педагогічне спілкування створює умови для виховання особистості. Педагоги стверджують, що мистецтво виховання – це насамперед мистецтво спілкування. В організації навчального процесу важливу роль відіграють не тільки прийоми й методи, які використовує педагог, а й індивідуально-психологічні характеристики його особистості. У процесі педагогічного спілкування майстерний вчитель стає своєрідним еталоном поведінки для учня, навчає вміння жити у суспільстві, розуміти людей, знаходити спільну мову, співчувати та співпереживати. Аналізуючи ставлення до себе, рефлексуючи, учень виявляє потребу в самовдосконаленні й реалізує її у процесі самовиховання.

Отже, вміло організоване педагогічне спілкування – це шлях до налагодження взаємовідносин між педагогом і учнями, соціально-психологічне забезпечення педагогічного процесу; здійснення процесу обміну знань, розв'язання навчально-виховних завдань; емоційний та вольовий взаємовплив і взаємодія учасників процесу спілкування; формування спільності думок, поглядів, досягнення взаєморозуміння, засвоєння стилю поведінки, звичок; формування пізнавальної спрямованості особистості, здатності до самовиховання та самовдосконалення. У педагогічній діяльності спілкування

містить також могутній резерв зростання професійної майстерності педагога, удосконалення організації педагогічної діяльності і навчально-виховного процесу.

У вищих навчальних закладах педагогічне спілкування, хоча і набуває деяких специфічних рис, все ж залишається основним джерелом набуття знань. «Педагогічне спілкування – форма навчальної взаємодії, співробітництва педагогів і студентів; складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками» [2, с. 437]. Якщо раніше студент розглядався як об'єкт виховного впливу, то сучасний навчальний процес вимагає співробітництва, організації особистісно-орієнтованого професійно-спрямованого навчання, яке неможливе без взаєморозуміння зі студентами, діалогічності та довірливості у спілкуванні.

Особистісно-орієнтоване навчання спрямоване на розкриття індивідуальних пізнавальних можливостей кожного студента, на допомогу йому в самопізнанні, самореалізації, самовизначенні, у формуванні культури життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати власне життя. Якщо говорити про майбутніх вчителів, то необхідним є формування особистості сучасного вихователя, його професійно-етичного потенціалу, високого рівня майстерності педагогічного спілкування у майбутньому і цим завданням повинні опікуватися сьогодні всі навчальні дисципліни вищої педагогічної школи. Але, на нашу думку, найбільшим потенціалом володіє саме іноземна мова. Особистісно-орієнтований підхід до вивчення іноземних мов може виступати найважливішим фактором становлення вільної творчої особистості, яка володіє усіма професійними навичками завдяки значному потенціалу іноземної мови як дисципліни, заснованої на спілкуванні, і такої, що розвиває рефлексивність мислення, професійну культуру й самосвідомість, загальну компетентність майбутніх фахівців.

Специфіка дисципліни «Іноземна мова» полягає у багатоплановості та множинності отриманих результатів навчання. Як навчальна дисципліна, іноземна мова є і засобом, і метою навчання, адже учні, оволодівши елементарним рівнем говоріння, аудіювання та письма, які до певного часу є метою навчання, у подальшому використовують ці навички для засвоєння більш складної ґрунтовної бази знань, тобто вони стають засобами навчання. Значення іноземної мови у соціально-культурному пізнавальному плані – неосяжне, оскільки мова є не тільки засобом формування, існування та вираження думок про навколишній світ, але й засобом вивчення культури, історії, традицій, побуту країни, мова якої вивчається. Л. С. Виготський писав [1], що оволодіння іноземною мовою відбувається за протилежним вектором від розвитку рідної мови, адже рідну мову ми засвоюємо несвідомо, а іноземну мову – чітко усвідомлюючи необхідність. Тут доречно додати, що іноземну мову неможливо вивчати без знання фонетики, граматики, стилістики власної мови, адже навчання будь-якої мови починається з перекладу та роз'яснень саме рідною мовою. Вивчення іноземних мов у даному випадку допомагає краще зрозуміти закони, за допомогою яких будується і діє рідна мова, та навчитися ними оперувати, будуючи процес комунікації.

Головна ж мета вивчення іноземної мови – це оволодіння мовленнєвою діяльністю на рівні, достатньому для вільної побудови комунікації у будь-якій сфері діяльності. Якщо говорити про немовні вищі навчальні заклади, то метою навчання іноземних мов є досягнення рівня знань, достатнього для практичного використання у майбутній професійній діяльності. У даному випадку іноземна мова може стати не лише об'єктом засвоєння, але й засобом розвитку професійних навичок, оскільки передбачає вивчення професійної термінології, читання та переклад літератури за фахом, спілкування у межах професійної тематики. Відповідно до цього, можливо визначити необхідність «професійно-орієнтованого» підходу до навчання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах.

Професійно-орієнтоване навчання іноземним мовам – це навчання, в центрі якого є «потреби студентів у вивченні іноземної мови з орієнтацією на особливості майбутньої професії, спеціальності» [3, с. 5]. Такий підхід передбачає поєднання процесу вивчення іноземної мови з розвитком особистісних якостей студентів, знанням культури країни, мова якої вивчається, та здобутті професійно-орієнтованих знань. Розглядаючи іноземну мову як засіб формування професійної спрямованості майбутнього фахівця, як визначає В. Л. Теляшенко, під час вивчення професійно-орієнтованого мовного матеріалу встановлюється «двосторонній зв'язок між намаганням студента отримати спеціальні знання зі своєї майбутньої професії та успішністю оволодіння мовою» [9, с. 79]. Виходячи з цього, дисципліна «Іноземна мова» потребує інтеграції з профілюючими предметами, викладач повинен будувати процес навчання майбутнього спеціаліста на основі міжпредметних зв'язків, постійно поліпшуючи власні знання у необхідній галузі. Професійно-орієнтоване навчання іноземним мовам передбачає орієнтування студентів на останні досягнення у сфері їх майбутнього фаху, що накладає на викладача обов'язок вільно володіти інформацією з теми, постійно вдосконалювати свої знання для встановлення успішної педагогічної та професійної комунікації.

Щодо професійного спілкування, то в більшості джерел воно позначається як синонім ділового, і характеризується як засіб та умова розв'язання завдань певної професійної діяльності, стосується службової необхідності і спрямовується на ефективне виконання спільної діяльності. Головним у діловому спілкуванні є предмет спілкування, тобто спільна справа і ставлення учасників до неї. У спілкування викладач-студент у педагогічних вищих навчальних закладах, сам процес навчання та стиль викладання є предметом як спілкування, так і вивчення. Спостерігаючи за культурою поведінки, зовнішнім виглядом, методом подання матеріалу та організації процесу навчання певним викладачем, студент-майбутній педагог автоматично аналізує, оцінює та несвідомо вибудовує для себе майбутній стиль поведінки у професійній діяльності, відбувається процес становлення професійного спілкування. Іноземна мова в даному випадку є засобом підвищення професійної майстерності, особистісного професійного розвитку студентів, які у майбутньому зможуть вільно налагоджувати міжнародну комунікацію з колегами з інших країн, друкуватися у міжнародних журналах, брати участь у конференціях закордоном, вигравати гранти тощо.

Підсумовуючи увесь вище розглянутий матеріал, автором статті може бути запропонована наступна план-схема етапів організації роботи викладача по становленню професійного спілкування майбутніх вчителів, при належній старанності усіх учасників процесу та використовуючи увесь спектр можливостей дисципліни «Іноземна мова».

1. Постійне самовдосконалення викладача.

Ідеальний образ сучасного педагога-викладача вищої школи – яскрава, самобутня, творча, не позбавлена харизматичності, особистість, яка передає життєві цінності, виховує культуру спілкування і тяжіє до постійного самовдосконалення. Самовдосконалення у даному випадку – це свідомою робота педагога з розвитку своєї особистості як фахівця своєї справи, організатора процесу професійно-орієнтованого навчання та спілкування. В умовах педагогічного університету педагог-викладач виступає не лише джерелом інформації, але й є взірцем професійної поведінки для студента; від викладача та рівня його професійної педагогічної культури залежить і ставлення студента-майбутнього вчителя до своєї професії. Формуючи індивідуальний стиль педагогічного спілкування, викладач має створити умови для організації взаємодії під час навчального процесу і поза ним, не обмежуючись лише інформаційною функцією. Отже, викладач дисципліни «Іноземна мова» повинен:

- постійно поліпшувати свою науково-теоретичну та методичну підготовку – вивчати новітні наукові розробки за фахом, відвідувати конференції, наукові семінари та методичні майстер-класи;
- вміти використовувати усі технічні засоби, що допомагають поліпшувати та модернізувати процес навчання;
- створювати сприятливу комунікативну атмосферу на занятті та поза ним, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента;
- використовувати у навчанні та вихованні такі методи та прийоми, що спрямовані на розвиток творчих здібностей та інтелектуального рівня студентів;
- втілювати професійно-орієнтований підхід до навчання іноземних мов, забезпечуючи студентів необхідними автентичними матеріалами з фаху;
- бути взірцем для студентів – як у навчальному, так і в особистому плані, підтримуючи стиль поведінки викладач-науковець-інтелігент.

2. Організація навчального процесу.

З метою становлення професійного спілкування майбутніх вчителів, викладач іноземної мови має бути не лише взірцем особисто, але й вміти організовувати процес навчання, володіти усім спектром методів, прийомів та засобів навчання, з метою зацікавлення студентами предметом та для поліпшення їх навичок спілкування за фахом. Розглянемо деякі аспекти, які повинні бути наявними у навчальному процесі.

2.1. Професійно-орієнтовані тексти.

Одним із найважливіших видів навчальної діяльності під час професійно-орієнтованого навчання стає читання текстів на професійну тематику. У даному випадку читання – це не лише вид тренування мовленнєвої навички, але спосіб сприйняття інформації щодо країни, мова якої вивчається, засіб вивчення професійної лексики та термінології. Як зазначає О. А. Рощупкіна, професійно-орієнтований текст – це «комунікативна одиниця, призначена для формування конкретних умінь і навичок студентів на певному етапі навчання. Текст є структурно-семантичною функціонально зумовленою єдністю речень, організованою з дидактичною метою в смисло-змістовному, мовному і композиційному відношеннях, що містить професійно-значущу для студента інформацію» [8, с. 72]. Подібні навчальні тексти для читання та аудіювання можна зустріти як у підручниках, посібниках, так і у вигляді науково-популярної літератури, що може бути використана у якості текстів для домашнього читання. Головним на етапі відбору даних навчальних матеріалів є їх відповідність комунікативним запитам студентів, професійна значущість, актуальність проблематики, інформаційна насиченість та новизна, автентичність і доступність, відповідність рівню володіння студентами іноземною мовою. За обсягом подібні професійно-орієнтовані тексти не повинні бути великі за обсягом, але достатніми, щоб забезпечити повторюваність термінології. Доцільним є також поступове збільшення їх обсягу, бажаний взаємозв'язок, послідовне ускладнення та використання екстралінгвістичних засобів підтримки інтересу до матеріалу – малюнків, креслень, графіків тощо.

2.2. Методи, прийоми та засоби навчання.

Вибір методів та прийомів для формування іншомовної комунікативної компетенції за фахом залежить від рівня знань студентів, при цьому три основні методичні етапи навчального процесу – етап презентації нового іншомовного матеріалу, етап тренування та етап практики в застосуванні засвоєного матеріалу у процесі спілкування і в різних видах мовленнєвої діяльності, перетворюються на своєрідну кампанію по оволодінню необхідними навичками професійного спілкування. Найважливішими у даному випадку, на нашу думку, є етапи тренування та практичного застосування знань, під час яких викладач іноземної мови активно використовує інтерактивні методи навчання – роботу у групах, інтерактивні презентації, дискусії,

мозкові штурми, рольові ігри, аналіз історій і ситуацій тощо. Інтегроване навчання професійної лексики досягається шляхом читання професійно-орієнтованих текстів, виконанням комплексів вправ, розроблених на основі комунікативного підходу і спрямованих на поетапне формування професійного спілкування. Як стверджує Є. І. Пассов [5], під комунікативними вправами розуміємо вправи, що спонукають учнів до невимушеного вербального спілкування. Можна виділити такі основні комунікативні вправи: респонсивні вправи (запитання-відповіді), репродуктивні вправи (переклад, переказ), ситуативні вправи (проблемні ситуації, рольова гра), описові вправи (опис малюнків, ситуацій тощо), дискусійні вправи (евристична бесіда). Ігрова діяльність на заняттях з іноземних мов у вищих навчальних закладах також не втрачає своєї актуальності, і посідає важливе місце, дозволяючи урізноманітнювати навчальний процес, зацікавлювати у результатах навчання та розвивати професійні навички майбутніх вчителів.

Серед засобів навчання при професійно-орієнтованому підході до вивчення іноземних мов та для становлення професійного спілкування, окрім підручників та посібників за фахом, важливим є використання комп'ютерних програм для вивчення професійної термінології, наявність наочних ілюстрацій та аудіо і відео матеріалів з фаху, а отже, наявність мультимедійних та технічних засобів навчання для перегляду та прослуховування навчальних матеріалів. Нажаль, наразі в Україні немає спеціалізованих підручників для студентів-майбутніх педагогів, спрямованих саме на розвиток професійних навичок, адже спектр спеціальностей, за якими відбувається навчання – надзвичайно широкий, і одне видання не може задовольнити потреби і студента-майбутнього вчителя фізики, і студента-майбутнього вчителя фізичної культури. Проте спроби створення посібників за окремими спеціальностями є, хоча вони здебільшого складаються з професійно-орієнтованих текстів та граматичних вправ.

2.3. Позааудиторні заходи та творчі заняття.

На нашу думку, у вищих навчальних закладах викладачі іноземних мов влаштовують найбільшу кількість нестандартних занять, використовуючи інтерактивні методи навчання, та найчастіше проводять позаурочні заходи. Одним із головних завдань під час вивчення іноземних мов є формування соціокультурної компетентності, до якої входить і культурознавча, оволодіння якою неможливе без вивчення культури та традицій країни, мова якої вивчається. Тож, викладачі постійно організують свята за традиціями інших країн, що дозволяє краще зрозуміти їх побут і звичаї. У цьому плані, на нашу думку, у педагогічних вищих навчальних закладах дисципліна «Іноземна мова» сприяє становленню професійного спілкування як взірця для студента щодо організації виховної роботи, дозволяє будувати власний стиль поведінки з учнями у майбутньому.

У нашій практиці найбільш популярними серед студентів були наступні види занять: заняття змістовної спрямованості (круглі столи, конференції, наукові семінари); заняття-змагання (аукціони, вікторини, конкурси); заняття комунікативної спрямованості (усні журнали, репортажі); заняття-драматизації (спектаклі, презентації, дидактичний театр); заняття-подорожі (екскурсії, заочні подорожі); творчі заняття (конкурси малюнку, віршів та пісень іноземною мовою).

Є декілька видів виховної позааудиторної роботи, на яких ми б хотіли акцентувати увагу. Наприклад, спілкування іноземною мовою поза заняттями наближає студентів до мотивованого використання мови, яке є необхідним для мовленнєвої практики. Розмовний клуб з іноземної мови є дуже корисним видом позааудиторної виховної роботи зі студентами при вивченні іноземної мови. Дуже часто на заняттях у студентів не має достатньої кількості часу, щоб поговорити іноземною мовою та обговорити всі питання, які їх хвилюють. Тому організація розмовного клубу є важливим елементом при вивченні іноземної мови, оскільки він дає можливість тренувати студентам свою вимову, пройдений

граматичний матеріал, виражати свою думку засобами іншої мови, адже вивчення іноземної мови потребує великої кількості практики у всіх видах мовленнєвої діяльності. При викладанні іноземної мови велике значення надається лінгвокраїнознавчому направленню, яке ставить вивчення іноземної мови з культурою народу, який говорить цією мовою. Дуже важливо познайомити студентів з культурою країни мову якої вони вивчають, підвищувати їх соціокультурну компетенцію, саме розмовний клуб надає змогу не забувати про такі важливі аспекти при вивченні мови. При організації розмовного клубу з іноземної мови треба враховувати дуже багато різних факторів, таких, як рівень володіння мовою, навчальну програму, оскільки дуже важливо поєднати і самі заняття, і дискусії під час проведення розмовного клубу з іноземної мови, актуальність тем, які ви плануєте обговорювати зі студентами. Можна сміливо заявити, що розмовний клуб – це своєрідний факультатив, де студенти можуть не тільки потренувати свої мовленнєві навички, але завдяки ньому підвищити рівень своєї мотивації до вивчення мови.

Також в якості виховної позааудиторної роботи зі студентами можна проводити різноманітні заходи на рівні групи, факультету, які безпосередньо пов'язані з вивченням іноземної мови та культури. Можна організовувати зустрічі з носіями мов, щоб в свою чергу мотивує студентів показати себе з найкращої сторони, таким чином збуджуючи інтерес до вивчення мови. Проводити екскурсії до різноманітних музеїв, але екскурсії в свою чергу мають бути іноземною мовою та мати зв'язок з темами, які вивчаються на заняттях з іноземною мови, щоб навчальна робота та виховна були тісно пов'язані між собою.

Завдяки сучасним технологіям студенти все більше самостійно намагаються цікавитися іноземною мовою та розуміти інформацію, яка розповсюджена на просторах, наприклад, Інтернету. Дуже часто студенти, слухаючи улюблену музику, цікавляться змістом текстів пісень, шукаючи їх в Інтернеті та перекладаючи, що в свою чергу також дозволяє створити своєрідні конкурси на найкращі переклади та також додати до презентації перекладу інформацію про виконавців, країну, особливості її музичної культури. Також в вільному доступі в Інтернеті є безліч онлайн фільмів, які студенти також мають змогу дивитися, що також формує ще один з видів виховної позааудиторної роботи: перегляд фільмів та подальше їх обговорення.

Таким чином, заняття та виховна позааудиторна робота тісно пов'язана з успіхами студентів в вивченні мови. Наше сучасне студентство є дуже креативним та не звикло до стандартних підходів в вивченні певного матеріалу, зокрема іноземної мови. Заняття є заняттями, викладачі намагаються внести в них якомога більше цікавого матеріалу для заохочення студентів вивчати іноземну мову, але позааудиторна виховна робота особливо важлива в формуванні мотивації студентів, оскільки вона дещо відрізняється від загального навчального процесу своєю різноманітністю та неординарними видами її проведення. Позааудиторна робота при вивченні іноземної мови грає велику роль у формуванні особистості студента, оскільки вона є особливим соціокультурним середовищем, умовою для саморозвитку, реалізації власних творчих здібностей студентів, а також соціально-культурної ідентифікації та самовизначення. В різних видах позааудиторної діяльності викладач має змогу використати бажані форми занять та спробувати нові технології та додатковий матеріал, на який не вистачає часу або він не передбачений програмою. А отже, для підсилення мотивації студентів не варто забувати про цікавість студентів до всього нового та переплітати це все разом, таким чином формуючи хороше підґрунтя для вивчення іноземної мови.

3. Глобальні перспективи.

Результати процесу навчання іноземним мовам повинні мати практичне втілення. Окрім комунікації у професійній сфері, ділового спілкування, у сучасному глобалізованому світі існує безліч можливостей для міжнародного та міжкультурного спілкування, для визнання на міжнародному професійному рівні. У наш час студент може

відвідувати конференції за кордоном, брати участь у програмах обміну, стажування, отримувати гранти для навчання. Врешті-решт, завдяки соціальним мережам можливим є знайти друзів, колег у будь-якій країні і подорожувати світом. Завдання викладача на цьому етапі – спрямовувати студентів у правильне русло, виховувати культуру спілкування, толерантність та адаптивність, не відмовляти у допомозі.

З іншого боку, викладач також повинен долучатися до цього процесу, йти в ногу з часом, переймати міжнародний досвід. Наразі багато наших вчителів та викладачів долучається до ініціативи громадської організації Global Office, гаслом якого є “SPEAK GLOBAL – GO GLOBAL!”. Цей рух спрямований на популяризацію вивчення іноземних мов та волонтерського руху в Україні, сприяння міжкультурному діалогу та громадській дипломатії, виховання покоління майбутніх лідерів.

Для студентів, які знають англійську мову, є безліч можливостей взаємодіяти з представниками інших країн. Популярними є IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів) та програми академічних обмінів імені Фулбрайта (Fulbright Ukraine), що дозволяють студентам проводити дослідницьку роботу в США. Цікавою пропозицією британського уряду є програма Chevening – більшість стипендій Chevening розраховані на післядипломні магістерські програми (на здобуття ступенів MSc, MA, LL.M). Також досить відомою є програма меморіального фонду Джона Сміта, що надає можливість навчатись чотири тижні в Англії та вивчати політичні процеси держав розвинутої демократії. Програма Cambridge Ukraine Studentships (Українська стипендіальна програма в Університеті Кембриджу) дозволяє один рік навчатись у магістратурі за одним з 50 гуманітарних напрямків. Важливе значення мають міжнародні благодійницькі проекти, що дозволяють охопити велику кількість людей, яким потрібна допомога.

Наразі, стажування за кордоном для педагогічних працівників є нагальною необхідністю, адже дозволяє працівникам вийти на новий рівень у своїй професійній діяльності, набути нового досвіду – як професійного, так і міжкультурного. Програми обміну дозволяють країнам взаємодіяти між собою, адже наука не стоїть на місці і постійно з’являються нові ідеї, відкриття, а разом з цим і потреба їх удосконалювати, враховуючи передовий досвід людства. Взаємодія з різноманітною групою людей забезпечує широке бачення проблеми, що є сприятливим фактором для розвитку людини. Держава не може розвиватись ізольовано, в багатьох аспектах країни співпрацюють, вирішують економічні, політичні, освітні питання. Іноземні мови, зокрема, англійська, забезпечують таку взаємодію.

Сучасні лінгвісти використовують навіть термін «глобальна англійська». За визначенням ряду дослідників, для досягнення статусу глобальної, мова повинна відповідати таким критеріям, як: широка географія застосування, значна кількість її носіїв як рідної мови, статус державної, офіційної чи регіональної, використання як засобу спілкування в таких сферах діяльності, як державне управління, судочинство, засоби масової інформації, освіта та домінуюча роль в іншомовній підготовці великої кількості країн [10, с.422]. Отже, англійська мова має статус глобальної, оскільки відповідає вище означеним вимогам.

Отже, спілкування є однією із найголовніших умов існування процесу навчання, а вміло організоване педагогічне спілкування – шлях до формування всебічно розвинутої творчої особистості, така взаємодія викладача зі студентами, яка забезпечує здійснення процесу обміну знань. Можливості ж іноземної мови як навчального предмета, що впливає на розкриття професійного потенціалу особистості, впливають зі специфіки самого предмета: адже шлях до оволодіння іноземною мовою лежить через творче спілкування, освоєння нової лексики, подолання мовних і національних бар’єрів, аналіз культурних особливостей і менталітету країни, мова якої вивчається. Специфіка іноземної мови дозволяє безпосередньо впливати на розвиток особистості студентів, їх творчих можливостей, формування системи знань і цінностей, культури поведінки тощо.

Під професійно-орієнтованим навчанням іноземних мов розуміють навчання, що спирається на врахування потреб студентів, що окреслюються особливостями майбутньої спеціальності. Оволодіння студентами іншомовним спілкуванням є необхідним для становлення професійної іншомовної комунікативної компетенції, рівень розвитку якої повинен забезпечити успішність процесу спілкування в професійній сфері діяльності майбутнього фахівця.

Якщо вести мову щодо студентів-майбутніх педагогів, то найбільш вагомим взірцем для становлення професійного спілкування є особистість самого викладача, який має забезпечувати інтерес до свого предмету, організовувати професійно-орієнтоване навчання, використовуючи увесь спектр методів, прийомів та засобів навчання, займатися позааудиторною виховною роботою, тяжіти до саморозвитку та самовдосконалення. У сучасному глобалізованому суспільстві вивчення іноземних мов – це нагальна необхідність, яка забезпечить майбутнім педагогам можливість відвідувати конференції закордоном, вигравати гранти, підтримувати міжнародні професійні зв'язки тощо.

Література

1. Выготский Л. С. Развитие речи и мышление / Л. С. Выготский // Собрание сочинений: В 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011 – 552 с.
3. Образцов П. И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / П. И. Образцов, О. Ю. Иванова. – Орел : ОГУ, 2005. – 114 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
6. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
7. Реан А. Психология и педагогика / А. Реан, Н. Бордовская, С. Розум. – СПб. : Питер, 2008. – 432 с.
8. Рошупкина О. А. Професійно орієнтований текст як засіб навчання іноземних студентів / О. А. Рошупкина // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2014. – Вип. 24. – С. 70–79.
9. Теляшенко В. Л. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі / В. Л. Теляшенко // Теорія та практика державного управління : [Збірник]. – Вип. 4. Актуальні питання навчання іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2003 р.). – Х. : Магістр, 2003. – С. 78–81.
10. Crystal D. English Worldwide / D. Crystal, R. Hogg, D. Denison // A History of the English Language. – Cambridge : CUP, 2006. – P. 420–439.

Key words: *communication, foreign language, pedagogical communication, person-oriented education, professional communication, professionally-oriented education.*

Summary. *The article is dedicated to study the methodology of future teacher professional communication formation at the foreign languages lessons in higher pedagogical education institutions. The author summarizes the information on the problem and specifies the essence of the concepts “communication”, “pedagogical communication” and “professional communication”, focusing on their features and conditions of effective communication process organization in the educational process. The proposed analysis of general characteristics of personality-oriented and professionally-oriented approaches actualizes the use of those ones in foreign languages study in higher education institutions. The algorithm of future teacher’s professional communication skills formation with the help of foreign language is given. The work importance of the foreign languages teacher as the learning process organizer, who uses various methods, techniques and means of training, professional-oriented literature and non-auditing activities and creative classes for the capable of communication in the professional field modern specialist training is noted.*

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНА» В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ)

Лідія Халявка

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: лінгвопрагматика, дискурс, медіадискурс, концепт, ілокутивний зміст, семантичні поля, реципієнт, мікротема, макротема.

Анотація. У статті розглядається особливості використання концепту УКРАЇНА в англomовному публіцистичному дискурсі в контексті лінгвопрагматичного аналізу. Дослідження виконано на матеріалі 20 текстів, які розміщені на 18 сайтах. Було опрацьовано більше 250 специфічних одиниць (метафор), що дозволило провести аналіз засобів передачі інформацію. Актуальність дослідження полягає в аналізі арсеналу лінгвістичних засобів, якими користуються журналісти та публіцисти, та ролі цих засобів у формуванні концепту УКРАЇНА з метою свідомого та несвідомого сугестивного впливу на читача.

У сучасній науковій парадигмі активно досліджується прагматичне підґрунтя мовленнєвих засобів, за допомогою яких вербалізуються різноманітні соціополітичні концепти, вивчається їхнє емоційне навантаження та асоціативне значення, за допомогою якого автори формують уявлення своїх читачів про ті чи інші події політичного життя країни чи особистості.

На сучасному етапі антропоцентричний принцип охоплює великі соціальні групи комунікантів, їхню мовленнєву взаємодію в дискурсах різних типів, що знаменує провідну роль лінгвопрагматики у становленні лінгводискурсології. Аналіз медіадискурсу має міждисциплінарне спрямування, він відображає зв'язок мови і влади в лінгвістичному, соціологічному, культурологічному, міжособистісному та когнітивному аспектах. Вивчення мови як інструмента соціальної влади знайшло своє втілення в аналізі медіадискурсу, який І. С. Шевченко розглядає як складник відповідної суспільної практики [23].

Проблема вивчення концепту УКРАЇНА зокрема аналізується в працях вітчизняних науковців, поміж яких варто згадати Е. В. Боева, Л. Є. Василик, І. М. Сирко, Т. Б. Мудраченко, Н. А. Чабан та інші.

Обраний матеріал дозволяє визначити особливості вербалізації зазначеного концепту в межах медійного дискурсу. Досліджувані англomовні тексти поєднані спільною тематикою і представлені одним функціональним стилем – публіцистичним.

Як першочергові предмети дослідження у фундаментальних роботах з лінгвопрагматики на цьому етапі розглядаються явища, пов'язані з імпліцитними смислами, – непрямі мовленнєві акти (далі – МА), імплікатури й пресупозиції. Прагматичні розвідки врешті-решт зводяться до спроб пояснення випадків розбіжності буквального смислу висловлення з актуалізованим. «Прагматика рятує нас від марнотратної вербальності», – писав наприкінці 1970-х років Дж. Катц [32, с. 20].

Імпліцитні смисли зіграли вирішальну роль у бурхливій дискусії про співвідношення семантики й прагматики, яку викликав у західному мовознавстві прагматичний поворот: одні лінгвісти розглядають ці лінгвістичні дисципліни як рівноправні [36, с. 234], інші бачать прагматику як продовження семантики, своєрідну «пост-семантику» [29, с. 483], треті відстоюють точку зору, відповідно до якої прагматика й семантика взаємозумовлені: прагматика працює і «перед-семантично», і «пост-семантично» (так зване «замкнуте коло Грайса» – Grice's circle) [33, с. 172]. Однак усі погляди сходяться на думці про те, що розходження семантики й прагматики є розходженням між вивченням буквальних і небуквальних смислів: «буквальне значення висловленого речення досліджується семантикою, у той час як аспекти значення, реалізовані на основі контексту, є предметом прагматики».

Подальше розширення предметної сфери лінгвопрагматики й розвиток антропоцентризму не виключає актуальності вивчення імпліцитних смислів. Для стану розвитку прагмалінгвістики у 1980–1990-ті роки характерною стала тенденція до її зближення із загальною комунікативною теорією, до розширення предмета наукового пошуку. Лінгвопрагматичні дослідження починають збагачуватися залученням історичного, соціального, контрастивного, етнокультурного й, у першу чергу, когнітивного аспектів. Тому закономірним є те, що на другому етапі свого розвитку лінгвопрагматика стала розумітися найбільш широко, про що свідчить визначення Дж. Ферсгойрена: «Прагматика є загальною функціональною перспективою будь-якого аспекту мови, тобто підхід до мови, який враховує весь комплекс її когнітивного, соціального й культурного функціонування в житті людей».

Якщо на етапі становлення лінгвістична прагматика зосереджувалась на окремому мовцеві, на вербальних аспектах його мовлення, випадках невідповідності між буквально вираженими й реально здійснюваними мовленнєвими діями, то поступово вектор аналізу мовно-мовленнєвих явищ «від мовних виразів до інтенцій мовця» змінився на прямо протилежний – «від інтенцій мовця домовних засобів їх вираження», що зумовило когнітивізацію лінгвістичної прагматики – її зближення з когнітивною лінгвістикою, сутністю якої є розвиток антропоцентричного принципу в бік поєднання когнітивно-семантичних і комунікативно-прагматичних досліджень мови й мовлення.

Становлення когнітивної прагмалінгвістики зумовлено логікою розвитку лінгвістичної думки в цілому: Ф. де Соссюр [18, с. 58] відстоював примат мови, а лінгвістику мовлення вважав залишковою; лінгвістична прагматика ствердила двоїстість об'єкта лінгвістики, яким стала єдність мови й мовлення [5, с. 240]; когнітивна лінгвістика сконцентрувалася на проблемі «мова й мислення», яка становить «сукупність питань щодо зв'язку мови, мислення, свідомості й пізнавальних процесів» [19, с. 59]; когнітивна прагмалінгвістика залучає до аналізу мовленнєвої діяльності когнітивний аспект, адже мовна комунікація не може бути адекватно описана без розуміння мисленнєвих процесів, які мають місце у свідомості мовців, у такий спосіб для неї стає характерним діалектичне розведення предмета говоріння (думка), засобу говоріння (мова) та способу говоріння (мовлення).

У західній лінгвістиці термін «когнітивна прагматика» вживається з кінця 1980-х років і охоплює два основних дослідницькі напрями:

– когнітивні дослідження мови, що стосуються системи прагматичних знань її користувачів (менталістська, модулярна прагматика) [31; 35];

– прагматичні дослідження мови, які аргументують, що інтеракція базується на когнітивних структурах, які є залученими у процес створення смислів і забезпечують основу для взаєморозуміння комунікантів [25; 26].

Перший напрям постає як «експансія когнітивістики у сферу комунікативного аналізу», другий – як «розширення прагмалінгвістичних досліджень на сферу

когнітивістики», що зумовлює взаємне інтегрування когнітивної й комунікативної парадигм [22, с. 10]. Якщо в першому випадку в центрі уваги опиняються властивості людської когніції (properties of the mind), яка репрезентує вживання мови, то для другого провідним є вживання мови комунікантами, яке розпочинається в мисленні. Лінгвістично релевантним є другий напрям когнітивно-прагматичних досліджень, оскільки лінгвоцентрична спрямованість аналізу потребує зосередження на мисленнево-мовленневих процесах у їхньому взаємозв'язку. Отже, когнітивна прагмалінгвістика – це мовознавча дисципліна, яка прагне пояснити особливості комунікативних дій реалізацією певних когнітивно-комунікативних структур.

Витоки когнітивної прагмалінгвістики знаходимо в менталістській концепції Г. Гійома, яка значною мірою визначила її появу: «спостереження для досягнення повноти розуміння має простягатися від мисленневих операцій, які передують створенню мовних одиниць, і через них до мовленневих одиниць, що здійснюють мову», отже, «лінгвіст має справу з триномом»: 1) думка як першопричина, яка спричиняє створення мови; 2) мова, що складається з комплексу елементів; 3) мовлення як реалізація елементів мови [14, с. 9], тобто формулу Ф. де Соссюра «мовленнева діяльність = мова + мовлення» Г. Гійом замінює триномом «мовленнева діяльність = мисленнева операція, яка породжує мову – породжена мова – реалізація мови» [4].

Ідею інтегративного опису одиниць мови, мовлення й мислення висловлював і В. А. Звєгінцев, який уважав, що «думка виступає в якості лакмусового паперу, за допомогою якого встановлюється, маємо ми справу з мовою чи з мовленням. Саме своїм відношенням до думки визначаються мова й мовлення», «адже лише в мовленні мова зустрічається з думкою, вступає з нею в безпосередній зв'язок, і саме в мовленні здійснюється акт спілкування, який потребує неодмінної участі й мови, і мовлення, а також і діяльності думки» [5, с. 240–242].

Від класичної, комунікативної прагматики когнітивну прагмалінгвістику відрізняє залучення когнітивістської методології дослідження. Класична прагматика мови вивчає прагматичні властивості висловлень або мовленневих актів незалежно від когнітивної діяльності людини. Йдеться про ілокутивну інтерпретацію висловлень, звідси – вирази на зразок «ілокутивна мета мовленневого акту», «ілокутивний потенціал висловлення», «ілокутивна логіка» тощо [34]. Створивши ілокутивне розширення логічної семантики, змістивши акцент дослідження значення висловлення з пропозиції на його діяльнісну сутність, класики прагматики мови зосередилися на дослідженні ілокутивної інтерпретації висловлень і, отже, залишилися на об'єктивістських позиціях.

Натомість у когнітивній прагмалінгвістиці ті ж самі одиниці – мовленнєві акти, вивчаються не як відірвані від реального спілкування висловлення, а як комунікативний процес, що бере початок у ментальній сфері мовця. Мовленнєвий акт розуміється як двоступеневий, мисленнево-мовленнєвий («речемыслительный» – термін С. Д. Кацнельсона). Вихідною точкою аналізу стає комунікативна інтенція як різновид ментальної репрезентації, ментальний стан комуніканта, що передбачає спрямованість свідомості на певну пропозицію і його намір донести цю спрямованість до адресата [15].

Комунікативна інтенція передбачає наявність у комуніканта ілокутивної і перлокутивної мети і зумовлює формування смислу мовленневого акту. У такий спосіб семантика (пропозиціональний смисл) і прагматика (ілокутивний і перлокутивний смисли) постають взаємопов'язаними й взаємозумовленими завдяки виходу на когнітивний рівень аналізу.

Отже, комунікативна прагматика мови акцентує акціональні аспекти мовної комунікації, а когнітивна прагматика наголошує на інтенціональних аспектах, які, власне, і визначають акціональні.

На третьому етапі, у XXI столітті, фокус прагмалінгвістичних зацікавлень переміщується на чинник адресата, з мовленневої дії – на мовленнєву взаємодію.

Дослідження інтерактивних аспектів мовленнєвої діяльності знаходить прояв у інтеграції лінгвістичної прагматики з дискурсивним аналізом, який уможливив розширення розуміння антропоцентричності – лінгвістику цікавить не тільки людина-індивід, але й її зв'язок з іншими індивідами, які спілкуються, людські групи, об'єднані соціальними чинниками, відносинами, процесами, що не можуть не позначатися на природній мові.

У цьому зв'язку особливої актуальності набувають розвідки, у яких намагаються поєднати антропоцентризм у вузькому та широкому розумінні [17] – у них людина-мовець постає як перший чинник у низці соціальних відносин: людина-мовець – людина-адресат – соціальна група – соціум.

Лінгвістична прагматика, яка розуміється вже як не-картезіанська, дискурсивна прагматика [25], стала базою для нової, дискурсивної методології, що зумовила існуючі у сучасній лінгвістиці процеси інтеграції комунікативної й когнітивної парадигм [13; 20; 22].

У сучасному трактуванні мовленнєвого акту – класичного предмета прагмалінгвістики – ключове місце посідає поняття мовленнєво-дискурсивної взаємодії, порівн. визначення І. С. Шевченко: «мовленнєвий акт – мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування» [23, с. 116].

Таке розуміння акцентує, по-перше, спільну мовленнєву діяльність комунікантів (а не діяльність одного мовця, як це розуміється в класичній теорії мовленнєвих актів), по-друге, зануреність мовленнєвої діяльності в широкий дискурсивний контекст (а не її ізольованість від когнітивно-комунікативної активності мовців). Без адресата реалізація мовленнєвого акту неможлива, і ця думка неодноразово представлена в працях Дж. Р. Серля, хоча й в імпліцитному вигляді: «Гіпотеза про те, що мовленнєвий акт є основною одиницею комунікації, разом із принципом виразовості вказує на те, що існує ціла низка аналітичних відношень між смислом мовленнєвого акту; тим, що мовець має на увазі; тим, що висловлене речення (або інший мовний елемент) означає; тим, що розуміє слухач; і правилами, які є визначальними для мовних елементів».

Дискурсивну сутність мовленнєвого акту відбиває і визначення В. І. Карабана: це – «певна сукупність мовленнєвих операцій <...>, що характеризується довільністю, цілеспрямованістю, усвідомленістю, контекстуальністю, динамічністю, можливістю як самостійного вживання в мовленнєвій взаємодії, так і включення в іншу форму діяльності або сприяння іншій формі діяльності» [6, с. 8].

Обґрунтовуючи дискурсивну природу мовленнєвого акту, А. М. Приходько підкреслює когнітивні й комунікативні параметри мовленнєвого акту – інтенціональність, конвенціональність, пропозиціональність, адресантність [12, с. 30]. Отже, говорячи словами М. Л. Макарова, «категорія «мовленнєвий акт» вийшла за межі теорії мовленнєвих актів *per se*» і склала поряд із дискурсом об'єкт аналізу в дискурсивній онтології [8, с. 162].

Мовленнєва взаємодія постала сукупною ланкою, яка зв'язала лінгвопрагматику з конверсаційним аналізом, аналізом розмови й теорією розмовної мови та інтегрувала їх до дискурсивного аналізу.

У такий спосіб розвиток окремих лінгвістичних дисциплін є закономірним у руслі інтегративних тенденцій сучасної науки загалом. Розширюються міждисциплінарні зв'язки, горизонти бачення явищ, поглиблюється рівень наукового узагальнення, охоплюючи всі рівні мови й усі аспекти мовлення у взаємозв'язку з мисленням і соціальною взаємодією. Як зазначає І. С. Шевченко, «щодо дискурсивного повороту в лінгвістиці, то навряд чи можна говорити про появу невідомого раніше лінгвістичного феномену або мовного/мовленнєвого рівня: у випадку дискурсу скоріше маємо справу з новим фокусом досліджень, новим горизонтом бачення мовленнєвої комунікації» [22, с. 10].

У сучасних лінгвістичних студіях дискурс постає і як об'єкт лінгвістичного аналізу, і як його предмет, і як матеріал. Таке розуміння дискурсу зумовило різночитання у його

тлумаченні. Тлумачення дискурсу як матеріалу аналізу притаманне концепціям, які прирівнюють його до тексту [5, с. 170] або до сукупності текстів певної тематики: він є заключною ланкою у послідовності «звук – слово – речення – текст – дискурс», де кожне явище складається із сукупності одиниць безпосередньо попереднього явища, тобто дискурс є корпусом текстів (юридичний, політичний, рекламний дискурс тощо) [30]. Дискурс, як і текст, визнається продуктом, результатом діяльності мовців. Визначальним поняттям у таких дефініціях дискурсу незмінно є поняття «текст», порівн.: «Дискурс – це зв'язний текст у контексті багатьох конститууючих і фонових чинників – соціокультурних, психологічних і т. д. Дискурс називають зануреним у життя текстом» [24, с. 87].

Розуміння дискурсу як об'єкту лінгвістичного аналізу спостерігаємо у концепціях, які зосереджуються на його процесуальному тлумаченні як динамічного, інтерактивного процесу, що протиставляється своєму знаковому продукту – тексту [5, с. 172; 20, с. 5]. Дискурс виникає на основі тексту як процес конструювання смислів. Це «ситуативно зумовлена інтерсуб'єктивна мовленнєво-розумова діяльність, спрямована на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості» [11, с. 11].

Концепції, що розуміють дискурсивний підхід як предмет, методологічний кут зору на одиниці мови й мовлення, зосереджуються на взаємодії процесу й продукту комплексу комунікативної, когнітивної та мовленнєвої діяльності, яка й становить дискурс. Дискурс і текст є нерозривними, як нерозривні процес і продукт: продукт немислимий без процесу, як і процес неминує зумовлює продукт, тобто «дискурс є не тільки сам твір, але й діяльність (узята в сукупності процесу й результату), у процесі якої мовленнєво-мисленнєвий продукт і породжується» [7, с. 113], а також [22, с. 17; 23, с. 108].

Процесуально-результативне розуміння дискурсу демонструє найвищий рівень розвитку лінгво прагматики як дисципліни про вживання мовних знаків. Як підкреслює І. С. Шевченко, «дискурс являє собою багатоаспектну мовно-когнітивно-комунікативну систему-гештальт, яка визначається єдністю трьох аспектів – аспекту мовного використання, передаванням / конструюванням ідей і переконуваль (когнітивний аспект), соціально-прагматичним аспектом – взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах і ситуаціях» [23, с. 116]. Лінгвопрагматика, відтак, увійшла до аналізу дискурсу як невід'ємний чинник, який уможливує його вихід на рівень соціальної взаємодії.

Когнітивний аспект дискурсивного аналізу втілює антропоцентризм у вузькому розумінні, оскільки вивчення когнітивних станів, процесів та операцій стосується окремого індивідуума, в ментальній сфері якого мають місце процеси концептуалізації, категоризації, створення інтенцій, реалізація дискурсивних стратегій і тактик тощо. Натомість антропоцентризм у широкому розумінні, як залучення комунікативної, когнітивної та мовленнєвої взаємодії людських індивідуумів та їхніх груп, стосується прагматичного чинника аналізу дискурсу, в тому числі когнітивно-прагматичного.

Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що три етапи розвитку лінгвістичної прагматики – комунікативний, когнітивний і дискурсивний – є відбитком розширення принципу антропоцентризму. На першому (комунікативному) етапі антропоцентричний принцип у лінгвопрагматиці передбачає зосередження на мовленнєвих діях одного комуніканта. Другий (когнітивний) етап характеризується зверненням до інтенціональних станів комуніканта з метою окреслення взаємозв'язків «мова – мислення – мовлення», з одного боку, та залученням міждисциплінарного аналізу, з іншого.

На третьому, сучасному етапі антропоцентричний принцип охоплює великі соціальні групи комунікантів, їхню когнітивну й мовленнєву взаємодію в дискурсах різних типів, що знаменує провідну роль лінгвопрагматики у становленні лінгводискурсології.

Проведений історіографічний аналіз має широкі перспективи щодо методологічного обґрунтування лінгвістичних досліджень у галузі лінгвопрагматики й дискурсивного аналізу. Згідно з Н. Габар [3, с. 38], унаслідок відсутності потужного українського

інформаційного ринку, слабкості представлення нашою державою української тематики, у світі вибудовується створений образ України, складається хибне уявлення про розвиток її зовнішньої та внутрішньої політики, що негативно впливає на її міжнародний авторитет.

Н. Габар виокремила три групи публікацій, які стосувались української тематики: 1) матеріали, що створюють негативний імідж; 2) статті, в яких нібито спокійно розповідається про ситуацію в Україні, але окремі деталі, аргументи, цитати, висвітлення подій подаються так, що підсвідомо викликають негативну реакцію; 3) матеріали з позитивним забарвленням, авторами яких є інша сторона, що має думку, відмінну від редакційної [3, с. 39–40].

Дискурсивні події функціонують як окремі референти, синтезовані на основі динамічних відношень між актантами, які імпліцитно наявні в значенні номінації події (Помаранчева Революція; революція – НАРОД (агенс) діє на ВЛАДУ / КРАЇНУ в цілому (пацієнс)).

В залежності від позиції адресанта англomовного публіцистичного дискурсу кожен із таких референтів податся в одному з трьох аксіологічних ракурсів: негативному, нейтральному або позитивному.

На сторінках видань переважають публікації з політичної та економічної тематики, частка ж матеріалів культурного та спортивного спрямування значно менша. Хоч подекуди з'являються статті, присвячені визначним датам буття українського суспільства чи геніальним українцям, та все ж читацька аудиторія складає враження, спостерігаючи саме за політичним життям країни. Часто реципієнти отримують інформацію з одного джерела, навіть перегортаючи різні американські чи британські видання.

У контексті дискурсу ієрархія складників концепту та їхніх ознак закодована у вигляді ієрархії макро- та мікротем, яку запропонувала Т. Г. Долгова [11]. Ця ієрархія формує скелет, або остов, концепту та є різновидом «цілісних єдностей, які називаються форматами знання» [12, с. 5]. Кожна макротема (Політична сфера, Економічна сфера, Соціальна сфера) відсилає до ряду тем, а останні у свою чергу є контейнерами для релятивних мікротем.

Метафора є універсальним семантичним засобом, що використовується в усіх функціональних стилях та типах дискурсу. Вона має специфічні характеристики, зумовлені семантичними, позалінгвальними, соціолінгвістичними та комунікативно-прагматичними особливостями функціонального стилю або типу дискурсу, у якому вживається. Концептуальна метафора є одним із поширених та дієвих інструментів публічної політики.

Результати цього дослідження дозволяють стверджувати про активну участь метафори як превалюючого механізму у мові публіцистичних текстів. Вона відіграє важливу роль в інтеграції вербально-логічної та чуттєво-образної системи людини і є ключовим елементом категоризації картини світу.

З позиції когнітивної лінгвістики метафору розглядають, згідно з вченням О. С. Кубрякової, як когнітивний процес, що виражає та формує нові поняття, без якого не можливо отримати нові знання. [13, с. 10]. Виконуючи когнітивну функцію, метафора виражає та формує нові поняття. Крім того вона є засобом зміни самої мови. Унаслідок когнітивного процесу відбувається зіставлення кількох референтів, що веде до семантичної концептуальної аномалії, ознакою якої є емоційне напруження.

У цій науковій розвідці здійснили спробу проаналізувати референти авторської метафори в англomовних газетних статтях для виявлення їх тематичної стратифікації та проведено кількісний аналіз.

Кількісний аналіз референтів авторських метафор дозволив нам розташувати їх за принципом зменшення частотності, що має такий вигляд (цифра праворуч відповідає кількості концептуальних метафор з певним референтом). Поле Україна ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА ОДИНИЦЯ: Україна як держава – 37; Економічні організації – 14;

Політичні інституції – 11. Поле МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ – 37. Поле ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – 33. Поле СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ – 15. Поле ЕКОНОМІКА – 14. Політичні особистості – 40. Вибори – 26. Внутрішня політична ситуація – 21. Революція – 9.

Отже, виокремлені тематичні поля та кластери свідчать про те, що переважно увага ЗМІ концентрується на політичному житті країни, її зовнішній та внутрішній політиці та скандалах і перипетіях, пов'язаних з політичними діячами країни. І саме через ці превалюючі теми та влучне використання метафор як стратегічного мовного механізму відбувається процес формування певного іміджу України у свідомості читачів, іноді неоднозначного та досить еkleктичного.

У здійсненні впливу на адресата значна роль традиційно належить різноманітним риторичним засобам. У сучасних дослідженнях риторичні засоби розглядають як ефективний інструмент навіювання.

Поряд з метафорами наявні інші мовні засоби, влучне використання яких викликає асоціації, допомагає проводити паралелі, підсилює негативну чи позитивну рису того чи того явища чи політичного діяча.

Медійний дискурс вимагає неабиякої уважності та кмітливості при читанні текстів і стає засобом не лише впливу, а й полем для роздумів, сповненим алюзій, навмисних повторів, вдалих чи не дуже паралелей, яскравих епітетів та порівнянь.

В аспекті створення нового образу України тактика полягає в тому, щоб будь-які політичні події, соціально-економічні процеси пов'язувалися у свідомості мас із певними найменуваннями або іменами. Політичні особистості, завдяки певній послідовності викладу фактів, епітетам та порівнянням, конструкціям та повторам наділяються певними рисами, в залежності від суб'єктивності автора газетно-публіцистичного тексту:

Наприклад, екс-прем'єр-міністр Юлія Тимошенко, завдяки певним епітетам, порівнянням та алюзіям представлена в деяких випадках украй негативно, наприклад:

(1) *"You can be against the judge, you can be against specific accusations, you can be against everything, But you can not really tell the judge you're adishonouror you're anape with bomb"* (використані повтори – анафора); *"... SEVEN years ago Yulia Tymoshenko, a populist politician dressed in orange, climbed onto a stage in a snow-covered Kiev..."* (enimem, метафора) (Telegraph, May 19, 2015).

Або ж позитивно, наприклад:

(2) *"Ukraine's Joan of Arc або Yulia Tymoshenko isn't afraid to be a martyr"* (Telegraph, May 30, 2015);

(3) *"Uneasy lies the head that wears a perfectly braided crown"* (слово crown відразу створює ментальний образ королеви) (алюзія) (New York Times, Apr 13, 2014);

(4) *"Even after Tymoshenko's arrest, the court didn't dare put her in a prisoner's cage or even handcuff the iconic woman..."* (New York Times, March 9, 2014);

(5) *"Later, when Forbes magazine thrice ranked Tymoshenko one of the world's most powerful women..."* (Independent, October 14, 2015).

Колишній президент України Віктор Янукович представлений у пресі переважно негативно, як мстивий, жорстокий, проросійський корупціонер, що, можливо, зумовлено загостренням інтересу світової спільноти до корумпованих гілок влади:

(6) *"...the mistake of Yanukovych a late-Soviet apparatchik, is to use the same methods that worked back then"* (Guardian, Feb 22, 2015);

(7) *"For the first round, Viktor Yanukovych, the failed vote-fixer of 2004, was expected to receive thirty-five per cent of the vote"* (New York Times, Feb 26, 2015).

Імідж чинного президента України змінився з часів Революції Гідності. Якщо одразу після Майдану на П. О. Порошенка поклали великі надії, то протягом першого року на посту глави держави, настрої в суспільстві змінилися.

(8) *“A year after the election of Petro O. Poroshenko as the president to replace the ousted Viktor F. Yanukovich, and Ukraine remains deeply mired in political and economic chaos.” (The Telegraph, May 17, 2015).*

Неостанню роль у формуванні іміджу лідера нашої країни відіграє й спосіб опису його оточення, наприклад:

(9) *“Prime Minister Arseniy P. Yatsenyuk has so far failed to deliver on promises to root out endemic corruption. Instead, it has become ensnared in new allegations of misconduct and charges of political score-settling.” (The Telegraph, May 17, 2016);*

(10) *“Ukraine, ruled with an iron fist by president Petro Poroshenko and his oligarch backers, seems to be getting on everyone’s bad side of late” (The Telegraph, May 17, 2016).*

Одним із засобів прагматичного впливу є апеляція до позитивних або негативних подій в соціополітичному житті України. Ми помітили, що автори статей часом використовують низку лінгвістичних прийомів нейролінгвістичного програмування (напрям у психотерапії та практичній психолога, що вивчає структуру суб’єктивного досвіду людей, що займається розробкою мови його опису, розкриттям механізмів і способів моделювання досвіду з метою вдосконалення і передачі виявлених моделей іншим людям) [4], а саме – до прийому «зв’язки» (штучного вмонтування необхідної інформації, потрібного відеоряду в позитивний чи негативний контекст залежно від мети, яку ставить перед собою маніпулятор). Мовою НЛП цей процес зветься «якірне позиціонування через уведення в синонімічний ряд».

Таким чином, автор прийому допомагає читачеві запам’ятати ту інформацію, яку йому вигідно, а саме що ніби пан Янукович, незважаючи на свою посаду, насправді належить до простого робочого класу, і таким чином це наближає його особистість до простих громадян.

Окрім цього, одна і та ж визначна для країни подія, в залежності від семантичної інтенсивності дібраних слів, може розглядатись як нейтральна, позитивна чи негативна. Революція Гідності має декілька визначень: революція, повстання, мирний бунт тощо, наприклад:

(11) *“The decision to agree to parliament’s nomination of Mr Poroshenko – the president’s adversary from the time of the uprising in 2014” (New York Times, May 2, 2016);*

(12) *“Ukraine’s ‘revolution of dignity’ – a national protest against corruption” (Telegraph, Aug 19, 2016).* Прийом рефреймінгу. згідно з теорією сугестивного навіювання та НЛП [4], стимулює здатність людини, групи чи мас поглянути на поведінку чи подію під іншим кутом. Цей прийом змінює контекст на такий, у якому те, що пов’язане з проблемою, постає як певний позитив, цінність.

Цей прийом базується на тому, що конкретне переживання, поведінка, подія мають здатність набувати різного змісту й зумовлюють неоднакові наслідки відповідно до контексту. Прикладом може слугувати висвітлення звинувачення та ув’язнення пані Тимошенко на підставі перевищення службових повноважень під час укладання газових угод із Росією. В цих прикладах викладаються факти та причини ув’язнення і звинувачень в протиправних діях Юлії Тимошенко, наприклад:

(13) *“Ms. Tymoshenko is now on trial on questionable charges of signing a gas supply deal with Moscow that was economically damaging to Ukraine.” (Guardian, Jan 10, 2014);*

(14) *“... after being found guilty of exceeding her power when she arranged a controversial 2009 gas deal with Russia.”; “Tymoshenko was found guilty on 11 October of abusing her powers as prime minister” (New York Times, Jan 16, 2014);*

(15) *“Ukrainian prosecutors have charged former prime minister and opposition leader Yulia Tymoshenko with misusing about \$500 million in state funds.” (New York Times, Feb 19, 2014).*

В наступних же прикладах її вчинок розглядається як помилка або навмисне рішення порушити закон заради виплати пенсій пенсіонерам, що автоматично підносить її в очах читача, наприклад:

(16) *“If a head of government could he imprisoned for an erroneous decision let alone with a sentence of seven year – no one, would ever seek the political leadership of a nation.”* (Independent, Nov 14, 2015);

(17) *“... they say she violated the law in 2009 by shifting hundreds of millions of dollars from environmental funds to pay pensions.”* (Guardian, June 11, 2015).

Для створення ефекту комунікативного впливу вжито прийом неодноразового повторення та виокремлення ключової тези – тиражування й акцентування базової тези з метою фіксації її у свідомості та пам'яті слухачів, наприклад:

(18) *“Observers insist that Ukraine is not Russia.”; “Ukraine is not Russia, but neither is it Poland.”* (New York Times, Oct 3, 2014).

У свідомості читача одразу з'являється думка про те, що ця країна самотня, своєрідна.

Повторення схожих фраз про характер і особистісні характеристики поведінки та ставлення до своїх опонентів формують ставлення читача до колишнього президента Україна Віктора Януковича, як мстивого політика та лідера, наприклад:

(19) *“She has from the outset condemned the legal action against her as a Yanukovich political vendetta.”* (Guardian, June 10, 2014)”.

(20) *“On Tuesday, she was sentenced to seven years in prison after what was widely seen as a politically biased trial motivated by Ukrainian President Viktor Yanukovich is grudge against a political foe.”* (Independent, Apr 18, 2014).

Прийом використання контрастів (звуження можливих альтернативних рішень з метою здійснення «логічного тиску» на опонента й підпорядкування його своїй аргументації). Цей прийом є одним із найефективніших, оскільки створює враження абсолютно логічного доведення.

У нашому дослідженні ми помітили численне використання прийому вживання невизначених дієслів (використання у комунікативному процесі дієслів, які не дають уявлення про конкретний спосіб дії). Переважно цей прийом вжито при згадуваннях колишнього президента України Віктора Ющенка, наприклад:

(21) *“Worse, beneath the struggle for power and assets lies a deeper schism, which Mr. Yushchenko has failed to bridge.”* (New York Times, July 26, 2014);

(22) *“Three days after Yushchenko’s hopes for reectionwere dashed, he finally appeared and delivered a short but remarkable speech.”* (Guardian, July 22, 2014).

Дієслова, вжиті для позначення дій Віктора Ющенка, позбавлені експресивності та емотивності, таким чином, підсвідомо сприяють навіюванню про те, що він, як політик, позбавлений «кольору», є (або виявився) неефективним, невірним та не впливовим лідером своєї країни.

Ми припускаємо, що це пов'язано з тим, що пан Ющенко не виправдав певні сподівання Заходу і не здійснив в Україні низку очікуваних реформ та змін.

Отже, залежно від інтенсивності емотивної семантики лексичних одиниць та способу викладу однакових фактів читач сприймає текст газетного дискурсу як певний код чи програмування і формує свою думку про зазначену персоналію чи подію, вже будучи під впливом вжитих у тексті лінгвістичних прийомів.

Як ми бачимо, мовні засоби, вжиті при описі виділених концептосфер України, мають в переважній більшості негативну конотацію та є механізмом формування подекуди негативного іміджу України.

Отже, для досліджуваного матеріалу типовим є вживання метафор, що використовують у своїх кодах концептуальні поля «ГЕОПОЛІТИЧНА ОДИНИЦЯ»,

«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ», «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ», «СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ», «ЕКОНОМІКА» тощо. Виділені тематичні поля та кластери свідчать про те, що переважно увага ЗМІ концентрується на політичному житті країни, її зовнішній та внутрішній політиці та скандалах і перипетіях, пов'язаних з політичними діями країни. І саме через ці превалюючі теми та влучне використання метафор як стратегічного мовного механізму відбувається процес формування певного уявлення про концепт УКРАЇНА у свідомості читачів.

У сучасних дослідженнях риторичні засоби розглядають як ефективний інструмент навіювання. В роботі з'ясовано, що існує значна кількість риторичних технік, які використовують для побудови політико-ідеологічних повідомлень.

Для створення ефекту комунікативного впливу вжито прийом неодноразового повторення та виділення ключової тези – тиражування й акцентування базової тези з метою фіксації її у свідомості та пам'яті слухачів. У свідомості читачів концепт УКРАЇНА за допомогою цього прийому постає відмінним від інших і є самобутнім, не порівнюваним з іншими державами ні в чому.

У нашому дослідженні ми керувалися теорією сугестивних технологій [14]. Одним із засобів прагматичного впливу є апеляція до позитивних або ж вкрай негативних подій в соціополітичному житті України. Ми помітили, що автори статей часом вдаються до використання ряду лінгвістичних прийомів нейролінгвістичного програмування, а саме – до прийому «зв'язки» (штучного умонтування необхідної інформації, потрібного відеоряду в позитивний чи негативний контекст залежно від мети, яку ставить перед собою маніпулятор).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому виявленні механізмів вливу на реципієнта медіадискурсу; в дослідженні динаміки використання певних лінгвістичних засобів формування іміджу України на сторінках ЗМІ з 90-х років до сучасного періоду; зіставному аналізі лінгвістичних засобів вербалізації концепту УКРАЇНА в англомовних ЗМІ.

Література

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : [б. и.], 1988. – 186 с.
2. Антонова Ю. А. Коммуникативные стратегии и тактики в современном газетном дискурсе (отклики на террористический акт) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Юлия Анатольевна Антонова. – Екатеринбург, 2007. – 184 с.
3. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография // Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – Т. 2. – 766 с.
4. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2006. – 262 с.
5. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці / Ф. С. Бацевич // Нова філологія. – 2009. – №1. – С. 29–37.
6. Бацевич Ф. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2003. – С. 49–59.
7. Бацевич Ф. С. Прагматичні перформативи: спроба обґрунтування / Ф. С. Бацевич. // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 31–34.
8. Бацевич Ф. С. Смысл: суть і сфери вияву в мові / Ф. С. Бацевич // Вісн. Львів, ун-ту. – Ч. 1. – 2004. – Вип. 34. – С. 346–353. – Сер. «Філологічна».
9. Богданов В. В. Лингвистическая прагматика и ее прикладные аспекты / В. В. Богданов // Прикладное языкознание : учеб. / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, Г. Я. Мартыненко и др. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – С. 268–275.
10. Варех Н. В. Формування етнокультурних стереотипів у якісній британській пресі: структурні, функціональні й змістовні особливості : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Нонна В'ячеславівна Варех. – Дніпропетровськ : [б. в.], 2014. – 20 с.

11. Василик Л. Є. Концепти Україна та свобода в реалізації національної ідеї: історико-отологічний аспект / Л. Є. Василик. – С. 184–189 [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2223>. – Назва з екрана.
12. Гаврилюк А. П. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні / А. П. Гаврилюк // Вісник НТУУ «КПІ» : зб. наук. праць. – К. : 2013. – Вип. 2. – С. 29–33. – (Серія: Філологія. Педагогіка).
13. Гошилик Н. С. Лексична репрезентація часу в системі сучасної англійської мови та публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Сергіївна Гошилик. – Харків, 2011. – 20 с.
14. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; [пер. с франц. и послесл. С. Н. Зенкина]. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 1998. – 288 с. – (Серия «Gallicinium»).
15. Долгова Т. Б. Поняття теми як підгрунтя встановлення структурних складників концепту УКРАЇНА (на матеріалі сучасного англomовного газетного дискурсу) / Т. Б. Долгова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 48. – С. 165–168.
16. Жаботинська С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / Світлана Анатоліївна Жаботинська // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького. – 2008. – С. 357–368.
17. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
18. Клушина Н. И. Интенциональные категории публицистического текста (на материале периодических изданий 2000–2008 гг.) : автореф. дис. ... доктора. филол. наук. : спец. 10.01.10 «Журналистика» / Наталья Ивановна Клушина. – М., 2008. – 56 с.
19. Клюев Е. В. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия / Е. В. Клюев. – М. : Рипол Классик, 2002. – 314 с.
20. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
21. Лаптева О. А. Стилистические приемы создания языковой иронии в современном газетном тексте / О. А. Лаптева // Поэтика: Стилистика, Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М. : Высшая школа, 1996. – С. 150–157.
22. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
23. Мартинюк А. П. Дискурсивний інструментарій аналізу англomовної реклами / Алла Петрівна Мартинюк // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи : зб. наук. пр. – 2009. – С. 159–167.
24. Мудраченко Т. Б. Актуалізація концепту УКРАЇНА в сучасному англomовному медійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Тетяна Борисівна Мудраченко. – Харків, 2013. – 23 с.
25. Мудраченко Т. Б. Базові референти концепту УКРАЇНА в англomовному публіцистичному дискурсі / Т. Б. Мудраченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки – Розділ І. Когнітивна лінгвістика. 3 (ч. 1), 2011 – С. 126–129.
26. Мудраченко Т. Б. Кваліфікація референтів концепту україна в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі / Т. Б. Мудраченко. // Нова філологія. – 2011. – №45. – С. 89–92.
27. Мудраченко Т. Б. Подія як референт концепту УКРАЇНА в англomовному публіцистичному дискурсі [Електронний ресурс] / Тетяна Борисівна Мудраченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – Режим доступу : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6490/2/11mtbapd.pdf>. – Назва з екрана.
28. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
29. Чабан Н. А. Образ суверенной Украины в вербальном воплощении (на материале публикаций газеты “The NewYork Times” : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чабан Наталья Анатольевна. – Черкассы, 1997. – 179 с.
30. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
31. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20.

32. Bosco F. M. The Fundamental Context Categories in Understanding Communicative Intention / F. M. Bosco, M. Bucciarelli, B.G. Bara // Journal of Pragmatics. – 2004. – Vol. 36. – P. 467–488.
33. Carston R. Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics / R. Carston // Mind and Language. – 2002. – Vol. 17. – № 1–2. – P. 127–148.
34. Dvorak P. Translating Metaphors within Media Discourse: The Case of EU: Master's Diploma Thesis / P. Dvorak. – Brno, 2011. – 76 p.
35. Goodenough W. H. Cultural Anthropology and Linguistics / Ed. by Hynes D. Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology. – New York : Harper and Row Publishers, 1964. – 139 p.
36. Green G. M. Pragmatics and Natural Language Understanding / G. M. Green. – Hillsdale; New Jersey; London, 1989. – 180 p.
37. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning / M. A. K. Halliday. – London, 1978.
38. Jung M. Diskurshistorische Analyse – eine linguistische Perspektive / M. Jung // Sprachgeschichteals Zeitgeschichte. – Hildesheimetal. : Olms, 2005. – S. 165–193.

Key words: *linguopragmatics, discourse, media discourse, concept, illocutionary content, semantic fields, recipient, microtheme, macrotheme.*

Summary. *The article deals with the peculiarities of the concept UKRAINE's use in the English journalistic discourse in the context of lingual-pragmatic analysis. The research is based on the material of 20 texts, located on 18 sites. More than 250 specific units (metaphors) were processed, what enabled the analysis of information transmission. The research topicality consists in the analysis of the linguistic means used by journalists and publicists and those tools' role in the concept UKRAINE's formation with the purpose of conscious and unconscious suggestive influence on the reader.*

ЖІНЕТ МАКСИМОВИЧ ТА ІВАН БАБИЧ: ПЕРЕТИНИ ДОЛЬ І ЛІТЕРАТУРНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

Лідія Черчата

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Ключові слова: *Іван Бабич, Жінет Максимович, життєвий шлях, педагогічна діяльність, літературна діяльність, художній переклад,*

Анотація. *Стаття присвячена вивченню життєвого шляху й професійної діяльності відомих представників української школи перекладознавства останньої чверті ХХ століття І. Бабича та Ж. Максимович. Автор акцентує увагу на наявності перетинів долі видатних особистостей, чия педагогічна праця і літературна творчість вражають вагомністю досягнень і доволі лаконічним висвітленням значущості їхнього оригінального доробку через відсутність цілісного наукового дослідження.*

Перекладна художня література є самотнім явищем як у світовій культурі в цілому, так і в культурному житті кожного народу. Вступаючи у складні взаємозв'язки з оригінальною літературою, вона розширює тематичні, жанрово-змістові, естетичні межі

літературного процесу, постає засобом збагачення потенцій рідної мови, зберігачем духовних цінностей народу тощо.

На зламі ХХ – початку ХХІ ст. з'явилося чимало наукових розвідок і монографічних студій, присвячених перекладу як складному суспільному та філологічному явищу. Тематика перекладознавчих досліджень була надзвичайно широкою. Приміром, різнобічні аспекти перекладу художньої літератури вивчали Марія Ажнюк, Роксоляна Зорівчак, Степан Ковганюк, Павло Копанєв, Олексій Кундзіч, Олександр Фінкель та інші. Предметом наукових зацікавлень Миколи Зерова, Григорія Кочура, Віктора Коптілова, Ілька Корунця, Михайла Москаленка, інших учених неодноразово ставали питання історії українського художнього перекладу, висвітлення яких сприяло обґрунтуванню окремих позицій історії українського перекладознавства. Праці, імена, напрямки, вивчення яких раніше унеможлилювали політичні умови, від 1990-х рр. набули особливої актуальності для науковців.

В українську науку було введено факти з історії перекладознавства, повернено праці репресованих та раніше невизнаних дослідників, активізовано вивчення творчої спадщини відомих представників української школи перекладознавства, зокрема й останньої чверті минулого століття, проте – звісно, є ще багато питань, які залишаються малодослідженими, потребують доопрацювання й детального вивчення.

Художній переклад ХХ ст. посів чільне місце в літературному житті країни і його неможливо уявити без по-справжньому подвижницької і майстерної перекладацької праці двох відданих літературній ниві трудівників – Жінет Теодорівни Максимович та Івана Трохимовича Бабича. Постаті цих відомих філологів-романістів, педагогів, перекладачів, критиків, членів Національної Спілки письменників України (останній був ще членом Спілки письменників СРСР) вражають вагомістю творчих досягнень і доволі лаконічним висвітленням значущості оригінального доробку.

Подеколи ситуації, які складаються в житті, насправду видаються парадоксальними, як-от неймовірним є і той факт, що з одного боку результати їхньої праці дійсно високо поцінуються, визнаються як особливо важливі, а з іншого – дослідникам, науковцям чи просто людям, яких цікавлять ті чи ті питання історії українського перекладознавства, персоналії, вкрай непросто, а подеколи практично неможливо відшукати інформацію про життєвий шлях митців, їхню педагогічну та літературну діяльність.

Наприклад, В. Мирний потверджує, що Іван Бабич, «відкривав Україну світові», знайомлячи читачів Франції, Америки, Канади, африканських франкомовних країн із кращими творами українського письменства [15, с. 7.], Г. Кочур захоплюється перекладацьким талантом Жінет Максимович [11, с. 542–543], а Я. Кравець в одній із статей зауважує, що «з відходом Жінет Максимович ... і полтавського перекладача Івана Бабича була одчакнута навдивовиж рясна гілка письменницького дерева» і ми розуміємо «наскільки оголилася та дуже потрібна для української культури ділянка художнього перекладу» [13, с. 196].

Наявні ж довідкові видання, поміж яких «Письменники Полтавщини» (1990), «Українська літературна енциклопедія» (1995), «Енциклопедія сучасної України» (2003), «Український енциклопедичний словник-календар» (2003), «Мовознавча енциклопедія Полтавщини» (2014) та публікації у засобах масової інформації з нагоди ювілейних дат (С. Алексєєнко, А. Дяченко, З. Матяшова, В. Мирний, М. Петренко, Я. Кравець), надають читачам занадто стисло інформацію про них. В основному, одразу ж після дати та місця народження митців можемо прочитати про те, що, наприклад, І. Бабич відзначився досконаліми франкомовними літературними перекладами творів Р. Братуня, І. Вільде, В. Винниченка, Остапа Вишні, А. Головка, Я. Галана, О. Гончара, Є. Гуцала, Ю. Дольд-Михайлика, Н. Забіли, М. Ірчана, Г. Квітки-Основ'яненка, В. Козаченка, І. Микитенка, Ю. Мушкетика, П. Панча, О. Слісаренка, Ю. Смолича, Б. Сушинського, І. Франка,

Ю. Щербака, інших. Своєю чергою – дізнаємося, що перу Жінет Максимович належать переклади творів відомих українських письменників та поетів французькою мовою, а саме: В. Бойка, Я. Галана, О. Гончара, О. Довженка, П. Загребельного, Р. Іваничук, О. Кобилянської, В. Стефаника, Б. Харчука, І. Франка, Ю. Яновського, інших.

Однак, уже сам наведений вище перелік прізвищ української мистецької еліти потверджує, що люди, які свого часу презентували художнє слово нашого народу на міжнародному терені в епоху тотального панування російської мови, ідеологічного тиску, цензурних обмежень та вихолощення української мови варті того, щоб про них пам'ятали в незалежній Україні, утім цілісного наукового дослідження про творчий доробок та життєвий шлях Івана Трохимовича Бабича та Жінет Теодорівни Максимович наразі немає. Їхня перекладацька спадщина ще чекає на своїх сумлінних дослідників, які відкриють усе таїнство творчості справжніх майстрів так само як і чекає на подальше опрацювання й поглиблене вивчення педагогічна діяльність цих видатних особистостей. Останніми роками деякі аспекти бабичівського творчого стилю було висвітлено у нечисленних статтях Л. Король, Н. Кришталь, Л. Черчатої, а особливості стилю Жінет Максимович – у публікаціях Р. Зорівчак, Г. Кочура, Я. Кравця.

Актуальність пропонованої розвідки засвідчується й тим, що перекладацька діяльність Івана Бабича та Жінет Максимович була гідно пошанована, оскільки художні тексти О. Гончара, П. Загребельного Р. Іваничука, О. Кобилянської, В. Стефаника, І. Франка в перекладі полтавського та львівського митців увійшли до фундаментального видання «Антологія української літератури XI–XX століття» (“Anthologie de la litterature ukrainien du XI au XX siecle”), котре відома письменниця української діаспори із США Марта Тарнавська назвала «подією виняткової ваги, доказом дозрівання української присутності у світовому культурному контексті.

Редактори подбали про те, щоб укласти додатково 54 біо-бібліографічні довідки про перекладачів. Є серед них і французькі поети ..., і славісти, які професійно досліджують і перекладають українську літературу, є емігранти з України і народжені у Франції чи Бельгії нащадки українських батьків, що знають українську мову і цікавляться українською літературою. В цьому дуже вартісному і цікавому «репертуарі перекладачів» через недогляд, або, можливо, за відсутністю інформацій, забракло деяких перекладачів, чий твори вміщені в антології, напр. I. Babytch (перекладач Загребельного), S. Davont (перекладач Винниченка), C. Falk (перекладач Ліни Костенко)...» [20].

Шлях до справжнього покликання обох майстрів мистецького перекладу був непростим і тривалим. Перебираючи в пам'яті призабуту минувшину, розмірковуючи про походження, дитячі та юнацькі роки Івана Бабича та Жінет Максимович – майбутніх філологів, педагогів та перекладачів, відмічаємо, що біографічні подробиці їхнього життя не зовсім уписувалися в реалії тогочасної сучасності. У 1920-х роках минулого століття ще зовсім молодими людьми їхні батьки подалися до Франції «шукати ліпшої долі».

Жан Бабич народився 2 червня 1929 року в французькому місті Осер (фр. Auxerre) у родині заробітчан українського походження. Протягом десятків років, як добрий господар, батько Івана Трохимовича піклувався про добробут родини, організував невеликий сімейний бізнес, а з часом і сам став роботодавцем, уболівав душею про те, щоб сини змогли отримати якісну освіту, тому грошей на навчання дітей вони з дружиною не шкодували. У Франції, в умовах приватної початкової школи Парижу та престижного коледжу “Classique et Modern” містечка Жуаньє (фр. Joigny) виформувався винятковий хист хлопчика як до точних, так і до гуманітарних наук. Згодом юнак отримав ступінь бакалавра природничих наук в Університеті Бургундії міста Діжон (фр. Dijon), але життя внесло свої корективи, загострення військово-політичного конфлікту в анексованому Францією Алжирі змусило родину Бабичів у 1947-му змінити країну проживання, щоб уберегти синів

від куль чужої війни. Уряд дбайливо захищав представників титульної нації. У залізних домовинах поверталися додому діти головно емігрантів [10, с. 146; 19, с. 8].

Робота з літературними джерелами у ході дослідження одразу наштовхнула на думку про те, що долі цих відомих особистостей насправду мають безліч перетинів і це стосується не тільки літературно-перекладацької творчості.

Молоде подружжя Костишів також оселилося у Франції, в місті Больвіллер (фр. Bollwiller), де 18 січня того ж 1929 року народилася Жінет Максимович. Пізніше родині українців-емігрантів остаточно набридли еміграційні заробітки і після закінчення Другої світової війни у 1948 році вони вирішили повернутися на батьківську землю в село Грушів Львівської області. Ще у Франції Жінет закінчила коледж, здобула освіту бакалавра, вільно володіла шістьма мовами. Повернувшись в Україну, закінчила романістику Львівського національного університету імені І. Франка. Проте, прагнення дівчини прислужитися рідному народові повернулися для неї повною несподіванкою. У 1950 році її було репресовано, упродовж 4 років молода жінка каралася в таборах і була реабілітована як безвинна жертва політичних репресій лише в 1990 році [14]. Примітно, що її ім'я внесено до тритомника з назвою «Олтар скорботи», до якого включені мартирологи українського письменства, української культури та науки з метою увічнення імен синів і дочок українського народу, які боролися за свободу і щастя рідного краю [7, с. 489].

За словами М. Петренка, Жінет потрапила саме під ту єзуїтську «галанівську хвилю», яка ніби й була спровокована саме як привід до масових репресій. Тим більше, що наділений особливими повноваженнями суд і розправа були короткими і безжальними – семикратна відповідь начеб українським терористам. [16].

На щастя репресії та реабілітація минули Івана Бабича, проте вже під час першої зустрічі з представниками влади й, зрозуміло, КДБ після перетину радянського кордону вповноважені особи заявили, що жодні кваліфікаційні документи Франції на радянській території не чинні, іноземні мови тут узагалі мало кого цікавлять, а дітям доведеться повчитись у школі, щоб одержати атестат зрілості й опанувати ази мови. Хоча міжнародні домовленості про репатріацію передбачали поновлення громадянських прав осіб, які опинилися за межами своєї країни, паспортів СРСР нікому не видали. А ще твердо порадили затамити: «Ви – ніхто. Вам буде важко» [19, с. 14].

Та французький вишкіл навчив раціонально організовувати особистий час, тому роботу на Карлівському цукрокомбінаті (саме в цьому невеличкому аграрно-індустріальному селищі, де було п'ять промислових підприємств і можливість працювати на землі, оселилася родина) Жан Бабич поєднав з навчанням у заочній вечірній школі, а пізніше – у Московському університеті імені Патріса Лумумби, де за чотири місяці навчання екстерном дістав право викладати латину, німецьку, французьку, польську мови у загальноосвітніх навчальних закладах [19, с. 14].

Неабиякий хист до технічного перекладу Жан Бабич виявив уже в двадцятирічному віці. 1951-ого юний бакалавр природничих наук університету м. Діжон (Dijon, Франція) блискуче переклав із французької й німецької мов пакет документації, необхідної для експлуатації місцевим цукрозаводом нового імпортного устаткування. Вдалих почин дав змогу колишньому репатріантові пересвідчитись у філологічній тямущості, знайти на етнічній батьківщині простір для реалізації глибоких знань мови свого дитинства й отроцтва.

Віртуозне володіння французькою мовою І. Т. Бабич спрямовував у річище практичної діяльності різнобічно: став провідним перекладачем Всесоюзного об'єднання «Зовнішторгвидав», провідного видавця зовнішньоторговельної й туристичної реклами, пакетів технічної документації на товари радянського експорту, поліграфічної продукції тощо. Полтавського «француза» не раз запрошували штатним перекладачем в організаційні комітети міжнародних виставок. Треба сказати, що той досвід перекладання

(як технічного, так і синхронного) був надзвичайно цінним, а втім, не дозволяв повносіло актуалізуватися філологічним потенціям особистості, котра з дитячих літ щиро кохалась у художньому слові. [9, с. 126].

У сімдесятих розпочалася співпраця Івана Трохимовича з відомим журналом «Всесвіт». 1974-го року українські письменницькі кола вперше заговорили про перекладача роману А. Головка «Бур'ян». Власне, саме переклад цього роману відчинив перед бабичівською музою двері співробітництва з грандом літературного перекладу – Державним спеціалізованим видавництвом художньої літератури «Дніпро», яке входило до п'ятірки найбільших у світі, експортуючи книги до 110 зарубіжних країн [3]. «Дніпро» симпатизувало представникам української школи художнього перекладу (на жаль, галасливо осудженої до небуття IV пленумом Правління Спілки письменників України 27 березня 1973 року). Причетність до поважної інституції сприяла розвиткові митця, збагачувала творчу палітру Івана Бабича розмаїттям тем і жанрів.

Перекладач назвав той перший досвід непростим: «Головка – прекрасний стиліст. Не так просто знайти відповідники його точеному слову. А українські реалії – як зробити їх доступними, зрозумілими французькому читачеві? Напружена робота наодинці з текстом тривала 9 місяців. ... Поставивши останню крапку, відчув велике полегшення. Немов гора звалилася з плечей. Але це скоро минує почуття. ... Потім я повіз переклад у видавництво. Потім робота над зауваженнями редактора. Тоді переклад рецензує зовнішній редактор (французький). Набір, вичитування гранок, знову правка... У гранках бачиш усе свіжим оком, бо за цей час уже з'явилося деяке відчуження від тексту. Та що говорити, недосконалі місця бачиш і в уже виданій книжці, й цього не можна позбутися» [2, с. 3].

Наведене вище розмірковування виразно демонструє фахові, етичні та естетичні принципи перекладацької справи. Його автор чітко бачить надзавдання: достукатися до розуму й емоцій читача, вміло підвести до адекватного сприймання реалій іншої країни, майстерно відтворити в перекладі стилістичні особливості першотвору.

Проте, спроба випробувати перо на ниві літературно-художнього перекладу завершилася усвідомленням того, що саме цей вид творчості для нього «сродний», адже душу заповонила любов до двох мов і культур. Літературний переклад як плоть і кров такої любові став частиною внутрішнього світу І. Т. Бабича, такою ж вагомою, як родина чи викладання французької у виші. Відтоді глибока залюбленість І. Бабича у французьку й українську мови збагатила його життєпростір насиченістю перекладацької праці.

Увесь вільний час Івана Трохимовича належав художньому перекладові. Повернувшись додому з інституту, працював, обіклавшись словниками, щонайменше, по п'ять годин на добу. В нічній перекладацькій лабораторії кожне слово подумки аналізувалося, добирались експресивні відтінки, вибудовувалися словосполучення, речення, абзаци. Можна твердити, що там вершилося літературне таїнство: речення першотвору ставали філігранними франкомовними висловлюваннями, що контекстуально-переконливо роз'яснювали ситуацію, авторський задум, адже для носіїв рідної його серцю французької мови кожен епізод перекладу мав означати те ж саме, що й у першотворі [19, с. 25].

І. Т. Бабич тонко відчував унікальність діалогічної місії художнього перекладу, відзначену ще Іваном Франком: «Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях, у різних часах причинялися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [21, с 7–20].

У своїй статті про Івана Трохимовича А. Дяченко влучно написав: «Інтерес до художнього перекладу виник у І. Бабича тоді, коли почали тривожити спогади про першу Батьківщину, друзів дитинства і юности» [6, с. 6.]. Ось це слово «тривожити» вказує на те, що в серці перекладача сяяла любов до Франції, що не був він до кінця щасливим у країні, куди привела його примха долі, назавжди позбавивши права на вільний вибір місця проживання, прирікаючи на терпку печаль душевної самотності, на виснажливе безсловесне змагання з лицемірством і невіглаством.

Іван Трохимович упевнився, що інтенсивна перекладацька праця може бути ефективним засобом збереження психічної рівноваги. Тому, обіклавшись словниками, дуже багато працював. То щось читав до глибокої ночі, то будив сонну тишу оселі стукотінням клавіш друкарської машинки. Уважний до кожного слова, всесторонньо аналізує, здійснює добір експресивних відтінків, вибудовує словосполучення, речення, абзаци. І так аркуш за аркушем...

Дослівно стрункий бабичівський алгоритм якісного перекладу звучить так: «Починаю з ознайомлення з творчістю письменника, книгу якого перекладатиму. Стараюсь прочитати якомога більше літературознавчих критичних статей, адже для перекладача важливо не просто глибоко знати текст першотвору й намагатися якнайточніше відтворити його. Треба знати і розуміти підтекст. Хоч робота над тестом – головне. І тут приходять на допомогу словники» [2, с. 3].

Жінет Максимович прийшла в перекладацьку творчість також у сімдесятих, прийнявши рішення нести в романський світ українське художнє слово, а визнання як талановитий перекладач отримала вже 1975 року з появою франкомовного перекладу книги Василя Стефаника, до якої увійшли «Камінний хрест» та сорок новел письменника. На той час франкомовних перекладачів було не так вже й багато та й ті «час від часу зазнавали різних нагінок з боку влади, звинувачені то в «націоналізмі», то в спробах чинити опір асимілюванню української мови з російською через знищення найважливіших особливостей її лексики, синтаксису та стилістики, то звинувачена у виборі для перекладу якогось опального письменника чужої літератури». Її шлях до художнього перекладу був довгою дорогою до рідної культури.

В Україні, за словами Я. Кравця, Жінет «зберігала щемливо-тужну любов до рідної їй Франції, а все ж відчула себе українкою; саме тут забриніли в її естві приглушені іншомовним середовищем мелодійні звуки рідної мови. Україні віддала талан і талант, вибравши одне з найважчих інтелектуальних ремесел – літературну роботу, зокрема перекладацьку справу. Була у цій царині одночасно і майстринею, і підмайстром, бо, перекладаючи французькою мовою, глибше пізнавала українську в усіх її нюансах та різновидах. Була старанною ученицею, яка прагнула пізнати в українському тексті все аж до останнього слова, не залишаючи нічого їй незбагненого чи незрозумілого. Вже пізніше, будучи авторитетним і визнаним перекладачем, ніколи не цуралася порад своїх колег» [13, с. 186–187].

Разом зі своїм київським колегою Казимиром Шиманським та полтавчанином Іваном Бабичем – зауважує Ярема Кравець – Жінет Максимович зламала багаторічну монополію московських видавництв, що упродовж довшого часу друкували переклади класиків національних літератур республік колишнього Радянського Союзу в інтерпретаціях не з оригіналу, а з його російського перекладу.

У творчому доробку Жінет Максимович понад двадцять перекладених книг, серед яких «Земля» О. Кобилянської (1973), «Злодій», «Вечірня година» «Камінний хрест» та інші новели В. Стефаника (1975), які принесли їй справжнє визнання як майстра літературного перекладу. Критики звернули увагу на добрий перекладацький хист перекладачки, її вміння відтворити фразову ритміку оригіналу, динамізм вислову, семантичну образність. У творчому доробку митця також новели О. Довженка,

О. Гончара, Р. Іваничука, «Перехресні стежки» і «Для домашнього огнища» Івана Франка, «Європа–45» П. Загребельного та ін.

Не оминули Жінет Теодорівну й цензурні утиски й заборони колишньої авторитарної влади. Упродовж тривалого часу франкомовний переклад повісті Ярослава Галана «Гори димлять» пролежав «у шухляді». Мабуть, через це, особливо радісним для неї виявився день, коли він нарешті побачив світ, а разом із цією подією прийшло переконання у правильності зробленого вибору. Зі слів Я. Кравця, Жінет Максимович, бралася за короткий жанр, публіцистику, друкувала свої переклади в антологічних добірках, постійно працюючи над словом, не соромлячись звертатися до авторів українського оригіналу, якщо не досить добре розуміла й уявляла собі ту чи іншу українську реалію.

Перекладачка перебувала у постійній праці; мереживом французьких слів лягають на папір усі муки й боління її творчого пошуку, невдоволення зробленим, прагнення осягнути незбагненний ідеал. Мандрують у закордонні світи французькі О. Довженко, О. Гончар, П. Загребельний, Р. Іваничук, Р. Федорів. Такі різні за настроєм, такі неподібні своїми стильовими особливостями. Мандрують, щоб нагадати не одному натуралізованому французові, бельгійцеві, швейцарцеві, синам і внукам вихідців з України, запах гіркої полину, квітування макових полів, казкову красу верховинських полонин, зрушити в їхніх серцях щемкий біль за давно залишеною Батьківщиною. «Окраса і гордість нашої спілчанської громади, Жінет Максимович у творчому горінні, щохвилини дає реченням снагу, стилю – світлі барви, беручи на свій гордій перекладацькій лірі милозвучні акорди, прославляючи нас і наш край» [12, с. 131; 13].

Про перекладацьку майстерність Ж. Максимович писали у своїх наукових розвідках і рецензіях Г. Кочур, Р. Зорівчак, Я. Кравець, львівські літературознавці М. Якуб'як та Ю. Домбровський. Зокрема, М. Якуб'як вказував на «легкість перекладу, добрий художній смак і знання тонкощів французької літературної мови» [22, с. 164], а Ю. Домбровський зауважував на надзвичайній точності перекладу, відсутності істотних відступів від першотвору, перекладацьких вільностей чи кальок-буквалізмів. «Переклад читається так само легко й цікаво, як і оригінал, оскільки зроблений він доброю французькою мовою з багатим використанням розмовної лексики і фразеології» [5, с. 203–204.].

Цікаво, що в житті Івана Бабича та Жінет Максимович була й інша грань, так само виразна і багата, це – педагогічна діяльність. Відданість французькій мові, майже фанатичне захоплення літературою вони, як справжні педагоги, передавали своїм вихованцям – учням середніх шкіл і студентству.

Першого вересня 1964 року Іван Бабич, маючи одинадцять років досвіду роботи в сільських школах Карлівського району Полтавської області, одержавши диплом із відзнакою Харківського педагогічного інституту іноземних мов та Вищих педагогічних курсів із підготовки висококваліфікованих викладачів іноземних мов Московського державного педагогічного інституту, дебютував як викладач Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, а згодом і як професійний перекладач [1]. «Ідеями і справами кафедра вирувала: треба було готуватися до занять, організовувати самостійну роботу студентів, виїздити на консультації для заочників, читати лекції вчителям міста й області, готувати та обговорювати на методсемінарах доповіді, брати участь у науковій і виховній роботі тощо. На кафедрі апробувалася технологія навчання іноземних мов із використанням нових технічних засобів навчання, методик лінійного програмування, створювався фонд аудіозаписів, мікрофільмів, експериментально досліджувалося питання оптимального домашнього завдання для студентів тощо» [8]. Навіть особиста зацікавленість Івана Трохимовича технічним перекладом стала навчально-методичним і виховуючим фактором. У перший рік роботи він підготував доповідь на науковий семінар кафедри «Лексична синонімія у французькій технічній літературі» [8], потім порушена тема вилилася

в інший ракурс: «Використання перекладу на заняттях з іноземної мови» [4]. Якщо науковий напрям не дуже імпонував новачкові, то навчальний і виховний із перших днів припали до душі. Виступивши ініціатором радіолекторіїв іноземними мовами в гуртожитках, старший викладач Бабич коригував матеріали студкорів, тренував дикторів-кореспондентів, які не лише інформували про події в інституті, а й виразно читали мовою оригіналу ліричні твори. Розклади радіопередач склалися так, щоб виходити в ефір першого вересня кожного нового навчального року [4, с. 82].

Він розробив курс технічного перекладу для майбутніх фізиків, математиків і хіміків, уклав навчально-методичний посібник «Тексти для читання з фізики» [18], заснував гурток технічного перекладу, очолив оргкомітет конкурсу на кращий художній переклад (конкурс проводився в двох номінаціях: проза та поезія) [19, с. 21].

Як куратор академічної групи І. Бабич організовував розвивально-виховні заходи: готував із студентами філологічного факультету вечори іноземних мов, бесіди, диспути, екскурсії, концерти тощо [8; 17]. Усе це робилося по-бабичівськи: спокійно, ґрунтовно, без зайвої метушні й фанфаронства. На його заняттях панувала така атмосфера, в якій ніхто не боявся необізнаності, не соромився запитувати, висловлювати свою думку.

У період професійної діяльності на кафедрі іноземних мов Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка І. Бабич знаходив незліченні ціннісно-сміслові виміри викладання як служіння майбутньому. Протягом 1964–1989 років уродженець Франції ніс школярам і вчителям, студентам і викладачам коштовні перлини свого інтелекту й педагогічного досвіду, а франкомовній читацькій аудиторії – світлу енергію українського літературного слова.

На переконання Я. Кравця, Жінет Теодорівну Максимович необхідно сприймати у двох нерозривних іпостасях – як педагога і перекладача. На сайті Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка знаходимо інформацію про те, що від 1961 по 1995 рр. вона працювала на кафедрі іноземних мов викладачем французької мови, наполегливо впроваджуючи те, що сьогодні називають «гуманітарним вихованням студентства». Не один львівський філолог знайомий з уроками справжньої ерудиції, які Жінет Максимович проводила зі студентами, а ще блискучі щорічні інтернаціональні вечори, в організацію яких вкладала весь свій запал і постійне відвідування разом із студентами вернісажів, виставок, проведення окремих занять у залах Музею українського мистецтва. На відкриті заняття, які проводила Максимович-педагог, охоче ходили не лише колеги з інших кафедр вишу, а й учителі шкіл, вивчаючи її лекторську й фахову майстерність. Розмірковуючи над тим, що могло б привабити сьогоднішнього студента у вивченні граматичних часів французької мови й граматики загалом, педагог запропонувала ефективний метод, скориставшись своїми глибокими знаннями французької літератури; адже те чи те граматичне явище можна викладати через вірші П. Ронсара, В. Гюґо, П. Елюара, Ж. Превера, М. Карема, які студенти вивчають напам'ять. У цьому вона вбачала подвійну користь: засвоюється граматичне правило, а окрім того, виробляється вміння артистично читати вірш, досягаючи глибину поетичного слова [13, с. 186–187].

Ярема Кравець переконує, що не одного зачарувала ця жінка своєю французькою. Доцент кафедри романістики ЛНУ імені І. Франка, талановитий філолог-романіст Олександр П'явка, який навдивовижу глибоко опанував французьку мову, згадував, що його, учня-старшокласника 49 СШ м. Львова, запалила французькою мовою учителька-практикантка Жінет Максимович. Випускники консерваторії довго пам'ятатимуть вірші французьких поетів, що їх напам'ять читали своїй професорці.

Перетнувшись у часі і просторі Іван Трохимович Бабич та Жінет Теодорівна Максимович сумлінно й чесно творили спільну працю у царинах літературного перекладу та педагогіки. Їхню подвижницьку працю можемо вважати взірцем високої любові до

французької та української мов, а їхній перекладацький доробок значущим внеском у скарбницю української школи художнього перекладу.

Як педагоги – обидва були вимогливими й принциповими, та водночас дуже тактовними і доброзичливими, не дозволяли собі найменшого приниження гідності студента. Таку ж доброзичливість, тактовність, навіть шляхетність високої проби виявляли вони й у буденному літературному житті. Virізнялись неабияким почуттям людської гідності.

Література

1. Бабич Іван Трохимович. Особова справа. – Архів ПНПУ, Ф. 1507, спр. 1015, арк. 1–28.
2. Бабич І. Т. Про текст, підтекст і пошуки влучного слова / І. Т. Бабич // Зоря Полтавщини : загальнополіт. газ. / засн. Полт. облрада, Полт. обл. ком. КПРС ; голов. ред. Леонід Думенко. – Полтава : Вид-во “Полтава”, 1988. – Виходить у віт., п’ятн. 1988, 28 лют. № 14. – С. 3.
3. Видавництво «Дніпро» святкує своє 90-річчя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture.unian.net/ukr/detail/187363>. – Назва з екрана.
4. Домбровський Ю. Видано в СРСР / Юрій Домбровський // Всесвіт. – 1984. – № 1. – С. 122–125. – Рец. на кн. : Vassyl Kondratenko, La Tache Blance, Kyiv : Editions “Dnipro”, 1976.
5. Домбровський Ю. «Європа – 45» французькою мовою / Ю. Домбровський // Всесвіт. – 1987. – № 7–8. – С. 203–204.
6. Дяченко А. Іванові Бабичу – 60 / Анатолій Дяченко // Літературна Україна : всеукр. літ.-публіцист. газ. / засн. правління Спілки письмен. України ; голов. ред. Б. Рогоза. – К. : Вид-во «Київська правда», 1989. – Виходить у четв. 1988, 20 лип. № 3 (4335). – С. 6.
7. Жулинський Микола Безодня української печалі / Микола Жулинський // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1999. – №1/2 (10/11). – С. 481–493.
8. Книга протоколів засідань кафедри іноземних мов 1969–1970 н. р. – ДАПО (Державний архів Полтавської області), Ф. 1507, оп. 3, спр. 25, арк. 10.
9. Король Лариса Митець літературного перекладу Іван Трохимович Бабич / Лариса Король, Лідія Черчата // Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи : зб. наук. статей. – Полтава: ПНПУ, 2011. – 343 с.
10. Король Лариса Педагогічні вершини у життєсвіті Івана Бабича / Лариса Король // Витоки педагогічної майстерності. – 2014. – Вип. 14. – С. 145–151
11. Кочур Григорій Жінет Максимович. Відтворено французькою / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв’ю / Упоряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 542–543.
12. Кравець Я. У творчому горінні. Жінет Максимович – 60 / Я. Кравець // Жовтень. – 1989. – № 5. – С. 131.
13. Кравець Я. Слово про перекладацький шлях Жінет Максимович / Я. Кравець // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – 2014. – Вип. 22. – С. 186–197.
14. Максимович Жінет Теодорівна // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=60948 – Назва з екрана.
15. Мирний В. Він відкривав Україну світові : [Про письменника і перекладача І. Т. Бабича] / В. Мирний // Полтавська думка : незалежна газета. – 1999, 4 черв. № 23 (239). – С. 7.
16. Петренко М. Львів’янка з паризьким шармом [Електронний ресурс] / Микола Петренко. – Режим доступу : https://zaxid.net/lvivuanka_z_parizkim_sharmom_n1248074. – Назва з екрана.
17. Протоколи засідань кафедри іноземних мов 31 серпня 1981 – 29 грудня 1982 рр. – ДАПО, Ф. 1507, оп. 3, спр. 110 № 161, арк. 51– 52.
18. Річні плани і звіт про роботу кафедри за 1983–1984 н. р. – ДАПО, Ф. 1507, оп. 3, спр. 1212 № 16–11, 16–12, арк. 15.
19. Слово про Івана Трохимовича Бабича : Історико-біографічний нарис / Лариса Король, Наталія Кришталь, Лідія Черчата. – Полтава : ПолтНТУ, 2009. – 62 с.
20. Тарнавська М. Книга, яка викликає подив і заздрість [Електронний ресурс] / Марта Тарнавська. – Режим доступу : <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/101/41/>. – Назва з екрана.

21. Франко І. «Каменярі». Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання / Іван Франко // Збір. тв. : у 50 т. ; Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 39. – С. 7–20.
22. Якуб'як М. Нове життя повісті (Olga Kobylanska. La Terre, traduit de Tukrainien par Ginette Mahymovitch, Editions "Dnipro", Kiev, 1973) / М. Якуб'як // Всесвіт. – 1975. – № 6. – С. 164.

Key words: *Ivan Babych, Zhinet Maksymovych, life, pedagogical activity, literary activity, artistic translation.*

Summary. *The article is devoted to the life and professional activity investigation of the well-known representatives of the Ukrainian translation studies school of the last quarter of the twentieth century I. Babych and Zh. Maksymovych. The author emphasizes the intersections of these prominent personalities' fates, whose pedagogical and literary work can impress with the potent achievements and rather laconic illustration of their original work significance because of the all-round research lack.*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Олександр Люлька, Віталій Ляховський, Олександр Ковальов, Іван Немченко, Костомарова Інна, Тамара Городова-Андрєєва, Олег Краснов, Олексій Кизименко

*Вищий державний навчальний заклад України
«Українська медична стоматологічна академія»
(м. Полтава)*

Анотація. Термін «лікарська помилка» має як медичне трактування, так і юридичне. До кримінальної відповідальності лікар під час виконання своїх професійних обов'язків може бути притягнутий у випадках недбальства, недобросовісності та наявності складу злочину.

Ключові слова: лікарська помилка, кримінальна відповідальність.

*Если общество возложит всю полноту
ответственности на врача, то
кто же будет лечить больных?
О. Е. Бобров*

Україна впевнено почувається в турбулентних водах медичної реформи, що розпочата у нашій країні й обіцяє більшості людей позбавлення від негативних явищ старої прорадянської медицини та винагородити оновленою, європейською.

Наявні численні приклади покращення медичного забезпечення населення, багато чого наобіцяно й лікарям. Одна з переваг цієї реформи – лікування простого українця за сучасними європейськими протоколами, дотримання яких буде обов'язковим для лікарів практичної спрямованості. Загалом, якщо анонсовано таке покращення у медичній сфері та ще при значному збільшенні фінансування, то у багатьох виникають питання: «А що буде натомість? Чим повинні будуть розраховуватися лікарі за таке “покращення”?»

Суспільство, якому за будь-якої нагоди, нагадують про значне матеріальне збагачення людей у білих халатах на тлі постійного зубожіння більшості, буде вимагати від працівників сфери охорони здоров'я «відповідної якості» цих послуг. А незадоволених пацієнтів, упевнених у тому, що все й одразу повинно змінитись за європейськими протоколами, буде чимало. Це призведе, на нашу думку, як мінімум, до збільшення претензій хворих та їхніх родичів з аргументуваннями типу «порушення клятви Гіпократа», «лікарська помилка» тощо.

Зважаючи на зростаючий рівень юридичної обізнаності населення, можна припустити, що ці звернення будуть спрямовані до органів слідства та до суду. Зрозуміло, що не може все навколо бути або білим, або чорним, не можуть всі лікарі бути однаково фаховими та компетентними, бо лікарі – це люди, а люди всі різні і можуть помилятися, як і працівники інших професій, але, задля об'єктивного погляду на проблему, зауважимо, що не кожен лікар, який припустився помилки, – злочинець. Так, наслідки лікарських помилок можуть бути фатальними, але якщо без ретельного об'єктивного аналізу причин та перебігу професійних дій лікаря карати «за буквою закону» всіх «винних», то хто з молодих людей захоче добровільно присвятити своє життя та здоров'я настільки небезпечній та відповідальній роботі? Хто буде лікувати в нашій країні наступне покоління? Беззаперечно, не можна безапеляційно захищати всіх лікарів, бо випадкам протиправних їхніх дій належить давати правильну юридичну оцінку з наступним покаранням, як і всім порушникам закону в Україні.

Мета нашої роботи – проаналізувати поняття «лікарська помилка» в роботі медичних працівників та виокремити протиправні дії, за які вони повинні нести відповідальність за законом.

Сьогодні у світі немає загальноприйнятого визначення поняття «лікарська помилка». У Вікіпедії запропоноване таке визначення: незловмисне упущення лікаря (або будь-кого з медичного персоналу) в його професійній діяльності, якщо при цьому не було недбальства, недобросовісності, самовпевненості, байдужості. Таким чином, лікарська помилка виникає при добросовісному ставленні медичного працівника до своїх обов'язків, коли немає причини говорити про наявність ознак злочину.

Лікарські помилки умовно можна поділити на три групи: деонтологічні, діагностичні та лікувальні. Лікарські помилки першої групи пов'язані з порушенням принципів етики та деонтології по відношенню, насамперед, до пацієнтів або до інших колег. Попередити такі помилки можуть рівні, довірливі взаємовідносини між лікарем та пацієнтом, між колегами, спираючись на високий професійний рівень медичного працівника та значні досягнення медичної науки.

Діагностичні помилки виникають у випадках ігнорування або невмілого використання лікарем анамнезу захворювання пацієнта, при ігноруванні важливих деталей виникнення чи перебігу хвороби, особливостей реакції організму пацієнта на дію ліків тощо. До помилок діагностики належать випадки неповного обстеження хворого, коли для правильного встановлення діагнозу не було використано весь доступний арсенал досліджень (інструментальних, лабораторних тощо) [2].

Коли обстеження пацієнта було проведене у достатньому для встановлення правильного діагнозу обсязі з використанням сучасних інформативних методів дослідження, але при комплексному аналізі їх результатів були зроблені помилкові діагностичні висновки або їх трактування, що не дало змоги правильно оцінити стан хвороби, її період тощо. Якщо, своєю чергою, зазначені обставини вплинули на якість лікування і мали негативні наслідки для здоров'я пацієнта, – це також діагностичні лікарські помилки.

Крім того, якщо обстеження хворого відбувається поспішливо, хаотично, безсистемно та недбало, це може призвести до поверхневого інтерпретування результатів

дослідження та хибного формулювання клінічного діагнозу, – це також вважається лікарською помилкою.

Лікувальні помилки в першочергово впливають із діагностичних і пов'язані з неправильним клінічним діагнозом. Унаслідок таких хибних чи неповних діагнозів хворому призначається лікування, яке не відповідає істинному характерові захворювання, і в той же час не проводиться (або своєчасно не проводиться) необхідна терапія.

Також, на виникнення помилок впливає наявність об'єктивних причин, серед яких основними вважаємо небажання хворого деталізовано розповісти лікарю щодо перебігу свого захворювання, атиповий перебіг хвороби, анатомічні особливості організму пацієнта, загострення супутньої патології. Крім того, будь-який лікар, як звичайна людина, не гарантований від виникнення помилок у роботі. Тому, причиною лікарської помилки можуть бути і суб'єктивні причини: особливості характеру медичного працівника, упереджене ставлення лікаря до хворого, поверхневий аналіз результатів обстежень, нелогічне їх осмислення тощо [1].

Особливо важливим вважаємо те, що під поняття лікарська помилка не слід підводити неналежне виконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків, що в свою чергу тягне за собою настання юридичної відповідальності. Відокремлюють лікарську помилку від дій, що підлягають кримінальній відповідальності, наступні ознаки. По-перше, дії медичного працівника у конкретному випадку були об'єктивно невірними і не відповідали загальноприйнятими по відношенню до конкретної патології. По-друге, лікар усвідомлював, що його дії (або бездіяльність) є невірними і можуть призвести до негативних наслідків у хворого. По-третє, дії лікаря викликали ускладнення у хворого (смерть пацієнта або суттєву шкоду здоров'ю) [3].

Отже, якщо лікар при виконанні своїх службових обов'язків керувався загальноприйнятими поглядами на діагностику та лікування хвороби пацієнта (підручники, клінічні протоколи, рішення симпозіумів, конференцій, експертних нарад тощо) та не допускав проявів недбальства, недобросовісності, то у випадках негативних наслідків лікування не підлягає кримінальній відповідальності.

Література

1. Акопов В. И. Право в медицине / В. И. Акопов, Е. Н. Маслов. – М. : Книга-сервис, 2002. – 352 с.
2. Бобров О. Е. Врачебная ошибка или профессиональное невежество? Мифы, иллюзии, реальность / О. Е. Бобров // Лекарь. – 2008. – № 1–2. – С. 6–12.
3. Эльштейн Н. В. Современный взгляд на врачебные ошибки / Н. В. Эльштейн // Терапевтический архив. – М. : Медицина, 2005, № 8. – С. 88–92.

Summary. *The term “medical error” has both a medical interpretation and a legal one. In the course of performing his professional duties, a doctor may be prosecuted in cases of negligence, unfairness and the presence of a crime.*

Key words: *medical error, criminal liability.*

ІННОВАЦІЙНА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ НА КАФЕДРІ ХІРУРГІЇ

*Віталій Ляховський, Іван Немченко, Олександр
Ковальов, Олександр Люлька, Геннадій Баля*

*Вищий державний навчальний заклад України
«Українська медична стоматологічна академія»
(м. Полтава)*

***Анотація.** Поєднання в роботі студентського наукового гуртка наукової діяльності з інноваційно-інформаційними технологіями дає можливість студентам самостійно вирішувати професійні задачі, підвищуючи тим самим їх мотивацію до навчання, культивувати у студентів інтерес до проблем науки, в результаті чого спостерігається зростання і покращення якісних показників їх навчальних досягнень,*

***Ключові слова:** інноваційно-інформаційні технології, викладач, студент, студентський науковий гурток.*

Інноваційна освітня діяльність – це складний процес, який потребує умілого, конструктивного впровадження інноваційних педагогічних технологій. Сутність сучасного інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної активної взаємодії тих, хто навчається, з опорою на моделювання прикладів та пошук спільних рішень у відповідній ситуації [5].

Основою сучасної інтерактивної підготовки є безпосередня участь кожного учасника процесу, що спонукає до взаємообміну інформацією і розв'язання тієї чи тієї проблеми [6].

Інноваційні технології охоплюють процес інформатизації, спрямований на створення методичних систем навчання, зорієнтованих на розвиток фахової майстерності майбутнього лікаря, формування вмінь самостійно здобувати знання, виконувати інформаційну, навчальну та науково-дослідну діяльність, а також самостійну обробку навчальної та наукової інформації [3]. Розвиткові інформаційної культури сприяє самостійна та науково-дослідницька робота студентів, яка потребує індивідуального підходу і відзначається сформованістю індивідуального стилю їхньої професійної діяльності. До продуктивних методів такої роботи належить виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань як розгорнутий виклад певної наукової проблеми [4]. Тому ми вважаємо, що науково-дослідна й інноваційна робота студентів є важливим напрямом підготовки майбутніх фахівців високої кваліфікації та невід'ємним складником єдиного навчально-виховного і науково-інноваційного процесу.

З метою всебічного сприяння і залучення студентів до науково-дослідної роботи, винахідницької та творчої діяльності, на кафедрі хірургії № 1 Української медичної стоматологічної академії функціонує студентський науковий гурток. Його діяльність ставить за мету організацію наукових досліджень у хірургії, підвищення наукового рівня та розвитку творчого потенціалу як студента, так і викладача. Наукова робота студентів, яка проводиться під керівництвом наставників, охоплює такі форми: виконання запланованої науково-дослідної роботи, за результатами якої надалі відбувається написання і видання друком наукових статей, тез доповідей, отримання Патентів України,

аналіз нововведень та інформаційних листів. Залучення майбутніх лікарів до наукових досліджень зумовлюється сьогодні потребами життя, оскільки можливості вивчення й упровадження передового медичного досвіду потребують якісних наукових досліджень у хірургії, екстраполяції ефективних елементів закордонного медичного досвіду в сучасні українські реалії [2]. У такій співпраці забезпечуються можливості взаємин студентів та викладачів як рівноправних суб'єктів освітньо-виховного процесу, що мають спільну ідею стосовно знань та вмінь. При цьому досвід студента визнається не менше значущим, ніж досвід викладача, який не дає готових знань, а спонукає свого вихованця до самостійного пошуку, тобто, досвід того, хто навчається, слугує першорядним джерелом навчального пізнання. Викладач має можливість виявити і розвинути свої здібності, адже він виступає як організатор, консультант [1].

За таких умов роль викладача як організатора наукової роботи студентів нині посилюється. Дослідницька робота з використанням сучасних інноваційно-інформаційних технологій розкриває певні якості теоретичного мислення і системи вмінь, як-от: уміння спостерігати за явищами і добирати факти; усвідомлювати сутність процесу, що вивчається, формулювати наукові гіпотези, проводити експерименти, робити висновки й узагальнення, встановлювати міжпредметні зв'язки, здійснювати системно-комплексний підхід до проблеми досліджень. Виникає глибока внутрішня мотивація, студенти починають приймати важливі рішення та залюбки розвивають свої професійні медичні вміння.

Поєднуючи наукову та інноваційно-інформаційні технології в роботі зі студентами, викладачі кафедри культивують у них інтерес до актуальних проблем науки, підвищуючи в такий спосіб рівень їхньої вмотивованості до навчання. Тут особливо важливою постає тісна співпраця між викладачем і студентом: викладач виступає в ролі консультанта, скеровує та спрямовує наукові пошуки студента в потрібне русло. В усьому розмаїтті інформації він допомагає йому виокремити конструктивні ідеї, ефективні напрацювання і підходи для розв'язання того чи того завдання, з обов'язковою презентацією та захистом результатів своєї наукової роботи.

Узагальнюючи, зазначимо, що праця викладача-керівника студентського наукового гуртка – це висококваліфікована розумова праця. В ній органічно поєднано знання й ерудицію вченого з мистецтвом педагога, високою культурою та інтелектуальною, моральною зрілістю, усвідомленням обов'язку й почуттям відповідальності.

Таким чином, сучасне інтерактивне навчання розширює межі пізнавальних можливостей, сприяє аналізу та застосуванню отриманої у процесі навчання інформації, забезпечує формування навичок, необхідних у майбутній професійній медичній діяльності. При цьому слід зауважити, що науково-дослідницька робота студентів є невід'ємним складником застосування інноваційних технологій у роботі студентського наукового гуртка. Впровадження в роботу зазанчених технологій, допомагає студентам самостійно розв'язувати професійні завдання, в результаті чого простежується покращення якісних показників навчальних досягнень студентів.

Література

1. Баханов К. О. Інтерактивне навчання / К. О. Баханов // Історія в школах України. – 2008. – № 2. – С. 31–36.
2. Галиця І. О. Інноваційні механізми активізації педагогічного і наукового процесів / І. О. Галиця // Вища школа. – 2011. – № 7/8. – С. 31–37.
3. Гречаник Б. В. Інноваційний потенціал вітчизняних ВНЗ: особливості та проблеми його формування / Б. В. Гречаник // Інвестиції: практика та досвід. – 2010 – № 11. – С. 24–27.
4. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / Н. В. Кошечко // Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 115 с.

5. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К. : СПД Кулінічев Б. М., 2007. – 144 с.
6. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / О. І. Січкарук // К. : Таксон, 2006. – 88 с.

Summary. *The combination of the work of the student scientific circle of the scientific activity with the innovation-information technology enables students to solve their professional problems independently, thereby increasing their motivation to study, cultivating students' interest in the problems of science, which results in the growth and improvement of the qualitative indicators of their educational achievements*

Key words: *innovation and information technologies, teacher, student, student scientific circle.*

ВИКЛАДАЧ ІННОВАЦІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ, ЯК СУБ'ЄКТ ПРОЦЕСУ ПЕРЕДАЧІ ЗНАНЬ І ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ

Іван Немченко, Віталій Ляховський, Олександр Ковальов, Олександр Люлька, Геннадій Баля

*Вищий державний навчальний заклад України
«Українська медична стоматологічна академія»
(м. Полтава)*

Анотація. *Інноваційна діяльність викладача стає основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті і одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку. Використання сучасних інформаційних технологій якісно впливає на професійну діяльність викладача, в результаті чого він виступає в ролі інтелектуала, організатора навчального процесу та транслятором необхідних знань, умінь і навичок.*

Ключові слова: *викладач, модернізаційні реформи, інноваційний розвиток, компетентність, професійне мислення.*

Головною тенденцією в сучасній освіті є дедалі ширше впровадження освітньої моделі «освіта протягом життя», яка дозволяє людині адаптувати і розвивати свої компетенції і професійні навички у відповідності до швидких змін в медицині.

Останнім часом виникає необхідність у позитивних зрушеннях професійного менталітету викладачів ВЗО, що є дуже важливим ресурсом якісної та ефективною вищою медичної освіти. Проблема сучасного викладача полягає у багатогранній діяльності її поліфункціональній специфічності, передбачає сукупність та грамотну реалізацію численних професійних функцій [3].

У результаті сучасних перетворень у вищій освіті у викладачів виникає потреба в підвищенні рівня загальної та професійної культури, ще більш повного прояву індивідуальності та формування професійних якостей, менталітету, що потребує інтегрування знань та передбачає розширення кругозору, саморозвитку і самовдосконалення [5].

У контексті інноваційної стратегії цілісного педагогічного процесу істотно зростає роль викладача як безпосереднього носія новаторських процесів. З впровадженням в навчально-виховний процес сучасних технологій він все більш освоює функції консультанта, порадирика. Це вимагає від нього спеціальної психолого-педагогічної підготовки, так як у його професійній діяльності реалізуються не тільки спеціальні, сучасні предметні знання але і технології навчання та виховання. Саме на цих принципах формується готовність до реалізації педагогічних інновацій [2].

Тому, в реаліях сьогодення враховуючи сучасні вимоги до професійної діяльності викладач не тільки повинен знати предмет, який викладає, але і розвивати пізнавальні інтереси та потреби, удосконалювати самостійність мислення, бути самоорганізованим, ініціативним, відповідальним, спрямованим на загальнолюдські цінності. Важливо також відмітити обов'язкове впровадження викладачем в навчально-виховний процес інноваційних методик та технологій навчання, які мають за мету передачу знань і формування потреби в знаннях, а також нові компетенції в професійній діяльності, уміння використовувати власні ресурси [1].

Важливе значення має і пізнавальний компонент особистісної готовності викладача до інноваційної діяльності, який характеризується зокрема створенням відповідної атмосфери творчої, пошукової, інноваційної діяльності, формування необхідних знань, умінь і навичок.

На сьогоднішній день інноваційна діяльність викладача стає основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті і одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому. Тому не має ніякого сумніву що використання сучасних інформаційних технологій якісно впливає на професійну діяльність викладача, в результаті чого він виступає в ролі інтелектуала, організатора процесу навчання та транслятором знань [6].

Сучасний стан освіти характеризується зміною підходів до навчання, а саме, від підходу «отримання знань» до «компетентності». Якщо раніше від викладача вимагалось передати знання студентам із предмета, і цього було достатньо, то тепер він повинен сформувати у студентів компетенції і допомогти їм стати компетентними, тобто досягнути відповідної компетентності [4].

Як відомо формування компетенцій передбачає, на самперед, поєднання знань з тією особистістю, яка володіє цими знаннями, і, відповідно до цього, набуває здатності компетентно використовувати їх у своїй практичній діяльності. У результаті процесу навчання, студент повинен не просто оволодіти певним набором знань, а бути здатним компетентно здійснювати професійну діяльність зі знанням своєї справи. Оволодіння такими компетенціями, зазвичай, відбувається під керівництвом викладача. Тому, для досягнення ефективної передачі знань і формування компетенцій викладач повинен володіти не тільки методикою викладання, а також сучасними інноваційними педагогічними технологіями.

Отже, викладач повинен бути не тільки фахівцем із предмета, який викладає, а ще й фахівцем із навчання цього предмета, тобто постійно вдосконалюватися як методист, якісно готувати матеріал до занять, розробляти навчально-методичні рекомендації, підручники та навчально-методичні посібники, розробляти і впроваджувати в навчальний процес сучасні інноваційні педагогічні методи, прийоми і технології навчання.

Разом із тим викладач повинен привчити студентів до систематичного безперервного навчання. оскільки без цього вони не зможуть виконувати свою професійну діяльність на належному рівні. Тому, роль викладача, як суб'єкта передачі знань, потребує виконання ним функції формування у студентів потреби в постійній безперервній освіті і самоосвіті. Ще більш актуальним це постає у час інформаційних

технологій, коли значно важливою стає здатність до безперервного поповнення знань та компетенцій, ніж конкретні знання.

Враховуючи реалії сьогодення, викладач повинен постійно знаходитися в науковому пошуку, результати якого повинні використовуватись в практичній діяльності, і головне – сприяти вдосконаленню процесів передачі знань студентам і формуванню у них компетенцій. Тому, не менш важлива роль сучасного викладача пов'язана з його науковою діяльністю, підвищенням власної науково-методичної кваліфікації а також керівництвом науково-пошуковою роботою студентів. Така роль викладача відображає його призначення як суб'єкта формування знань, процесу наукового пошуку пов'язаного з отриманням нових наукових результатів, їх підготовкою до публікації у вигляді наукових статей, доповідей на наукових конференціях.

Крім того, з метою забезпечення якісної підготовки, постійного підвищення кваліфікації, викладач повинен залучати студентів до самопізнання і саморозвитку, формувати у них не тільки професійні, але й соціально-особистісні компетенції, які передбачають наявність у студентської молоді активної громадянської позиції і соціального інтелекту.

При цьому необхідно відмітити також позитивний вплив на навчальний процес використання інноваційних технологій навчання, які передбачають, на сам перед, формування як соціально-особистісних, так і комунікативних компетенцій, що є безперечно важливим для майбутнього лікаря. А саме розвиток у студентів таких якостей, як уміння навчатися, організованість, самостійність, відповідальність, самопізнання, саморозвиток, самоконтроль та самопланування, потреба в реалізації власного особистісного потенціалу, засвоєння принципів лікарської деонтології, необхідність обирати відповідну лінію поведінки щодо пацієнта, уміння говорити з хворим, викликати його довіру, розговорити його, задавати «правильні питання», що дасть змогу поставити правильний діагноз і призначити план лікування [3].

Слід зазначити, що дані якості студентів можуть бути реалізовані лише в процесі вирішення практичних і науково-пошукових завдань, спрямованих на інтеграцію досвіду отриманого раніше і набуття нового в процесі спільної діяльності з викладачем або ж під його керівництвом. Тут викладач виступає, як суб'єкт процесу формування соціально-особистісних якостей студента, його підготовки до майбутньої лікарської діяльності, як організатор практично-орієнтовної діяльності студентів, тобто конструктора реальної практичної діяльності, яка забезпечує застосування отриманих знань і компетенцій, тобто здатності використовувати набуті знання і компетенції на практиці для досягнення високих результатів, що диктується вимогами сучасного суспільства.

Також, на нашу думку, не менш важливою є роль викладача як суб'єкта глобалізації та інтернаціоналізації, суб'єкта міжнародної освітньої та наукової співпраці, що досягається орієнтацією на міжнародні стандарти якості освіти з використанням провідних досягнень вітчизняної вищої школи.

З метою підвищення ефективності роботи викладачів актуальним є впровадження в їх роботу інноваційних технологій навчання, оскільки інноваційний характер у їх роботі полягає в перетворенні наукового знання в інновації, тобто від ідеї до практичного використання, що забезпечує ефективне використання вже створеного досвіду в нестандартних ситуаціях, в уміння продукувати ідею, реалізувати її в конкретних умовах, бачити всі варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми.

Тому, можемо стверджувати, що викладач інноваційної орієнтації – це особистість, здатна брати на себе відповідальність, і є найбільш перспективним соціальним типом педагога, який спрямований на науково-обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу, має адекватні ціннісні орієнтації, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової

інформації. Також, є суб'єктом процесу передачі знань і формування професійних компетенцій, які виражаються в готовності до самостійної роботи над собою, умінні керувати власним часом (time management), будувати стратегію особистісного та професійного розвитку, є організатором наукової роботи студентів, що спрямоване на досягнення єдиного результату – створення умов для якісної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Беляєва О. М. Професійно-педагогічна діяльність викладачів вищих медичних навчальних закладів у контексті системного підходу / О. М. Беляєва // Світ медицини та біології. – 2014. – № 3 (45). – С. 182–185.
2. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко. – Дніпропетровськ : Акцент, 2014. – 416 с.
3. Кир'ян Т. І. Принципи перебудови вищої освіти і вища медична школа України / Т. І. Кир'ян // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». – 2016. – № 6 (2). – С. 26–30.
4. Сартакова Е. М. Социально-личностные компетенции и условия их развития / Е. М. Сартакова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2006. – №10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurnal.org/articles/2008/ped23.html>. – Название с экрана.
5. Стрига Е. В. Педагогічні умови формування професійного менталітету майбутніх учителів / Е. В. Стрига // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2009. – № 38. – С. 152–55.
6. Шляхи модернізації вищої освіти і контексті євроінтеграції // Матеріали регіонального науковопрактичного семінару / За ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – 235 с.

***Summary.** Innovative activity of the teacher becomes the main direction of implementation of modernization reforms in education and one of the important directions of transition to the model of innovation development. The use of modern information technology influences qualitatively the professional activity of the teacher, as a result, he acts as an intellectual, organizer of the educational process and translator of the necessary knowledge, skills and abilities.*

***Key words:** teacher, modernization reforms, innovative development, competence, professional thinking.*

НАУКОВІ РАКУРСИ ВИПУСК 1, 2018

Наукове видання

НАУКОВІ РАКУРСИ

Збірник наукових праць

Випуск 1

Автор обкладинки – Л. Л. Король

Технічне редагування – Л. М. Черчата

Відповідальний редактор – Л. Л. Король

Підписано до друку 1 грудня 2018 р. Формат 70x100/16

Гарнітура Times. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум-друк арк. 7,25

Наклад 100 прим. Зам. № 61

Видруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

